

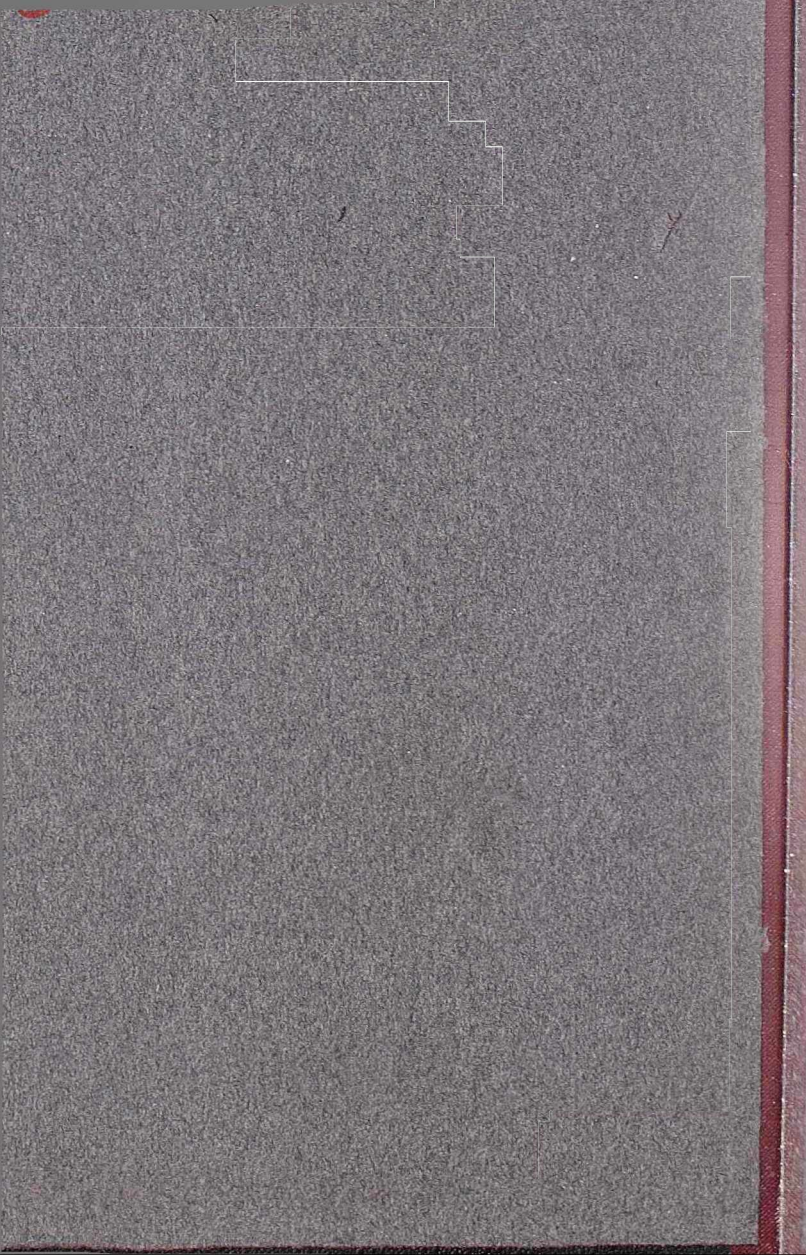

K 628

610018557

COBISS ©

ПОИСК

УНИВЕРСИТЕТСКАЯ БИБЛИОТЕКА

ОД

Г. 24. К. Нагорна

7628

ID=24454407

УНИВ. БИБЛИОТЕКА

И. Бр. 18557

ДЕСПОТОВА ВЛАСТЕЛА

К. Д. Новак

РОМАН ИЗ СРПСКЕ ПРОШЛОСТИ

НАПИСАО

АНДРА ГАВРИЛОВИЋ

БЕОГРАД

НАРНА РАДИКАЛНА ШТАМПАРИЈА

1896

91^{ВА} КОЛАРЧЕВА НАГРАДА 91^{ВА}

ДАТА ЈЕ ОВОЈ КЊИЗИ

Јана. Милошевић
Копривица

7
pg

ДЕСПОТОВА ВЛАСТЕЛА

ПРВО ПОГЛАВЉЕ

Слутње

Тмасти се облаци почеше опет надвлачити над равницу кроз коју се Моравица жури слободна и весела после туче по камењу од Сокоца до Бањице. Благн сунчани зраци што обасјаваху неколике побожићне дневи отопише снежну кору, а за њом се брзо изгуби и снег с пољана па и на Превалцу али се задржа дуж Озрена и његових камених окрајака. Моравица брзо придође и отицаше снажно својим током, а из пастирских се колиба почеше јављати за толике студи невесела лица под високим вунастим шубарама, тражећи оком по околини маслинову гранчицу коју им премалеће шаље. Али једнога дана око заранака не стаде и сунца и његова сјаја, густе облаке догони ветар и скупљаше их све више, застуди јаче а из мрко-сива неба поче густо прамење снега који брзо обеле свуда где га већ не бејаше.

Вече брзо освоји, ударајући мрком сенком својом на све стране те за мало сакри погледу и питому раван и стрме камените брегове, и Моравицу и њену Бањицу са оном малом плетаром што као стражара стоји на споју њихову.

Та плетара до саме Моравице на левој обали њеној при изласку реке из клисуре соколачке стоји одавно на томе месту. Време је начне и подгриза, ветар скине и разнесе кровину непогода је троши а дажд запаја — па опет ее понеко нађе, те је, рекло би се Бога ради, поврати животу, препокрије новим рогозом, помете и преплете; за мало и из ње стане кроз пукотине на крову јој замагљивати дим. Она је бивала чешће склониште пастирима који су је и дограђивали, преплет блатом лепећи; после је ту живела неко време једна изнемогла старица која је била од некуд наишла па се ту поболела а ближњи је хранили, док та баба није једне зоре кренула даље на пут, а за њом оста маштање: ко ли је то био и рашта ли тако прође.

У згради није било преградâ: све је била једна одаја с једним улазом на коме су стајала тешка растова врата, мало у косо утврђена за јако брвно до њих, и без другог отвора сем многих пукотина озго и са страна. На среди је обично горела ватра под котлићем који је висио о дудовој жили припетој у сам врх крова; око ватре су стајали неравни кратки

и дебели паљеви за седишта, а лево од ватришта бејаше припет у углу комад почађала платна иза кога је морало стајати остало кућанство овог необичног дома.

Тако је у њему било кад је ту обитавала неко време једна млада девојка кћи оног народа без домовине који баш тада наиђе овим крајевима и отпоче свој необични скитачки живот. То су били Цигани и њихове хорде које, расуте у породицама, иђаху од једног места до другог налазећи увек начина да про живе док се све око њих чуди црним људима, хитрим, смелим, говорљивим и окретним.

То девојче, рано сазрело на топлом сунцу прекоморске жарке и древне равни бејаше у овом крају као дивље маче у градини лепој и цветној али њему туђој и немилој. Средњег и мало мањег, раста, вижљава и лака с лепом главом обична чела али на њему нечега вазда тајног, почетог и нереченог слога, танких обрва а под њима очи погашена жеравица која је час угљен час врео живота пун огањ; на образима се ружичаста румен прокрада црнкастој масти, станујући се на уснама за којима се крију ситни бели зуби. По негда белој кошуљи светлуцаху се у реду од грла низ груди плавкасте ћинђуве а широка црна запрегача падаше јој до земље те јој, кад би она хтела, скриваше босе ноге.

Пустивши преко оба рамена црну косу своју да јој се мрси на грудима, седело је

то девојче на пању поред ватре на којој је праскало суво грање кад је на нољу почео снег поново падати.

Спрам ње је на другом пању седео млад човек од дваестину година висока раста, сувоњав, очију такође црних и светлих на загасито-мрком лицу које изгледаше још озбиљније од увојака косе што се преко образа мешаше с малим брковима. Широка му и дебела кожна хаљина покриваше снагу до близо колена, а испод ње се издвајаше доколенице мрке и изношене. У руци је окретао од грубе сламе исплетену капу без обода, и слушао шта говори девојка.

— Ја сам и сад дошао, рече јој он кад она ућута, да те водим са собом. А што ти нећеш?

— Видиш, Аризе, што нећу. Што није ни моја мајка седела код свога човека! одговори девојка и погледа га право у очи.

— Он је могао без ње ал' ја без тебе не могу! Слушај, Вијорика! Ко ти кроз горе и море показа пут, ако не ми? Ко те проведе и овамо доведе, ако не ми! Ја тебе волим. ја ћу тебе тек да волим!

— Знам ја, опет поче Вијорика, све. Видела сам и где живите — није ружно; видела сам и шта имате — није мало; знам како си вредан и слободан да те се и стари Ариз, твој отац, боји кад шкрипиш зубима. Али, ја овако волим. Овде сам сама кад хоћу, и нисам

кад нећу. Ту у близини живи сова ја је ноћу слушам, слушам, и све знам како кричи на људе и како их мрзи. А ја јој се смејем. Вуци витлају и јуре овамо а ја распрећем жеравицу и на њу метнем корење из моје торбе. отворим врата па гледам како вуци беже као помамни. Кад су дани студни и тешки дође понеко и моли да с њим говорим и за сваку реч моје бајке даје што има. А после свега дођеш ти па ми приповедаш о свему и свачему и своје срцу. Ја те, видиш, слушам, али немој мислити да ћу с тобом ићи. Ја тамо нећу.

— А ако се овде проспе крв? очајно рече Ариз и извади из кожне одеће своје по велики нож општар с обе стране.

— Дај ми то овамо, поиска Вијорика и узме му нож, да ти кажем шта ће онда бити. Ја знам много, ал' опет не колико је моја мајка знала. Сећаш ли се? Знам много па и то како се ноћу вабе рогате репоње. Хоћеш ли да видиш?

— Нећу, немој! пожури се Ариз.

— Добро, онда нећу. Ал' чуј шта би било кад би се овде просула крв. Ти би се уморио, а ја бих ти овим ножем извадила срце, па бих га онда узела, осушила на месечини —

— Ху! стресе се Ариз.

— А што? То је лепо, то је моја гајна. Хајде умри!

Ариз устаде:

— Вијорика, ја тебе волим! Да си код мене, све би ово било моје. Све оно, што видиш са највећег врха, било би твоје. Овде има градова, тргова близо и далеко, великих и малих. Ја сам свуда био, све видео. Ала је овде за нас!

Вијорика се не маче, већ ножем витлаше по ваздуху:

— Ја нисам нигде била, ништа видела, али ми све на ноге долази. Ево, ту је, осећам воњу —

Ариз се узнемири:

— Ко?

— Свемоћни и штедри фараон духова!

Ветар се нагло одазва кроз пукотине а пламен се на ватри силно пови. Ариз у мах повуче врата и искочи напоље.

Кад се, у грохотном смеју, диже Вијорика вратима и опроба да кроз сутон види Ариза, не могаше га нигде угледати. Само траг коњски у снежној мочари казиваше како је нагло морао побећи.

Вијорика се зацени од смеја:

— Ха, ха, ха! Срчан момак! Ха, ха, ха!

За тим се врати унутра, груну тешким вратима тако, да се затресе слаба плетара, па приђе ватри и набаца на њу високу, разређену гомилу сува прућа, које на скоро плану јасном светлошћу.

Баш кад Вијорика погледа у врата, на њој се маче кључаница. Вијорика сад истински

претрну, врата се отворише и унутра ступи — властелин соколачки.

Вијорика цикну, зграби другу гомилу грања, баци га на ватру те пламен пригуши па у полутами јурну у кут да се скрије за припето платно, које се једним крајем откачи а Вијорика не имађаше кад да га диже. Склони се у кут и као да престаде дахом.

Властелин се, још на самом прагу збуњен ступањем под такав кров, сад још више изненади плашњом Вијорикином те се као окамењен заустави мало чим је крочио унутра и врата за собом затворио.

Међу тим полутама не трајаше дуго. Пруће се загреја, пламен проби кроза њ, потхвати и њега и понова растући осветљаваше около све јачом светлошћу.

Вијорика бејаше ухваћена па опет упуштена веверица: срце јој силно лупаше а очи се засјаше тражећи да промере дошљака.

Светлост подједнако падаше на обоје.

Властелин смотри Вијорику у куту, и његов поглед оста на њој. Он виде како се из неке нејасне слике, уз живљу светлост, издваја доста брзо необична прилика. Два се светла ока њена издаваху алемским сјајем својим. Око њих густ венац бујне распуштене косе а под њима српаст месец, чело које се средином својом отима густим власима. Руке јој у крилу а у њима се белуца оштрица

челичног ножа за који Вијорика можда и не зна да јој је у рукама.

И властелинова појава поста њој за то време јаснија. Под добро намакнутом капом, опшивеном црвенкастим самуром, виде она лице на коме неколике јаче боре казиваху неку трајну замореност коју је, изгледа, залуд имао да одгони доста окретан поглед крупних очију живљег сјаја. Под мало кукастим носем деле се добри брци, затурени лево и десно, а уз њих се чисто губи кратка брада која једва покриваше грло. Велика кожна, медведином постављена, кабаница стајаше по средини раскопчана те дуж отвора провириваше лепо војводско одело с мачем о бедрима.

Вијорика се једва прибираше ал' од гласа ни помена нема, и да властелин не прекиде тишину Бог зна докле би ватра својим пуцкарањем била једини беседник.

— Ти си се преплашила, девојко!

У Вијорике опет срце јаче закуца а очи се засветлеше новим сјајем, ал' се уста не отворише.

— Не бој се, изађи, ходи овамо, говораше јој властелин и сам се прибравши, па ступи корак ближе ка ватри. У покрету се његовом велика кабаница више размаче и Вијорика јасније спази његову богату одећу. А и глас је мало охрабри.

— Нећеш да изађеш? срамиш се ваљада, јер не знам чега би се страпила! рече јој опет властелин

— Ја сам на свом месту! одговори му Вијорика звонким гласом.

— Не бој се, видиш! Теби долазе многи да од тебе чују судбину својих потоњих часова. И ја сам за то дошао.

Вијорика се прибра, у мах се лако диже и приђе ближе ватри, не скидајући очију с властелина.

— Хоћеш чаролије? упита га она, приђе му још ближе и оштро погледа у очи

— Дођох да чујем шта ћеш ми рећи.

— Седи, готово заповеднички му рече Вијорика па и сама се спусти на пањ, под-вијајући ноге под пречагу која паде у пепео.

Властелин се спусти на пањ спрам ње па добро размакнувши кабаницу узе мач за средину левом руком, наслони се на њ те му балчак стајаше високо поред главе.

Вијорика га опет погледа право у очи, стеже зубе па у лаком осмеју развуче усне:

— Али да ме слушаш!

За тим узе једно дрво те њиме расклони ватру по средини тако да под котлићем оста сама жеравица. Затресе левом руком а испод пазуха јој се кроз рукав скотрљаше у подметнуту шаку неколика црна и бела зрна. Она их погледа и издвоји два, црно и бело, остала спусти у котлић, па рече властелину:

— Узми дрва и наслажи под катао својом руком.

Он дохвати неколико сувих прутића и намести на жеравицу. Дрвца се разгореше и вода, и дотле топла, стаде наскоро кључати. Вијорика узе сув прутић па га пружи властелину :

— Начини змију по огњу !

Властелин збуњен не знађаше шта му ваља радити, а Вијорика га својом руком ухвати за прсте којима држаше прутић и поведе му руку с врхом од прута преко пламена и по жеравици лево и десно, као што се вијуга ударена змија. Властелин осети топлу руку њену и чудном неком слутњом, којој се не противи, следоваше њеним покретима. То би брзо. Вијорика му пусти руку, узе оба зрна и стави себи под језик па рече :

— Светлим врхом преко котла !

Властелин стаде превлачити прутем који већ бејаше жеравица преко котлића, а Вијорика још само рече :

— Злато ! и показа руком у катао.

Он брзо бади унутра велики златан новац, а она поче говорити неке речи које властелин не могаше разумети, па за тим поче јасније :

— Од судбе се не избеже, твор кртици не добеже, или море или горе, шире море, ближе горе, а вретено доле теби...

Левом руком поче опет трести а из ње стадоше испадати безбројна зрна и падаху у пламен, нити их властелин могаше јасно разазнати, а Вијорика гледајући нетренимице у котао поче као за себе опет говорити :

— Много имаш биће више, златан хлеб јести, срећа у плавом, ал' румена трава... опет, опет!

За тим погледа у властелина па му рече.

— Теби се много пише. Иди куд си наумио, стићи ћеш, све све, ал' златан хлеб.. само на што румена трава! Сад знаш све.

— Знаш, одговори он а са чела му се слише крупне грашке зноја. Знаш, тако је.

Спусти дрвце, па погледа у Вијорику:

— А ко тебе научи то читати?

Вијорика стави хитро прст на своја уста. Властелин се чисто трже и покаја, па похита:

— Нећеш ти вечито седети у овој плетари. За тебе су други дани. У моме граду има свега доста, изобила.

Извади из кабанице кожни замотуљак новаца па јој баци у крило. Вијорика хитро зграби и увуче у рукав своје кошуље, а властелин продужи :

— Гатке дођоше и до мене. Несаница ме мучи Али ти велиш да је то судба која ме гони на пут нове среће. И ја хоћу да тако буде. А твоји дани засијаће новом светлошћу.

Хрзање коњско које се зачу с поља као да опомену властелина да му ваља поћи. Он устаде весео и добре воље :

— С Богом остај лепа девојко ! рече јој гласом што је могао мекшим.

— Идеш ? запита Вијорика.

— Или би волела да останем, да ми још што лепо кажеш ?

— Иди, иди и не заборави : златан хлебцац . . . срећа . . . румена трава !

— Све ће се добро свршити ! Идем, а твоји ће дани засјати лепшом светлошћу !

Властелин изађе и уседе коња кога му пратилац копљаник држаше. Брзо изађе на пут, а копљаник уседе на свог коња и пожури се за њим.

Изишавши на пут који се преко Превалца спушта у раван низ Моравцу, властелин не окрете десно уз брдо куда се иде његовом граду, Сокоцу, већ узе лево низ пут пустивши зазебла коња у крупан кас. Копљаник хиташе за њим да у тами не изостане далеко те не изгуби господара.

Властелин прође поред увек топлих врела, где ради помоћи невољнима бејаху подигнуте неколике тврде зграде над лековитим изворима. Копљаник се сети куда ће ноћас морати ићи и не би му право. Ваљда су добар час јахали по лепоме путу који тамо даље

води кроз моравичину клисуру, па онда ударише десно, пређоше Моравицу и упутише се ка Трговишту, али не свратише у њ, већ се пожурише Врмци.

Снег је био прилично нападао, кад већ бејаше путу крај исплива месец иза облака а снежну долину осенчи сѐн Врмце.

Властелин лупи јако у забрављена врата на првом зиду, кључар изиђе и отвори их кад познаде глас соколачког господара.

ДРУГО ПОГЛАВЉЕ

Врмца.

У крајњем куту моравичке долине а на северозападној страни њеној стајала је у почетку петнаестог века, када се, око 1402, почињу догађаји овога приповедања, на каменитом гребену који се из брдске косе са северне стране ове долине издваја и пркосно полази пут ње — тврда и велика кула, опасана у три реда јаким зидовима који на лик градских платна даваху свему изглед подобре тврђаве. Али се та кула не издвајаше од осталих својих друга у другим тврђавама јачином и пространству својим толико колико складношћу и лепоту, милином коју изазива у путникову оку кад је угледа још из далека с моравичке равни кад што и преко трговинских, у лепим дрворезима богатих зграда.

То је била, за оно доба на гласу, Врмца

Гребен, на северној страни својој припојен за брдску косу, био је са три стране оздо обрастао ниским дрвљем и необичном сувом и глатком травом која се преливала мешавином зелене и златасте масти на местима где су се лозице купинових врежа разредиле. Над тим се зеленилом белело прво градско платно грлећи у недовршеном овалном виду гребен који је чврсто држао и други и трећи низ зидова. Унутра је на самој јужној ивици била кула на којој су се, кад се прођу тврди сводови, врстали редови отвора и прозора. Пред кулом је са северне њене стране био мален врт у коме се преплетао бршљан са шимширом и, лети, неколиким жбуновима руже. Још даље иза врта ка северној страни, биле су друге зграде за становање и малу посаду. Са западне стране квасила је гребен мала речица која је у близини истицала па се поред клисуре сливала у Моравицу. Преко ње је водио мост а од моста у лево на завоје пут кроз врата на зиду лагано у тврђаву са северне стране њене. Дошавши у тај заједнички део могао је гласник или други путник тек пешке кроз врт доћи до главне куле. Али је од куле било и другог пута за излаз доле; то је била стаза која се доста стрмо спуштала право ка малим вратима другог и последњег платна, а одатле право на реку ниже моста. Том се стазом поред које су стајали засађени млади борови слабо

ишло, ретко кад забаве ради, послом пак никако.

Врмца не бејаше баш прави град. То је било само утврђено станиште богатог властелина. Њој је припадало само Трговиште, трг под њом на непуно пола часа од ње ближе топлим врелима на Вањици и Моравици. Осем тога и осем лепе шуме од Врмце до Трговишта господари су у Врмци држали и неколике винограде на коси више Врмце и Трговишта. То је било све.

Али је Врмца опет обиловала у сваким па и излишним намирницама, јер су сви, и по трговима и селима подалеко, знали да је у Врмци највише блага, злата и новаца, можда више но и у Бовну што бејаше за живота витешког Влатковића кога одавно нестало са свеколиким његовим благом.

Сад је Врмца својина властелинке Марине, удове господара и негдашњег протовиштијара кнеза Стевана Лазаревића — Бана Крајиновића.

Марина је била кћи Маројице Бунића, кнеза пургарског у Новом Брду

Бунић, од гласовита дома Бунића бејаше у Новом Брду давнашњи и познати заштитник напретка те породице на највећем и најбогатијем балканском тргу новобрдском, а доцније поста и управник свих рупника Саса и Дубровчана, имајући врху себе само великог војводу новобрдског. Бејаше у то доба

врховник свих ризничара кнежевих — потоњих дана: деспотских — и главар свега блага његова, протовистијар, Бунићев земљак Бан Крајиновић. Забављан честим пословима своје службе и дворбе Лазареву сину у Новом Брду, Бан се, унаточ доброј мери својих лета, загледа у младу и лепу, плавооку Марину Бунићеву. Оде реч од уста до уста да моћни протовистијар навалице дуже пробавља у богатом Новом Брду. Наиђоше, ваљда с прва у младу им веку, боре на ведре чела младих службеника градских па и даље по Прешеву, Копачику и Косову, ал' Бан не даваше да се много нагађа и погађа. Он запреси у Бунића Марину, и кнез рупнички даде му. Још су се многи обмањивали таштом надом да се Марина неће лако покорити ни вољи ни обећању очеву. Та она је била јединица у богата, годинама и доживљајима опхрвана оца свога, који јој ваљада жеље никада не краћаше! Али се кнежеву протовистијару не хоћаше дуго чекати, и једнога дана без великог славља прота новобрдски стави младеначки венац на главу његову и Марину одмах по свршетку ирмоса на рђаном јутрењу. Видело је извежбано око протовистијарево да се у књизи жића Бунићева не пише још много дана, па се журио да за његова живота уреди добра своје младе и замишљене невесте. Врху свега тргну Марина собом војну своје три златна окна која не уступаху ни по чему

кнежевим и сувише многе делове рупничке, уделе на пола од половине или и на целу половину понеких окана. Не прође много по том а збише се две прилике, обе немиле. Једна бејаше конач животу Бунићеву — и она не изненади његовог зета и ако бејаше и сам погружен, гледајући како сахну од веља бола руже, и онако нешто пребледеле на лицу невесте му. Друга бејаше чудна и нагла заповест господара, кнеза, да другоме преда по слове које је дотле обављао и с којих не мишљаше дићи руке свега свога века. То помете вазда присебног рачунара. И ако посао предаваше једном своје земљаку, опет не нађе у томе никаква задовољења, већ му се учини да му се ваља с те стране обавестити и о сплету који се око његовог пословања спleo с рачуном и пред господара изнео. Али Бан не хоћаше даље ићи у сазнавању обележеним трагом, оде у Крушевац и поклони се господару па се повуче на градиште које бејаше недавно купио заједно с оближњим тргом и виноградима. Зидове прегледаше и утврдише по скупе новце послу вешти работници, кулу доградише а један је млади вештак богато пописа, па се онда усели ту са Марином и низом својих слугу и дворана

То бејаше у Врмци.

Али и у Новом Брду задржа пређашњи протовистијар двор свога таста, седећи у њему

кад би одлазио да збира дохотке богатих окана и да уговара с пургарима и рупницима.

У себи сакриваше да осећа како му је понос ипак увређен и част унижена. Не могаше га у истину развеселити ни јединствен поглед с врхова лепе Врмце бачен на језерасту раван чак до стења које заклања Соколац и до Превалца северно до њега. Ни сјај очију младе госпође која је рођена у Новом Брду али јој ни сласт приморског градског живота не бејаше туђа, не бејаше овакав какав је он недавно замишљао и у памети се њиме носио. Он је блистао али не и загревао

Не обнови се ни треће лето а негда силни протовистијар скрсти руке на самртничкој постељи. Бура га не скрши, али га црв подгризе.

Једном је још за то доба ишао господару и свечано се клео у спору једном. Рекоше после да га је та клетва и срушила.

Марина остаде удова у двадесет — првој години, сама без старијих, сама без деце. Свет наче одмах нагађати шта ће сад радити. Једни је слаху на стално станиште у Ново Брдо, други тврђаху да ће отићи у Дубровник, а неки јој прорицаху многа посла око извршења завештања покојног јој господара. Марина је ћутала, трпела и остала у своме градишту.

Прошле су тако пуне две године. Два пута се лугови под градиштем предеваху ли-

стом, а кад и трећи пут озеленеше, смени и Марина своје црно рухо. Видеше је у богомољама, видеше је на тргу, на бедему, и свагда рекоше да се на њој види како је тужне дане победно пребродила. Нежан и слабуњав строј њен доби нову снагу а с њом и силнији јачи исказ вазда крепке јој воље; лице изгуби бледила али стече мало више румени; груди истом добише облину; само очи оне крупне плаве очи као да још бејаху мајско небо на коме би облачак био непрестано белег туге жељкања.

Господар Сокоца, Стеван Лобојевић, који је онако ненадно походио усамљену младу гатару на Бањици, долазио је за живота протовистијерева чешће у Врмцу, знајући се с њиме још из ранијега доба. Усамљену и сада без посла кнежеву службенику који је научио до позних часова ноћних срачунавати благо кнежевинско — не бејаше на одмет похода соколачког властелина. С њиме је у лов покашто излазио, одлазио у Соколац, гостио се — па је с њим ишао оно једном и пред кнеза у Крушевац.

Властелин Лобојевић и по смрти свога суседа не заборављаше Врмце, и ако у њу не свраћаше ни у пола често као пре. Госпођа Марина бејаше свикла на његове походе, нити јој оне изгледаху у чем свечане, необичне, а једном га је чак и позвала по своме гласнику. Лобојевић се брзо одазвао и, умољен од ње, хитро расправио спорове које

њени људи не могаху размрсити на тргу трговишком.

Попада држаше властелин Лобојевић да му је без зазора и чешће се наврнути на Врмцу и ако му, путује ли низ Моравицу кроз клисуру она пада мало с неруке, у десно.

Занесен чаролиским речима и мађичким пословањем своје познате нам сусетке Вијорике која у длаку погоди тајне мисли његове, Лобојевић с тим мислима закупа на знана врата гостопримљиве Врмце те се мало после његова скупоцсна кабаница сушила покрај веселог огња разговорних дворана милостиве властелинке која је с гостом седела у малој одаји на п воме боју своје куле.

Са малог је стола у тучном светњаку обасјавала собу велика воштаница уздрхталим својим пламеном. До стола је седео на лепој плетеној од лесе столици левом руком на сто наслоњен властелин Лобојевић, причајући најновије доживљаје домаћици која је удесно од њега седела у такој великој столици ниског седишта и високог, преко главе јој, у лук извијеног наслона Још је у соби стајао и други већи сто а на њему знаци скорог обеда.

Пред властелином је још стајала купа пуна црна вина које је он уз говор лагано сркутао. На крилу му је стајала његова гвозден-капа без пера а по столу се простр'о далеко и напред и позади дугачак му мач скинут с опасача.

Домаћица је била повезане главе танком, златом опшивеном, белом марамом испод које се низ леђа спуштала у дебеле витице опметена коса. На њој је била тешка хаљина, на лик мушке аздије, до саме земље, златно жућкастих колутова и неспојена лево и десно од половине струка наниже, а под самим рубом хаљине вирила је обућа од плаве тешке чохе са жутим крупним пучетима.

Наслоњена главом на леву шаку своје подлакћене руке, Марина је доста пажљиво слушала збор Лобојевића

- Ја ћу ти, госпођо, рећи сушту истину, говораше он Марини. Кад је стари властелин бовански Влатковић полазио на војну с кнезом Стеваном а уз Османлије па ће као после битке код Никопоља окренути преко Косова на босанског краља, Влатковић је некуд денуо своје благо. А њега је била сила. Сам је био нигде никога Није се с војне ни вратио. Студен је била страховита, тога не тубе ни најранији старци Огањ се не могаше, потпаљен, дићи и уз дрво лизати већ се са силне студи која озго на земљу падаше земљом повијаше као страховито палацање прегажене змије те јако пржаше у близини својој. Старом Влатковићу, веле, пуче срце у грудима, и што оста крви те је не проли за ранијих бојева она лину из здрава нерањена човека и би силно липтаније. Кнежеви га људи однеше у Зету да тамо на миру преда душу

Богу. Тамо је, ваљада, и гробом остао. Кнез постави старешину и начелника Бовну, али је грех за онолико злато... Оно је под земљом, ја сам се најмио да га нађем. То ћу и учинити. Тако ми прочита и та о којој ти рекох. Само ми дај расковник... биће све то!

— И то ти рече?

— Рече. И другу ми јоште каза. Не рече баш, ал' ја разабих добро. Она погађа да ми се досадило самовати.

Марина се мало намршти, али властелин то не опази већ продужи:

— И ту угађа. Ти ћеш ми, госпођо, бити на руци?

Марина без веће пажње климну главом.

— Тако ми светога угађа! одушеви се Лобојевић и јаче сркну из купе. Нека за вечерас опет остане тајна.

-- Нек тако и буде! прихвати Марина.

Лобојевић поћута мало, па онда опет поче:

— И тако се оконча наше војевање! Кнез Стеван постаде деспот, а ми крвљу платисмо сву ту светковину.

Марина ћуташе.

— Не марим госпођо, ни ја за њега. Не зборим то само теби сад, тако говорих и по којном господару твоме. Ни он није за њ ма-рио, и право је имао. Хеј, да је нешто био

дужа века куд хоћасмо данас биги! Али Божја воља пре наше!

После неког ћутања опет се врати:

— Ал' кнезу стекосмо сѝн деспотски! Ја видиш, госпођо, не милујем што је то тако било. Без руке сам, кад сам без покојног господара твога, а бисмо му на то добро одговорили! Моравица је наша, куд ми ту и поводљиви бовански господар. А ми крајишни главари вредимо више, и један од нас лако превагне тројицу других баштиника. Ми држимо земљу и градове. Ми смо и сад у новом поразу косовском одржали Прешевски господар, ћесар Угљеша пристаде уз другу страну — а право је имао. Овој је страни грех писан. Али се ћесар часно понео! Био сам му и дома с деспотовим братом кнезом Вуком. Он је и данас у крвној омрази са Радичем Поступовићем, охолим челником деспотовим, а све са баштине Драгојлићеве. Друго смо ми мислили, ја и покојни ти господар! Али се прекрете — и онда клетвом — а душа ваља не бејаше нам права! — поћосмо савати себе...

Лобојевић као да непажњом поче говорити о том догађају, јер се Марина опет намршти и скрену мало поглед у страну, а и сам се властелин труђаше де се што пре из теснаца извуче. —

Није још дуго трајало, па Лобојевић опет бејаше на путу за Соколац. Коњ му није

особито грабио, а ни он га није гонио; пратилац опет не мишљаше ни толико похитати.

А по сећању се властелинову стадоше издвајати поједине слике недавне прошлости његове и суседа му врмџанског.

Северозападно од Прешева била је баштина Обрада Драгојлића, властелина за кога оста прича да је свој војсци кнеза Лазара коју је сам кнез повео из Крушевца кроз Клисуру за Косово дао ручак и то свакоме ратнику у један час. А кнежева је војска била велика и многобројна. Још додају да се под Обрадом у белу пену обукао коњ на коме је Обрад у трку јурио међу ручаоним гомилицама да се увери је ли сваки услужен онако како је он желео и наредио. Обрад се с Косова вратио крвав и рањен али оста жив и продужи управљати својом баштином и даље под владом кнегиње Милице и сина јој кнеза Стевана. Али једном Обрад одрече да пође са својима за кнезом Стеваном онда кад ће оно кнез у боју никополском помагати војсци муњевита Бајазита.

Вративши се кнез с војне у Крушевац позва Обрада пред веће властелско да каже што је онако радио. Обрад дође и отворено казиваше да је то чинио што је мислио да тако врши вољу кнежеву. Дошао му је, рече, једне вечери гласоноша неки и казао: кнез ти јавља и поручује да не пођеш са њим; он

ће те звати, јер тако мора чинити пред Турцима, али се ти не одазивљи.

Кнез о томе не знађаше ништа, а Обрад не могаше доказати свога тврђења. Лобојевић соколачки тада маче грех на душу и рече да је он као крајишник за то време муке имао док је омео буну Обрадову који се хођаше по примеру Новака Белоцрквића и Николе Зојића окренути Турцима с тужбом против кнеза. Лобојевић се позва на пређашњег кнежевог протовистијара Бана Крајиновића, да сведочанством утврди, е је Обрад слао тада често поклицаре Лобојевићу. Бан дође и рече да је тако. Стеже се од јуначке невоље Обраду под грлом, да не могаше једне рећи. а кад виде како га оптужују они који га на буну и позиваху, хођаше једним махом мача сав спор расправити. Али му то одможе. За тај га чин бацише у тамницу, а сутра дан му би речено да му се баштина одузима и да се има проженути. Обрад се закле славом Лазаревом и вином које је у њега пио да је прав и оде, нити га више нико виде.

Залуд је војвода грузански Радич Поступовић бранио Обрада на већу племенитом речитошћу својом. баштина његова би предана прешевском и заплањском ћесару Угљешини који с тога дође у омразу с Радичем Поступовићем. А властелин се соколачки, преварен у очекивању да је он добије, приби уз Угљешу

тражећи пута да се с те стране помогне. Бан пак умре и понесе собом грех на души својој. . .

Лобојевић бејаше занет у те мисли кад му коњ, осетивши да је близо града, стаде грабити. Властелин се прену притеже вођице и за мало приспе у град, где затече од деспота позив да похита у Београд на сабор властелински.

— Један корак ближе! рече весело Лобојевић и луци се с пуно поуздања шаком по грудима.

ТРЕЋЕ ПОГЛАВЉЕ

Друго Косово.

На шест и више недеља испред овде испричаног похођења у Врмци и разговора властелина соколачког са госпођом Марином а имено дне двадесет-првог новембра те године чудновата зебња завлада срцима становника новобрдских.

Војвода и главни заповедник у Новом Брду и околини у очи тога даиа вођаше тајне разговоре с кнезом пургарским озбиљна лика и важна изгледа, а онда кнез издаде заповест да се свака даља радња у окнима прекине и да се све живо што становаше код окана, рупници и њихове породице, и све што живљаше у пространу и богату тргу испод града а између њега и окана — склони у град. Све се то изврши у мах и до краја тачно уз прижегнуте буктиње тако, да зора другог дана,

двадесет-првог новембра, заста све учињено и спремно.

Људи су знали шта то значи, и само тихим шапатом наслућиваху с које ли стране погибао долази.

У окнима и тргу освану мртва тишина, нити се што чу нити виде. Све то бејаше пусто. Али град не бејаше пуст па опет нем. У њ се бејаше све склонило али по одавно утврђену реду, готово сваки дом знађаше где му се ваља за невољу сместити. Ратници, војска новобрдска и чета пургарска заузеле бедеме и опкопе склоњени и повучени. Многме паде на ум скромни дом који се недалеко види и би му тешко при помисли да ће можда за који час све планути и огњем сагорети. Али се част и живот само овако спасавају.

Оба храма, и онај источне и онај западне вере, бејаху рђаном зором пуни побожног народа.

Сунце се тешко рађаше, раздани се доста а њега не бејаше угледати. Тешка магла облацима притиште све около, и једва се око пола дана развуче и нестане је. А тада се могаху видети с часа на час јата преплашених неселица како са широке косовске равни црелећу Ново Брдо. Свет се узе крстити, опет молити Богу и нагађати по тим знацима шта и где може бити.

Војвода новобрдски залуд пушташе очи с високе куле не би ли што угледао, а од прилике је знао на коју му страну ваља гледати. Али се мутним временом очи не могу помоћи. Узбуђен је очекивао гласника, али ни њега не би. Тек кад превали сунце највиши крај небесног пута свог дође један од оних који су тајно размештени на заклонитим местима недалеко од града и рече војводи на само, како се на његовој страни јасно чује тутањ и убојна грмљава кад се ухом земљи прилегне.

Војводи срце убрза:

— Сукобили су се! Боже и крви Лазарева будите нам па помоћи.

За тим и сам оде ближе томе месту, клекну и прислушкиваше.

Сумње није могло бити. Бој, крвав бој, био се у близини.

Војвода ослушну опет и као вешт ратник могаше осетити кад се јаче заталаса бојна хука а кад опет бој изнемогне. Само томе обнављању као да не би краја.

У један му се мах учини као да тутњава долази и са левог бока и с лица. И још му се причини као да су ови спреда ближи њему.

— Шта ли може бити? размишљаше он.

Па му за тим различите слике стадоше пред очи излазити.

Можда ће се ту покајати ранија витешка погибија косовска. А можда ће се сад и последње

капи српске крви пролити и онда ње више неће бити. Она подељена битка што се тако неједнако чује са две стране биће можда срећан ратни случај да се непријатељ са две стране стегне и порази. Или је то можда нова карика којом противник стеже јуначке али без среће ратнике да једном за свагда одлучи с њима. Лако је могућно да би војвода с малим али одабраним војинством својим могао у потоњем часу спасти деспота. Али то Бог зна. Деспот је по гласнику накричио да војвода само њему — деспоту — победнику или побеђену, град отвори, а дотле да га никако не напушта и да се добро чува упуштања у бој.

Борба се, изгледа, клони крају, понавља се истина, али су махови све ређи и слабији. Војвода се пажљиво врати у град тајним пролазом, куда је и његов гласник знао мало пре проћи, пошто баци још један поглед на стране од куда долажаше потмула грмљава па рече од свег срца:

— Боже и свети Спасе, упути неверију на наш град да их мишица наша твојом помоћу порази!

За мало, и сунце се изгуби за мутним облацима који се са запада почеше небом гомилати. Вече се приближавало а с њим и нова нејасност и неизвесност.

Војвода нареди двогубу опрезност и поставише се удвојене страже, јер би јасно да

се данашњим даном неће све свршити. Обиђе све крајеве градских бедема и свуда нађе ред и присебност, а оружани га рупници с кнезом на челу дочекаше озбиљним али громовитим клицањем. Ново поуздање дође души његовој и он стеже руку кнезу њиховом.

Само се једна сумња не могаше разбити у души војводиној. Деспоту није могло бити данас добро. Ето, не враћа се ни као победилац ни као побеђен. Да није његова витешка крв освежила место које је Лазарева крв запојила!

Ноћ дође и у таму уви све — и град и народ и добре и зле слутње његове. А у густој тмини не бејаше ниједне зраке месечеве.

Прође још неко време а неки се коњаници јавише под градом, стражар даде знак трубом а вазда опрезни војвода оде собом да види ко је.

Кад се деспот српски Стеван Лазаревић јави војводи, плануше многе буктиње, стаде шкрипа ланаца на којима је био, подигнут, мост што води у унутрашњост града, и за тренут све би готово те деспот Стеван у пратњи неколиких коњаника уђе унутра.

Наскоро за тим деспот отпусти свога верног војводу да се одмори а у великој дворани камене куле оста само с млађим братом својим Вуком.

Висока и витешка стаса деспот Србије и Подунавља бејаше мало прешао преко триде-

сете године свога века, красна мушка лика, висока чела, мало дугуљаста али не кошчаста лица, нешто бледих образа које дели прав нос плавих крупних очију, колико блага толико и одлучна погледа, омањих бркова. пуне и дугуљасте браде. Његов је врат по зади и с обе стране покривао поклоп који се са шлема до рамена спуштао а преко лица бејашу спуштена два танка крила која су дохватала до близу прсију. Остало одело као да му сада не бејаше у особитом реду: тежак, плочаст, челични оклоп спуштао се до појаса, где је био челик замењен свуда око паса дебелом медвеђом кожом а од ње су доле до близо колена висила опет челична пераја којима се оклоп свршавао. Преко мрких доколеница бејашу три реда сребрних обручева око једне и друге ноге чије је стопале до чланака скривала лака обућа од плаве чохе притиснуте сребрним ребрима преко ширине ноге.

Вук бејаше можда за толико испод триесте године за колико ју је старији брат надбацивао. Осредњег и нешто вишег раста, доста витак и озбиљна држања, одевен као и деспот, плаве масти и мало зеленкастих очију, Вук је био стасом и растом виђен, кад у дружини не бејаше старијег му брата.

Обојица су били врло узбуђени, Вук је стао на средини дворане и очекивао да Стеван, који је крупним корацима пролазио горе и доле, отпоче говор.

Кад осташе сами, Стеван стаде и збаци на седиште плашт који му се о левом рамену задржавао, па се окрете Вуку, који скрсти руке на груди.

— Опет Косово виде нашу срамоту и земља његова полока српску крв! поче Стеван.

— Ваљда тако бејаше Божја воља! одговори Вук.

— Слава њему на небесима! прихвати Стеван. Ал' да ли ми чинисмо оно што бејасмо дужни?

— Ја чиних, рече Вук.

— Ја мишљах, још срдитије поче Стеван, да сам само чинио што ми дужност заповедаше, а сада видим да сам радио и нешто више. Јер се, кнеже, не може рећи да обојица чинисмо исто.

— Твој је мач увенчан победом а мој није. Ал' зар је он за то мање частан?

— О части хоћу да зборим. Част налаже да не носимо мачеве који нам ни у пола поклоњену победу не знају извојштити!

— Ја не победих, нико ми дакле и не могаше победу поклонити. Ти си победник, победа је твоја, о њој се може као о поклону зборити.

Стеван плану, ал' се опет свлада:

— Поклони ми је Бог, поклони ми је војинство моје, обдари ме њоме мученичка крв пре тринаест година онде проливена; па је она, смем кнеже витешки рећи, и пвеће које је

цветало за то што га је оросила крвава роса из дамара сина Лазарева. деспота српског. Ова је левица данас два пут прихватала мач кад га рањена десница не могаше у тренутку задржати. Па шта би од свега тога? Залуд све! Залуд се крсташ српски светло пронесе Косовом, кад брат мој, син блаженога Лазара, не могаше погледати у очи своје срамне сестриће Лазара и Ђурђа Бранковића! Разгонисмо чете звера османског, цара Мусулмана, сина Илдеримова, а ти се уклони испред отпадника —

— Који данас раде оно што си до јуче и сам чинио! прекиде га Вук.

— Кнеже, из тебе не збори брат. Колико сам на јуначкој невољи морао трпети од како ми промисао Вечнога даде венац блаженог оца мученика, да бих само могао дочекати дан к ји сам. слава Господу, и доживео био. Слушај, Вуче. Знам добро шта се може рећи и шта се збори о томе како сам дужност своју чинио. Ја сам био пастир који је склањао стадо своје од непогоде. Силном Илдериμου сам се заклео био на верност, али ми је у том тренутку кад сам се клео именом јакога Бога пред очима било само добро наше земље, наше очевине. Стара је наша мајка делила са мном тугу, али не бејаше тебе да ми је братски помогнеш понети, јер зи знао ваљда да је и Господ Спаситељ сам морао носити свој крст на Голготу! Зар сам ја сам онако

радио. Марко је на Ровинама пре осам година гласно казао оно што сам ја на веки у души носио: „Нек победи крст и нек за то ја први будем жртва!“ Видео сам Никопољ, походио сам Босну и доживео Ангору, крваву Ангору — и ту је крај искушењу, ако је воља Божја! Лесе су Демирове силе падале пред нашим оружјем, то знаш. Спасео сам у два пута тога дана онога Илдерима коме бих радо свакога дана, да је друге, по сто пута срце врховима мачева разносио. И по трећи се пут, грунувши на непријатеља, пробих и дођох до крвника коме бејаш веран клетвеник. Позвах га да се уклони, да напусти разбојиште али он јуначки одби. Све поплави море татарско. Тада видех јасно вољу Божју. Ја сам своје учинио. Илдерима нема на престолу, моје заклетве нема више. Руке ми се тада осетише слободне. У Цариграду признаше да још није утрнула звезда наше среће. Палеолог ме окруни венцом деспотским, и ја му се обрадовах, али Бог ми буди сведоком, не ништавне сујете ради већ ради спаса онога за чије се добро блажени наш родитељ окруни венцем непостижна мученика. Држах да је време другом и друкчијем раду. Научен Господом знао сам да лукави неће мировати већ ће Бранковиће кренути против нас. Рекох у Цариграду и чуше ме. Ђурђа Вуковића Бранковића учинише сужњим. Али лукави чува своје. Он доведе из Татара загубљеног Лазара,

ослободи Ђурђа па их поведе Мусулману који први од толиких синова Илдеримових уграби круну дрепопољску. Учинише велику љубав међу собом, да нас само омету. И док сам ја чинио да за нама пође зет нам и господар сестре нам Јеле, Ђурађ Срацимировић, дотле је љубав паклених већ повела њих на нас. Ти си примио и помоћ коју нам убрзо посла узвишена нам мајка, и данас би опет на Косову крв. Мишљах данас дићи што је за толико лета падало али ми брат руке везује. Све је било у нашој, у твојој руци, и све си данас скршио!

— Има још, с Богом! зелен од јада цикну Вук и излете из одаје. —

Још исте је ноћи јездио на коњу Вук са соколачким властелином Лобојевићем и једним пратиоцем, мало говорећи и доста хитајући.

— Већ смо наишли на Прешево рече Лобојевић Вуку у разданак.

— Ваља нам опет журити, одговори Вук и погони уморног коња брже.

Почињући мало пре уласка Моравина у Грделичку клисуру па јужно до границе доскорашњег деспотства браће Дејановића била је прешевска област названа по месту Прешеву. У ово доба Прешевом управљаше ћесар Угљеша, зрео и искусан ратник, промишљен и мудар господар, већ од пуних педесет година свога ратничкгг века. Крупна појава његова с дугом, проседом косом и великим

брковима без браде, и његово вазда замишљено лице гоњаху многога да у њему гледа колико лична толико и високог сана достојна човека. Угљеша је полусамостално управљао својом земљом наследивши је од свога оца војводе. Од свих следбеника досадашње радње Стевана Лазаревића, као да је Угљеша најпреданије служио тој мисли. Кад се војске браће Бранковића и новог цара турског Му-сулмана кренуше на деспота Стевана, њихов поход заста Угљешу на прибрању снаге после ратничког похода који се завршио турским поразом код Ангоре. Изненађен Угљеша приста с њима, али одмах спреми читав низ гла-соноша преко којих из табора турског достав-љаше деспоту о кретањима и намерама ове војске, а у самом сукобу, тргпувши се са својим људима, Угљеша знатно поможе деспоту да одржи превагу над Турцима, па се одмах склони у свој утврђен град.

Тек што је он дошао, стигоше за њим Вук Лазаревић и Стеван Лобојевић који је био вођ оне помоћи што ју је кнегиња Милица на брзу руку могла послати својим синовима на Косово и коју је од Лобојевића примио Вук код Грачанице.

Угљеша не знађаше ни сам шта би сад ваљало чинити, али без оклевања оштро изиђе против предлога да се с њима одметне са свим од деспота

Напоследку изјави :

— Нека се у новој престоници сазове сабор све властеле да се одлучи куда ће се и на коју страну. Ја ћу похитати тада Београду и ради свога детета које сам пред полазак преко мора у источне стране тамо склонио, и ради саборисања. Што мислите да ваља чинити изнесите тада и ја ћу бити први, ако узваља, који ћу за вама потегнути мачем. Дотле очекујмо мир који неће бити тешко деспоту закључити јер је и у Турака зло

Вук и Лобојевић морадоше на то пристати.

... Тога се Лобојевић опоменуо кад је, позван у Београд, узвикнуо:

— Један корак ближе!

ЧЕТВРТО ПОГЛАВЉЕ

Челник Радич

Прве недеље по Богојављењу глас трубе с бедема у добро познатом граду Борчу у Горњој Грузи рано у празорје трже из сна борачког господара и великог војводу деспотовог Радича Поступовића. Знао је Радич да ће само важним послом гласник, ма с које стране долазио, хитати тако да обноћ и не трене. А кад је мало после при воштаници прочитао шта му пише деспот из нове своје престонице Београда, видео је да је у свему био пророк.

„Ја, благоверни и христољубиви Стеван деспот Србима и Подунављу дајем на знање нашем верном и витешком служи, великом војводи и брату нашем Радичу Поступовићу да се у нашем новом граду Београду збира

збор наше властеле да утврди мир и да он поспеши.“

Прочитавши то писмо деспотово, Радич га пољуби па онда пажљиво уви и истом врцом омота и остави, па заповеди :

— Поклисар светлога деспота нека се одмори и нек се заложи добро у граду нашем па нека одмах спеши своме господару. Ако му је коњ одвећ уморан нека му се дâ други.

Поклисар, младо момче изнурено наглим путовањем, увијено у дугу кабаницу која га свега сакриваше, са ниским црним калпаком на глави, поклони се дубоко и са дворанином који га је увео изиђе лагано из одаје војводине.

Радич уђе у другу одају, где га дочека слуга с кондиром хладне воде, те му поли да се умије. Војвода диже зарукавље, прекрсти се па подметну прегрши под кондир и освежи лице студеном водом. Слуга изађе а војвода се малим убрусом који му стајаше за појасом обриса па се стаде облачити узимљући један по један комад са спремљене гомиле.

Обукавши једну па онда другу ногавицу од плаве кадиве, од којих је свака засебан део одела, он их стеже око струка узаним кожним опасачем, па онда обуче жуте кожне доколенице преко којих закопча на три места гвоздене обручеве што се засебно скидају и намештају а служе за одбрану ноге од колена доле. Увивши пажљиво стопале за то

скројеним меким белим сукном које горе по-
 дилази под доколенице, навуче преко њега
 обућу на којој је оздо тврда кожа а са страна
 опет двогубо сукно, појачано на прстима и
 пети и трећим, мрким, комадом те тканине.
 За тим прикопча с горње стране стопале и
 на прегибу код чланака пошира челична сјајна
 ребарца, па се онда оде даље успремати. Преко
 свилене кошуље која се под грлом са широ-
 ким разрезом везује врпцом а тако исто и на
 рукавима навуче другу кожно кошуљу на коју
 су пришивене, све једна до друге, петостране
 металне плочице. Ова кошуља падаше доле до
 почетка доколеница. Поврх овога дође де-
 бела златоткана зелена хаљина врло мало
 краћа од гвоздене кошуље. Она се на гру-
 дима скопчава великим пуцима с обе стране
 а доњи су јој крајеви, а тако исто и дугачки
 рукави искићени крупним свиленим везом у
 облику лозе. Тада се преко средине опаса
 широким пџсом који се три пута око њега
 обави докле јаке копче дођоше на своје место.
 По том се Радич маши за оклоп. Имајући већ
 на себи дугачку гвоздену кошуљу, он узме свој
 краћи оклоп који поглавито чува груди и до-
 пире до пџса. Растворивши га са стране, Ра-
 дич га подиже и навуче десну па онда и леву
 руку. Кад се оклоп на левој страни склопи
 и стеже, Радич стаде право и избаци прса
 напред, пробајући га, а позлаћени украси на
 грудима синусе пуним сјајем према свећини

пламену. На рукама оклоп досеже до лаката, мало краће од гвоздене кошуље, одакле даље покрива руку хаљина под којом је кошуља, и на њој око руке неколике, лепе златне копрене које бране руку онако као гвоздени обручи ногу.

Тада уђе у одају војвода Радослав који је, враћајући се деспоту по свршеном послу у Ибру, заноћио код Радича.

— Здраво освануо, војводо! поздрави он крупним гласом Радича.

— Бог нам добро дао! одговори Радич, па му пружи руку те се руковаше.

— Нећеш данас путовати сâм, рече му за тим Радич.

— Чуо сам већ од кнежева поклицара, одговори му Радослав.

Радич пљесну рукама, а усобу уђе дворанин.

— Је ли спремно за пут?

— Све, господару!

— Двадесет коњаника ће ићи с нама.

Остали нека остану.

Дворанин се поклони и изиђе.

Радич дограби аздију и навуче је преко оклопа, јер се она носи да оклоп чува од росе или сунчаних јаких зрака. Аздија је тешка и до колена дугачка хаљина која се, дубоко расечена с обеју страна, озго навлачи, а рубови су јој од једног рамена луком преко груди до другог и средином низ груди до паса опшивени скупоценим самуром. Радичева аздија, са обичним, мало ширим, рукавима, није

била коласта, као што су аздије чешће украшаване, већ је била ишарана крупним коцкама, а на првим двома поред самура лево и десно на грудима стајала су по обичају златом исписана почетна слова имена и презимена Радича Поступовића. Преко свега Радич баци на се још и дугачак бео плашт, испод грла у полукругу усечен, па га једном копчом закопча на десној страни да му десна рука може лако бити слободна. Дугачак и широк мач са златним крстатим балчаком опаса преко средине кожным, и сребрним пуцима украшеним, пасом, забаци мало дугачку косу и на њу метну ковану полукруну сребрну и изнутра постављену али без горњих делова њених, па онда прозбори Радославу:

— Хоћемо ли?

— У име Божје! одговори Радослав, притврђујући своју гвозден-капу, опшивену самуrom за којим се вије подуже перо нојево.

Обојица, вођени дворанима који им буктињама осветљаваху силазак низ уске камене степени, сиђоше с куле доле где их чекаху spremни коњи. Уседоше на коње, штитоноше им додадоше штитове и висока копља, па се уклонише, те они изјездише на велика градска врата. а за њима се диже по замрзлој земљи топот копљаничких коња.

Одвојивши се од града, они се упутише право путем ка манастиру Враћешници, куда је Радич и иначе чешће одлазио на богомољу.

Тама је још била на земљи, а и магла сметаше бољем виђењу. Тек у близини манастирској кад бејаху, видело освоји толико да се лица могаху доста распознати. Снежни накит на дрвећу вотњака поред кога пролажаху приближујући се самом манастиру забеле се јаче пред очима ових путника, и Радич прозбори:

— Ту смо.

Разданило се бејаше кад уђоше у дворште манастирско. Један дечко који се затече код звоника, кад познаде ко долази брзо утрча у звоник ка звонару, и звона одмах забрујаше.

— И да не знам, по овоме бих познао да си ктитор ове богомоље, рече Радослав Радичу, кад одседоше коње и пођоше у храм.

Литургија је већ поодавно била почела, и војводе, улазећи застадоше игумана Гаврила где дочитава јеванђеље. Они се зауставише у дну храма и одстојаше до свршетка јеванђеља па се онда упутише напред, а побожан се народ који махом познаваше Радича, а виде уз њега и другог неког знатног војводу, расклони, те они изиђоше испред свих. Један од братије мироса војводе, кад они приђоше да целивају икону, па се оба упутише десно столовима. Одмах до столова деспотских бејаше Радичево престоље, и он стаде у њ, а војвода Радослав стаде у друго до њега.

Радич скиде плашт и баци га преда се по огради престоља па преко њега спусти своју великовојводеску капу.

Чим стадоше у престоља, један од службеника манастирских приђе с великом воштаницом на тасу Радичу и дубоко се поклони па онда оде стубу и припаливши свећу намести је да гори. За тим с другом воштаницом приђе Радославу и тако исто учини.

У том изиђе из олтара један калуђер са златним савијеним епетрахиљем на рукама и приђе Радичу. Радич сиђе с престоља, калуђер разви епетрахиљ, пољуби га и пружи Радичу који га тако исто пољуби па саже главу, те му калуђер обуче епетрахиљ.

Тада се Радич опет попе у престоље, а по епетрахиљу свако виде, ако већ није знао, да је Радич достојан ктитор овог манастира, јер то бејаше одлика за ктиторе кад су у храму.

Радич је у најлепшим годинама човечја века; прешао је тридесту и биће нешто мало старији од деспота. Дугих плавих власи на глави, бела и господска лика, светлих очију, подужих бркова и мале округласте браде, Радич је својим изгледом у овај мах био истински витез чиста срца и крвнке мишице. А такав је у истину и био.

Војвода је Радослав био нешто мало мања раста, годинама доста одмакао од Радича, јер му седина и у коси и дугачкој бради с брков-

вима јасно сведочаше о томе да поодавно туби свакојаке догађаје.

Тако одстојаше литургију до краја, а кад изађоше народ се ускомеша. Свак грабљаше, излазећи за њима, да каже о њима похвалу, а један старац рече:

— И право је да пред њима горе воштанице, Бог их живео! Гледао сам их где пред њима некрст бежи на буљуке!

Па се стари гласно заплака.

Војводе одоше у двор, куда се за њима пожури и игуман, бистар човек осредњих година.

— Благослови, оче! проговорише му они машући му се руке.

— Благословен Господ који ме јутрос усрећи јуначким гостима! одговори игуман, истински весео, па их уведе у лепу трпезарију где је већ било спремљено за част.

У средини је стајала велика трпеза а око ње широке растове клупе чисте и опране. Преко трпезе је на све стране до близо пода падао тежак бео платнени застор по ивицама украшен широким везом, а на окрајцима је целе трпезе стајао са све четири стране један за толико дугачак и мало више од педља широк убрус, сав искићен црвеним и плавим шарама. На три места стајаху три плитке зделе калајне па добро позлаћене, а уза сваку нож и жлица, што значи да је за тројицу спремљено обедовање.

Кад војводе седоше на клупе с игуманом, уђе један млад манастирски пострижник гологлав, носећи у лепој земљаној пљосци ракије и једну осредњу чашу стаклену у другој руци. Пострижник послужи, мало збуњен, игумана који га упути војводама. А кад виде како они пију, прекрстивши се прво, охрабри се и сам мало па поче добро одмеравати кад наслужује, те више не просипаше

У том уђе други ђак носећи на повећем служавнику винске чаше столоваче са широким постољем, кратком ногом и левкастом средином за вино. Уз њих унесе још широко стакло с високим узаним грлићем; ту бејаше вода; а поред тога велики бео бокал земљан и са дршком. У њему је било чувено вино из манастирских винограда чак у Грбицама. Кад сво то поређа по трпези, изађе брзо па се одмах врати носећи велике грудве сира у једној плиткој здели, а поред ње у једној дубљој бејаше чорба од свињског меса а у другој од рибе. И то остави, па кад опет уђе с истим служавником, на коме бејашу зделе с печеном у процепу рибом и две опет печене јаребице лепо намештене на леђа са устремљеним батацима горе и обе без шије — игуман се, надамак толиком јелу, чисто узнемири најже се и спази како један од браћије тачно надгледа око врата проношење јела и пића (а други из кухиње испраћа).

Више не могаше чекати, а није му ни било потребно. Устаде и смирено замоли:

— Па молићемо, заповедајте што је Господ даровао!

Гости седоше с једне и друге стране а игуман између њих, па, пошто рукама благослови трпезу, почеше јести.

Игуман је до сад више запиткивао, а војводе му одговарале; сад игуман престаде питати и кратко одговараше на питања својих гостију, док се добро не прихвати.

Војводе су јеле већином мрсна а игуман посна јела. Сркнувши помало добре и масне чорбе, војводе се дохватише печена меса (којим се трпеза обнављаше) па окушаше помоћи и игуману који се бораше с рибама у процепу. А чешће се гости враћаху и масном сиру, режући оштрим ножевима комаде беле погаче. Више њих стајаше, у послу извежбано, ђаче, не остављајући ни тренутка ниједну чашу празну

По свршеном обеду војводе усташе, прекртивши се а хитро ђаче које им је пред обед било принело воде за руке и убрусе и сад не изоста са својом услугом.

Радич приђе икони, што је положена по столу у углу трпезарије и спусти прилог, а то исто учини и Радослав.

Поздравивши се с игуманом који их испрати кроз све двориште, војводе уседоше коње, звона ударише и они одоше путовати по сјају који расу сунце, разгонивши маглу.

Игуман се врати у трпезарију и кад изброја прилог нађе врло задовољан седам златника. Из дугог разговора с војводама знао је он сад већ и куда ће и шта ће и много што шта; они су пак знали, да су неродице и да је манастир посрнуо. Он је њима с разлогом веровао, а они њему — ко зна.

Прелазећи преко источних огранака Рудника, војводе већ видеше да ће и по тами морати путовати ако хоће да иду право у Београд, јер не жељаху друго ноћиште чинити Космај и Авала бејаху још далеко. Одмарајући се ређе, они гоњаху коње да за дана што више уграбе, и само на одморку међу собом променише по неколико речи. Сутоп их нађе близо шума које почињу на два часа пре Авале, и кад се тама са свим спусти они већ бејаху на путу што кроз дугу и густу, тек местимице разређену, шуму води. Војводе жежђаху један поред другог, а како је пут бивао час шири час ужи, тако и они бејаху кашто са свим један уз другог и иђаху онда лакше.

Небо бејаше чисто, месец изгреја а од јаке се студи снег на дрвљу и земљи поче замрзавати, стичући кору посуту ситним, светлим бисером.

На једном месту где су се стекле посађене неколике јеле на једној малој чистини при савијутку пута наниже засташе путници да мало дахну коњи на којима се познаваше да их је јутрошња снага већ почела помало остављати. Седећи на коњу, војвода Радослав показа руком Радичу међу јелама дрвен крст, без сумње више нечијег гроба. Сенке се од јела, падајући око њега, тако бејаху укрстиле да изгледаху као какав велики венац који је једним крајем о крст окачен.

— Да на сваких десет дође по један крст, не би се нашом земљом од крстова могло проћи! рече Радослав Радичу.

— Истина је! одговори Радич. А својим костима засејасмо још и туђе крајеве.

— Ми среће немамо и ако нам снага поред свих јада далеко досеже, опет рече Радослав. Пријатељу и брате мој! И по други пут нас Косово коље!

— Деспот ме је оставио у Цариграду, да будем тамо док и последњи наш ратник из Азије овамо пређе. Слушајући њега доживех да у томе граду чујем како се лукави Грци после новог Косова отресају наше дружбе. Душа ме је заболела —

— Ја сам са превисоком Оливером тада путовао за ове стране. Јер ме деспот закле, да се без ње лако не вратим. Бог ми је по-

магао и ја је ишчупах из чељусти беснога змаја, Демира татарског, који и њу после боја код Ангоре уз цара Бајазита зароби.

Радич оборене главе пажљиво слушаше речи Радослављеве, па као да би избегао неке мисли, попусти коњу узде. те лагано пође а уз њега се крете Радослав. Подалеко за њима ишли су Радичеви копљаници и Радослављев пратилац штитоноша.

На Радича навалише мисли, и он им се не могаше отети. Под утиском сјајне али студене месечине, звездане ноћи, ињем и снежним свећицама окићене светлуцаве шуме, крста и јелâ, речи Радослављевих — Радича осећаји чудно занеше. Он у два маха погледа Радослава са засталим на уснама речима, а кад му се трећи пут очи сукобеше с погледом Радослављевим, он проговори:

-- Видиш, брате. Оливера је зле судбине. Нико не зна ал' ја ти се братски исповедам. Мој отац, стари Милутин Поступовић, кнез грузански, бејаше у особитој милости у блаженога кнеза Лазара. па кад је одлазио у Крушевац и мене је јединца свог, са собом водио, а добро се сећам и кнежевег доласка у наш Борац. Ја сам био окрутан дечко који мало мари за питоми сјај господског живота. Лов и хајке бејаху ми најмилија забава. Кад сам као младић од осамнаест лета био у кне-

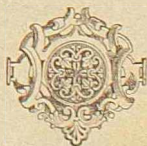
жеву двору, заиште ме кнез од оца и отац ме радо остави да се на двору кнежеву научим и друкчијем животу. Већ ми не бејаше то сад толико мрско. Ја бејах добар ученик. На што дуги разговор? Најмлађа кнежева кћи и мезимица Оливера учила ме је. Лепо девојче од тринаестину лета постаде ми драго. „Ти нас нећеш више остављати?“ рече ми једном пред узвишеном мајком кнегињом. Ја се збуних. „Не, одговори у место мене кнегиња, отац га твој неће пустити.“ Од тога доба и ја мишљах само о томе, како ћу ту вазда остати, а кад једном дође дан да пођем у Ђорач, да ће са мном ићи и Оливера. Можда се варам — али ко зна — није ли тако мислио и сâм кнез. Али, рекох, на што дуги разговор. Била је кратка али лепа приповест. Освануло је Косово и са њим Видов дан. И кнез и отац ми осташе на Косову, блажене душе њихове! Мене је Обрад Драгојлић, уморена и сломљена, примио с разбојишта под свој кров. Па где је и он сад? И сам даље знаш. На срамоту наших мачева морала је она, последња милошта Лазарева, да својим животом икупљује мир несрећној отаџбини нашој! Говоре ми да свијем гнездо своје! А оно је разорено пре но што је у њ пао листак маслинове гранчице! Жедан сам, и вечно жедан, крви азијатске! Хвала Богу, што и деспот раскида са њима!

Војвода Радослав бејаше изненађен Радичевим говором. Тешко му би наћи речи и он само прозбори :

— Бог ће нам помоћи!

За тим обојица ободоше коње, разумевајући се и без речи.

У неко доба ноћи засветлеше се пред њима куле града београдског у који мало после ујездише.

ПЕТО ПОГЛАВЉЕ

Београд.

Стародревни се Београд сада за владе Стевана Лазаревића подмлади и обнови, јер постаде престоница српског владара и средиште снаге његове, а име се овога града поново пронесе светом уз необичну хвалу.

Приближујући се Београду од Авале, путник је имао да прође по врху косе што се од ње спушта до самога града, обрасла ситном шумом која се на Врачару разређује и свршује да уступи место високој трсци и рогозу, расутима до близо пространог градеког поља. А у средини овог краја мало наднесено истоку разливало се плитко језерце, станиште лакој пернатој дивљачи. Прелазећи градским пољем које се лагано виси да се припоји с градом путник је бивао у недоумици куда и на коју страну пре да погледа. Десно се,

почињући испод града као да из њега истиче, разливао силни Дунав ударајући о бреговиту обалу српског деспотства на одбијен плавећи недогледну равницу која се с левог бока његовог протеже. У даљини се губио Дунав и залазио за плаве брегове, а на њему су се љуљушкали небројени чамци лепршала једрила и пловили богато натоварени корабљи Београду или из њега. Лево се из даљине вијугала Сава, сливајући се ка Дунаву с водама босанских гора и славонских равница. Иза дугачких шумовитих острва која она на доглед оку с града грли и кваси појављивали су се тешки сплавови, носећи на себи и у себи читав свет вредних горосеча. Рибари су се с обале отискивали и пуштали мреже грабећи за богатим ловом, а с лаких чамаца до-нео би кашто ветар и звуке веселе песме и припева. На обали се пред колибом дизао дим од ватре која је имала да утрућеном рибару спреми слатке хране. А пред путником с лица дизао се високо са својим бедемима иза којих су се у облаке висили врхови цркава, кула и дворова, град тврди чувени град, који са три стране његове зацљускују и бране верни му Дунав и Сава.

Ако је путник или гласник који је имао да донесе важних порука господару и деспоту српском, желео у град, морао је застати пред опкопом и одговорити стражару који је бдио на гвозденим вратима првога бедема. Тек

кад би у великој кованој брави стала шкрипа челичнога кључа па кад се скинуле полуге којима су врата замандаљена могло се кроз њих проћи, да се опет одмах склопе и тако исто затворе.

Још је требало проћи двоја велика дво-крилна врата на почетку и свршетку мрачног свода којим се испод широког бедема пролази, па се онда стизало на поглед главних великих врата под бедемом на коме се виси звоник храма светога чудотворца Николе. Али се на њих може закуцати тек ако се на крупним гвозденим вратима спусти дугачак и тежак мост преко кога се само може проћи велики преров, страховит, дубок и пун воде.

Тако се излазило у град који је са два велика рова, нешто нижа од градских бедема, био подељен у два главна дела.

У западни се део улази преко каменог моста на коме се с једне и друге стране на завршетку стубова одмарају два камена лава што право гледају истоку. Велика дрвена па гвозденом мрежом оплетена врата стоје обично отворена, и већ кроз њих се види велики двор деспотов који је на осеци што стрмо пада северно и западно. Двор је са истока и југа ограђен дубоким ровом на коме се с јужне стране љуља на гвозденим веригама мост. Од великих врата на главном рову води пут право поред дубоке

римске вододрже испод бедема на коме су станови за стражу деспотову ка малим вратима на западној страни, одакле стрмо пада мост нижем градском платну где се излази на пут што пада ка Сави и одатле уз њу иде. Између главног рова и бедема деспотове страже лево од правога пута диже се све до првог унутарњег јужног платна шумарак са слободним зверињком деспотовим.

У источни се градски део иде преко великог рова сталним широким мостом јаке дрвене оgrade и кроз врата улази у велики врт на лик мале горе. У њему се, право истоку идући, врстају с обе стране низови обитељи у којима бораве смирене слуге велике саборне цркве и митрополита београдског и егзарха све српске земље Никона. Он пак станује у пространој двоспратној митрополији ограђеној шимширом и зимзеленом што се наизменце подижу од једног до другог дрвета. Напослетку према самом истоку све надвишава саборна црква посвећена Усенију Пречисте Богородице. Лево је од цркве каменом ози дано врело од кога се издваја читава речица те стрмо пада кроз отворе под бедемом напоље, да се после малог пенушења утопи у Дунав. Велики се врт на источној и северној страни свршује бедемима над високом осеком, а с јужне га стране међи прав зид за којим је пут што од великих источних врата, пред којима је опет преко рова мост на ја

ким веригама, води у средњи део града где се стичу путови са севера и запада. Преко пута од црквене порте а на јужноисточном крају града у великој градини, засађеној родним воћкама, бели се велика странопријемница за болне и невољне. Њој припада и поменута раније црква на првом главном јужном платну градском изнутра.

То је горњи град, подигнут на ивици косе што се као гребен још од Авале пружа северу. Под њим се доле са северне стране шири доњи град чије крајње бедеме са три стране вечито квасе и Дунав и Сава.

Ударајући на мала и четврта крајна врата са северне стране, излази се из горњег и почиње силазити доњем граду. Пут води с прва мало у десно а за тим се исправља и врло мало савијајући у лево пада у равницу доњег града. Чим се наиђе тим правцем почињу се с десне стране низати с омањим вртovima повисоки од дрвета срезани и танким дашчицама по којима је утврђев лим покривени домови за које би гледалац са дунавских бедема рекао да један на другоме стоје. То су већином домови велике властеле српског деспотства, људи који ту остављају породице своје, кад са њима уздолазе у Београд. Ови лепо домови иначе стоје празни и тек у неком се нађе по какав настојник. Кад се сиђе доле прво што ће око за собом повести јесте дугачак зид који се пружа право

Дунаву и који дели доњи град на двоје. На два места у томе зиду урезана су врата од којих прва воде у део у коме станују грађани сокаљници, слободне занатлије и радници, а друга пропуштају за високу и округлу деспотову кулу на Дунаву, око које је из града са све три стране ров с малим покретним мостом. Источно од ње стоји *сакровиште*. оружница деспотова и просторије за његове оставе, а још даље на истом крају стоји над Дунавом кула стражара. На средини оног главног зида у коме су многобројни станови војинства деспотовог извисио се као црквени звоник стуб на коме је звоно што грађанима огласује подне и поноћ и по коме се вас зид зове стубом.

Пут од силаска из горњег града доле води право ка Дунаву, поред стуба, па, пролазећи кроз врата на бедемима, излази на пристаниште деспотових корабља. Пристаниште је уза само градско платно на коме су велика врата што воде на трг, широко и велико поље које се протеже између бедема и рова што са северне стране међи трећи деспотов двор. Овај је двор највиши у доњем граду, и са осталих је страна слободан и окружен пуним вртом. Излаз му води источно на главни пут.

Излазећи из пространог врта на јужној се страни његовој удара на врло дугачак ров који дужином својом иде од *стуба* па право на запад до градских бедема на Сави. Том

дужином поређане су у два права реда продавнице онога што је у граду увек потребно те се на главном тргу и не држи. Ту су и домови трговаца из близа и далека. При уласку од *стуба* у улицу која се протеже између тих зграда стоје поширока врата а лево и десно од њих ровови који упућују да се само кроз врата може у тај део града ући и изићи. Више тога грађанског и трговачког места настаје стрменита осека над којом је високо горе горњи град. У тој осеци, обраслој прилично ниским дрвљем и ретком дугачком травом, налазе се у неколиким стенама омање пећине у које слабо ко залази, јер се држе за места дарована само неким испосницима, ништим и невољним.

На крајњем западном делу доњег града обла је кула стражара, а на крајњем источном делу пружа се попречно широк и дубок ров, пун воде за коју се мисли да у град улази испод градског платна из Дунава и да с тога град никад не може без воде остати.

Оба пак, и доњи и горњи град, обгрњени су на ивицама једним градским платнима, те су тако и по свему једна целина.

Одредивши за своју столицу Београд на место, славног и тужног спомена, Крушевца, деспот је Стеван настао да се нова престолица његова развије и насели. —

На тргу одмах више пристаништа бејаше једног јутра око половине месеца јануара године кад се збијају ови догађаји живо и раз-

говорно, као и других тржних дана. Плаћајући тржнику који на великим вратима што спајају пристаниште и трг стоји и бележи шта се на трг унесе, трговци и продавци доношаху оно што бејаху спремили или добили за продају.

На једној се страни развијају огромне трубе платна и уз гласно погађање скида, везује и товари. До њега је дубровачки трговац развио своју купљу свиле и чохе, окупивши око себе гомиле купаца и радознала света. Још даље се хвали вешто уваљано на чувеним ваљалицама са Градца код Колубаре сукно, красно за срезивање лепога одела. Скадарске кујунџије разасуле прстеће и украсе а ножари ножеве и сечива. Жељкујући купце и трговце. Мостарско се вино надмеће са жупским, стекавши и једно и друго ватрене хвалиоце. Далеко тамо на другом крају у своме лепом пазару развио је богати трговац самуровину, лисичину и друге лепе робе, а поред њега је, ради украса, велика купља срме, златног и сребрног ткива и предива. А још даље је добрим треницама покривено сђно тржиште, на коме се стонски трговци боје можда само ердељских такмаца.

Продаја је жива, брза, весела, а кад се тржнику учини да из одвећ живог говора може лако да изиђе жеравица свађе и боја, његов се пристав попне на узвишени камен

стуб што је на средини трга поред високог крета, па гласно, што игда може, повиче :

— О, људи, и опет не заборавите где сте, да се ко не обезуми и не обрука после!

Жагор се као мало стиша, да наскоро опет ојача и поново забрине пристава и тржника.

И на пристаништу је, као и на тргу, доста беспослених гледалаца. Сад их је скупила пажња на један велики корабаљ који је вукући неколико мањих корабљица, јутрос стигао Савом и сneo многе купље приморскога рада.

Баш у тај мах зајеча с источних градских врата рог који објављиваше да у град улазе неки важни гости. Беспослена гомила полете унутра, и кад би поред стуба виде како кроз велика врата замаче за ров дружина неког сад стиглог војводе.

Они одоше нагађати:

— Ко је то?

— Бог један зна! Зар је један ових дана дошао!

— А јеси ли их бројао?

— Нисам. Ту нема броја. Пун је вас град великаша и њихових људи

— Ама зашто се окупљају?

— Не знам, богме, ни ја. Кажу да их деспот зове да им каже да више нема војне.

— Не уврача, богме! Зове их да сад тек почне војну.

— Ене —

— А рашта би сваки од њих доводио своје чете. Има их препуно. Све су заузели па им је деспот дао и свој овај високи двор и кулу с ону страну стуба, а он је горе у двору.

— И митрополит је, кажу, сазвао много своје браће.

— Ту је и деспотов брат, кнез Вук.

— А веле да је дошла и стара кнегиња, мајка деспотова, кира Јевгенија.

— Дошла, дабогме! Нешто ће бити, тако је баш казао један испосник. И каже биће добро.

Гомила се, радознала, разиђе, да се још што дозна и докучи.

Тако Београд очекиваше сабор који деспот сазва и на који већ стигоше сви позвани великодостојници деспотства српског.

А баш у очи сутрашњег дана, када ће се саборисати стиже и ћесар Угљеша са својим сином Јанком и јаком четом.

Угљеша је имао сестру која је била удата за колубарског војводу Николу. Жена војводе Николе живела је за последњих догађаја у Београду, куда је Угљеша, да би био боље безбедан, пред полазак на војну која ће бити последња султану Бајазиту, склонио и своју кћер Злату која је била рано без мајке остала.

Још исте ноћи у дому где је одсео Угљеша било је мало веће оне властеле која се противила новим смеровима деспота Стевана

Ту је био голубачки војвода Јеремија, Стеван Лобојевић, властелин соколачки, па онда војвода бовански Нихаило Ђурђевић, и даље војвода жупски Тодор, војвода ваљевски Озрен и домаћин војвода Никола.

Ђесар Угљеша не сазва овај мали збор, али већнике прими кад му они изјавише да се, ради заједничког добра, желе са њим посаветовати.

У дому Николину, ограђеном тврдим и високим зидом на путу који из горњег града води у доњи, почеше доцне у недоба веће у осамљеној једној одаји.

Војводе су седеле поред зидова на великим столицама, а Ђесар је био према њима с друге стране, седећи замишљен и, рекло би се, још неодлучан.

Говорило се о томе, како је деспот толико времена зидао па сад хоће да руши; како се вара кад мисли, да је дошло време раскинути с Турцима; како се мисли наслонити на Угре који за то мирно гледају како он подиже велелепни град београдски и ако би у другој прилици они томе највише сметали; како ће се тако земља увући у нове невоље; како ни брат деспотов не мисли боље о деспотову раду и да ваља сутра јуначки поварати његову намеру ради земље и ради њега самога.

Још војвода Јеремија рече, да има света који му је и од Турака мрзнији, а то су Угри; Лобојевић напомену да ће понајпре страдати баштине њихове, ако Турци осете шта се овде у Београду мисли; Озрен додаде да он као сусед угарски добро њих познаје: а бовански војвода не заборави казати да сјај и богаство Београда казује где се дева благо њихово и рашта деспот тѣжи Угрима.

Ћесар Угљеша пажљиво слушаше шта се све наводи, па онда запита:

— Па шта хоћете од мене?

Први се истаче Лобојевић:

— Велеможни и славни ћесаре! Кад недавно с Косова осванух с кнезом Вуком у твоме Прешеву, рекосмо ти онда да се с деспотом овако више не може. Ти захте од нас мир и покорност, и да се ствар на сабору расправи. Ми те послушасмо. Деспот се из Новог Брда пожурио у Београд, а кнегиња Милица, сада кира Јевгенија, хиташе султану Мусулману. Она изради мир, а деспот сјајно уђе у нову престоницу своју. Њему се сада хоће славе, мир му не годи већ дражи змаја орканскога, уговарајући с Угрима. Хоћемо да то не чини. Хоћемо да му сутрашњи сабор каже гласно: престани! Ми ћемо то учинити, али нам ти мораш предњачити. Ето, шта хоћемо!

— Не! одговори ћесар и уста. Тако ми живога Бога, то не бива тако! И ја ми-

слим да је време кидати с Турцима. Моја је државина прва на ударцу њима Нек буде! Али ће се бар знати, да се имамо стрељати где се сукобимо!

Устаде и Лобојевић, а за њим и други.

— Нека је све тако, опет мене нико неће видети да служим размаженоме грузанском господару Радичу! рече Лобојевић и пажљиво гледаше у лице Угљешино.

Угљеша се прену:

— О њему не бејаше речи.

— Не сад, али ће је сутра прву Радич водити.

Угљеша се намршти, а Лобојевић похита:

— Не позва нас деспот већ Радич. Он је деспот. Не дође ли Радич толико пре свих нас овамо, и није ли вазда уз колена деспоту?

Војвода Никола главом махаше за знак потврђивања.

— Не плету се мреже другом, ћесаре, већ теби и твоме дому, мени и свима нама који главу свијамо пред твојим мудрим речима. Хоће се, да се покаје Обрад Драгојлић кога некада брањаше Радич Поступовић, и да се каже вазда с колена на колена, како ћесар Угљеша неправо прими и недостојно држа земљу једног часног слуге кнежевог.

Кад Лобојевић стаде, Угљеша опет проговори:

— И Бог и људи знају шта је било. Тесар се Угљеша тога нема срамити. Али се неће дати ни да га други посраме. Ви сте, браћо, честити јунаци. Здраво, до сутра!

Руковаше се и почеше лагано излазити.

ШЕСТО ПОГЛАВЉЕ

Мило виђење.

Осванула је недеља, дан кад је деспот имао да отвори сабор на који се искупише властела и већници свега деспотства српског.

Рано је јутро наглашавало леп и сунчан зимски дан, а сунце живо разгони јутарњу маглу па као да са њом оде и прва студен. Светло се обасјаше врхови храмова и дворова, бедема и опкоа у пространом граду. Снег се преливаше а смрзнута се земља рано у зору помете од горњег деспотовог двора па кроз сва врата редом до саме велике саборне цркве пречисте Богородице.

Град се ускомеша и све се живо пожури да, на пролазу за цркву, види деспота окружена снагом српског деспотства, и да се нагледа јунака о којима се многе приче већ у велике стадоше плести. На пристаништу не

бејаше скоро никога, на тргу је све тихо и мирно, у градским продавницама и грађанском делу града затворише се врата, а занатлије оставише своје алате не мислећи да данас работају. Једно бејаше све то са празника, свете недеље, а друго са светковине, сабора властеоског.

Свет се покупи, и сам свечана изгледа и празнично одевен, иза стуба код куле деспотове, испред стуба код *високог двора* деспотовог, на путу који из доњег града води у горњи јер се знало колико властеле има на станишту по тим домовима, нанизаним један врх другога.

Из куле почеше излазити у гомили војводе и властела, за којима њихови часници и стотници поведоше војинство и путничку пратњу њихову.

Свет се жураше да не изостане далеко, хвалећи сјајно држање појединих.

Из високог се двора појави други део већника, који се тако исто праћен својим четницама и народом упути горе куда већ бејаху отишли други што су на станишту у својим или својих знанаца домовима.

Све се окупи у горњем двору деспотову, и свет већ знађаше да се неће још дуго чекати.

Пред самим двором стајаше деспотово војинство у два размакнута реда. На, већином младим, људима, одевеним у црвене душанке, свиленим златалим гајтанима искићене по грудима

и мрким доколеницама с осредњим калпацима на глави, бејаше исписано осећање непоколебљиве верности према њиховом господару. На челу им стајаше стегоноша с пером за калпаком а доњега часник са челенком, а стег на копљу падаше доле од тежине злата што је на њему. Врх њега се пак блистао од самога злата сакован крст, усађен на златну јабуку, а на све четири се стране спуштаху од њега китке које стег са свих страна чисто заклањаху.

За деспотовим војинством низале су се све до саме цркве с обе стране четице које поједине војводе доведоше колико ради почасти деспоту толико и са неизвесности збора и зборисања.

Кроз ту лесу од копаља очекиваху сваког тренутка да прође деспот у свечаном походу у цркву.

Деспот се одиста и појави у најсвечанијем оделу које је све покривао скерлетни плашт, а на глави се блистала круна на којој се са све четири стране низови златних украса стицала у четири крупна алама, а врх свега се дизао крстић којим се круна завршавала.

Деспот је с десне стране водио лагано и брижно своју мајку, кнегињу Милицу Лазареву а од скора калуђерицу киру Јевгенију. Стара кнегиња, слаба и повисока раста и лица на коме поједине црте живо наликују најдрагоценијим остацима сјајног двора који је бура разрушила, у скупоценом дугом црном ман-

торосу са круном, ониском и без горњих делова, на глави — ишла је помажући се палицом чији је врх украшен ситним бисерним зрнима и златним крстом.

Поред ње, само корак позади, ишао је млађи јој син кнез Вук, а на три корака за њима корачао је њихов рођак и палатин краљевства угарског Никола Горански, чијем крупном изгледу и богату оделу одговараху десно и лево од њега први великаши српског деспотства ћесар Угљеша и Радич Поступовић. Устопце за њима иђаху остали достојници српски: војвода Радослав, новобрдски војвода, колубарски Никола, војвода ваљевски Озрен, војвода голубачки Јеремија, војвода жупски Тодор, војвода нишки Јанко Угљешинић, војвода бовански Михаило Ђурђевић, сталаћки Пријезда, војвода ресавски белички, ибарски, расински, сокољачки Лобојевић, топлички, рамски и војводе у војинству деспотовом.

Прешавши преко верижног моста, деспот се с мајком упути кроз врата на главном рову, па лагано пређоше међупростор, прецун одушевљеног света, до моста другог рова где почиње митрополија. Прођоше кроз редове домова митрополиских и поред саме митрополије и дођоше до саме велике цркве са високим кубетима и оловним кровом. На десним побочним вратима, широм отвореним, пружала се дебела кадивена простирка водећи унутра до владалачких столова. Туда уђе деспот с

мајком дочекани у свечаном входу архиепископом Никоном који с три епископа и дванаест других служитеља призиваше милост Божју.

Кад кнегиња и деспот стадоше у столове и кад се остали великодостојници разврсташе у храму који се испуни, престадоше и звона са звоника и отпоче се велика служба с молепствијем. У храму бејаше свечана тишина коју су прекидали само гласови слугу Божјих и громогласни одговори на јектенија.

Народом у храму облада радост и појача се вера у срцима његовим, и све утсну у усрдну молитву Господу.

Мушка и женска лица грађана и становника београдскога града и властeosких обитељи, што се затекоше или сада намерно стекоше у овај град озари светлост, и све би готово да клекне пред оне, који ће за мало час одлучивати важне одлуке, и да моли за слогу.

У многолетствију старом главару црквеном дркташе глас и он се мољаше Богу за многаја лета кнегињи и деспоту тако да многима од окрутних ратника душа осети опет силу свете речи

Кад се све сврши, поведе деспот, јако узбуђен, своју мајку и сва се пратња крену кроз цркву на главна врата а на челу се њеном сада налажаше уз деспота архиепископ и епископи.

Племство пређе и последњи бедем и уђе у двор деспотов на саборисање. —

Из последњих редова деспотове пратње млад један војвода, витка раста, црне масти у лицу, живих очију и подуже косе, пролазећи кроз раздвојен свет који се ради побожне молитве стекао у цркву, заста за тренутак, кад му поглед оде на леву страну препрате у којој се женске мољаху Богу, и паде на једну младу властеоку.

Војвода се силно изненади, радост и забуна помеше га за тренутак, образи му се прелише лаком румени, а срце се преу и стаде ударати као да би оклоп преију хтело разбити. Али свита излажаше из цркве, и он само што баци још један поглед брз и кратак, па похита своје јату.

То бејаше деспотов војвода Синиша, а владика која тако изненади њега — Злата, кћи Ђесара Угљеше.

Било је то поодавно кад је деспот, онда кнез, ишао у Зету важним пословима своје зету, господару Ђурђу Срацимировићу. У Скадру можда нико тако свесрдно не дочека госте као Ђурђев крајишник, младо једно момче које је имало да на граници дочека и до Скадра допрати господара Србима и Подунављу. Младом се кнезу допадале готовост с којом још млађи од њега крајишник стаде на услугу госту свога господара. Кад је Стеван ступио ногом на зетско земљиште, дочекао

га је и поздравио млади крајишник подневши му со и хлеб. А кад се пред деспотом покло-нио па онда стао право са витешком преда-ношћу очекујући заповести, Стеван му пружи руку и назва га јунаком.

Деспот се мало бавио у Скадру, али му ипак би доста времена да позна душу мла-дога крајишника. А кад једном помену зету да би рад повести одатле кога на свој двор, као што је силни цар Стеван водио племе-ниту властелу дубровачку. Ђурађ му понуди крајишника кога деспот у вољи имађаше. Мла-дић радо приста и са деспотом дође у Кру-шевац. Од тога доба бејаше у двору деспотову, а кад се деспот на војну кретао нигда не изостајаше ни он. Својим јуначким држањем у бојевима, разборитошћу у збору и договору, веселошћу и чистим срцем, кад се за то ни-тало омили брзо свакоме и наскоро се забо-рави да је дошљак на каквог се обично не-радо гледа.

Битка никопољска донела му је сан вој-водски, али — не само то.

Деспот је по задатој речи био у табору султана Бајазита, а уз њега и млади зетски крајишник У самој борби паде, копљем по-гођен, коњ деспотов баш кад на деспота на-валише неколики ритери У тај се мах за-поведник стотине најбољих деспотових коп-љаника, личних чувара његових, сломи с остатком својих људи на крило ритер-

ско пред којим се деспот налазио, даде деспоту свога коња а сам скочив на коња с кога мртав паде један копљаник снажно одби својим мачем ударац намењен деспоту па се сломи, погођен и у крви огрезао, под копите коња на којима борци продужише крвав мегдан. Деспот је био победилац, али ни тренутка не смете с ума своје дужности и обавезе према ономе коме за свој живот дугује. У његовоме чадору видар заустави крв из груди рањенику а стави му завој и на лакши засек више десне обрве. Деспот се с војском кретао даље, а поуздани људи његови отпратише рањеника у, онда чувено, лечиште и гостопријемницу храма Светог Прохора Пшињског куда се надаше и деспот скоро ударити.

Рањеник дуго одлежа и тешко одболова, али му ране опет не бејашу без пребола. Вешти послу видари које манастир обилато награђује и ради болних и невољних држи извидаше и ране његове. Али за тим јадима дођоше други. Љуте грознице хтедоше уморити и онако ослабежа боника, нити њима могаху видари дати така поуздана лека.

Тако бејаше код њега и једнога дана када манастиру дође са својом чуварком кћи ћесара Угљеше, господара овим крајевима, Злата.

Ћесара Угљешу бејашу кржави дани опет одазвали далеко од прешевске државине његове. За то сама његова кћи изиђе, по обичају,

тога дана на гроб своје мајке која је погребена у манастиру Светог Прохора.

Злата је тада била девојче од шеснаест лета, бела и пуна лика, блага и мирна, готово успорена, погледа црних очију и брижљиво неговане косе кестењасте боје.

Свршивши помен на гробу, девојче зађе да дели својом руком милостињу многим убогим који се ту и у околини прехрађују.

С њом иђаше њена пратиља и стари слуга дома Угљешина.

Кад обреди све што бејаху на пољу, Злата се попе уз дрвене степени на горњи бој дугачког двора који бејаше одавна намењен болници и гостопријемници за тужне и невољне, тражећи и тамо коме ваља уделити за покој душе добре њене мајке.

Али она не тражаше дуго. Пролазећи поред првих врата, Злати се учини да неко јечи и вапије у помоћ.

Она ту заста.

Из одаје се понови неколико пута тешко загушено јечање.

Злата се нађе у недоумици, али јека јасно казиваше да је неко у великој невољи и да се не треба много премишљати.

Злата ухвати руком браву и отвори врата па на њима заста.

У ћелији је лежао на узвишеној и лепо застрвеној постељи обучен некакав ратник са заваљеном главом преко ниског узглавља и

рукама прекрштеним преко груди које се јако надимаху тако да се руке на њима с њиховим покретом растављаху и опет састављаху.

— Воде, кап! јекну опет боник.

— За Бога! овде мученик умире! викну Злата.

За тим збуњена и нешто престрављена, Злата се трже натраг, па кад виде да су њени пратиоци застали доле подалеко, она опет пође у одају у којој боник јечаше:

— Воде! кап воде!

— Воде! понови Злата као сама себи заповедајући. Боже, подржи га!

Брзо стрча низ степене ка бистром студенцу што је пред самим двором, дограби велики бакарни суд на лик жлице, којим се вода црпе, напуни га и пожури се са њим горе.

Болесник јечаше али му се речи слабо могаху разабрати.

Приближивши му се, Злата виде како је његово младо и изнемогло лице зажарено те чисто гори, очи му склопљене а коса у нереду расута. Она спусти воду на под, узе свој чисти бели рубац, натопи га у воду и донесе устима болесниковим, стеже убрус и хладном водом овлажи и запоји његова уста. Болесник ућута, а Злата му повуче узглавље навише те исправи главу, па онда опет натопи рубац и стави га на зажарено чело бо-

леснику. Оп мало дође себи, отвори очи, опет их склопи и отвори па се загледа у Злату.

— Воде! лагано прозбори.

Злата му принесе устима суд с водом, придржавајући другом руком узглавље

Болесник се напи, па спусти главу, и мирније дихаше.

— Хвала Богу! рече Злата радосно, и у том чу да неко долази.

То бејаху њени пратиоци на које она руком махну да не говоре. Они засташе на вратима.

Болесник лагано прозбори:

— Сестро, хвала ти!

— Хвала Богу! весело одговори Злата. Сад ти је, је ли, добро?

— Добро! О, ал' ми је било зло! на махове, одмарајући се, говораше болесник. Хтео сам мало изићи, спремио сам се, ал' осетих да ми је тешко. Вратих се постељи. О, ал' је било зло!

— Сад је минуло!

Минуло. Тебе је Бог послао...

Видар уђе у ћелију.

Он чу од Злате шта је било, а Злата од њега ко је то и правдаће да су се свети оци већином разишли послом и радом.

— Чувај овог витеза и негуј! Мој ће ти бабо стоструко платити труд! рече Злата видару.

Слуга помену да би ваљало већ полазити, јер сунце преваљује.

— Добра девојко, владико! Ти идеш, а ја остајем. Кажи ми како да ти вратим добро. Како да тубим твоје име?

— Ја сам Злата кћи ћесара прешевског Угљеше. А ти си, чух сад, деспотов војвода Синиша Војводић.

— Хвала ти! Ти ми Божјом помоћу врати живот. . . Реци ми још, како ћу доћи да твоме оцу пољубим јуначку десницу његову?

— Прешево није далеко. Наше је знамење: ружа. По томе ћеш познати људе мога оца и све наше. Ево и на моме венцу руже.

У сребрном венчићу што је красио власи Златине главе били су исковани напред сребрни листови расцветале руже.

— Теби ће Бог помоћи!

Злата се опрости са Синишом, и блажена оде у Прешево.

Не прође ни три дана а стиже ћесар Угљеша; и, знајући да ће тек сад наступити војна, узео Злату и одведе у Београд својој сестри.

Кад се Синиша придигао, наиђе кнез Стеван с пет хиљада коњаника с којима пћаше Бајазиту који ће се тада код Ангоре сахранити.

Синиша, поставши сад војвода, залуд походи Прешево. Придружи се кнежевој војсци,

а по свршетку похода доби заповест да са војводом Радославом учини што се може за спас Оливерин. А кад их у томе срећа послужи, Сениша отпрати Оливеру старијој њеној сестри Мари, удови Вука Бранковића, у Дреницу на Косову. Тек у очи саборисања стиже у Београд. . .

Сенишин поглед у цркви заста на Злати и ружи, а Злата познаде, по ожиљку више десног ока, Сенишу.

СЕДМО ПОГЛАВЉЕ

Сабор.

Деспот Стеван устаде са свог престоља у великој дворани и, поздрављајући властелу и снагу своју, рече да их је по старом обичају и праву позвао да се о важним пословима договоре и посаветују, и да им важне ствари има изнети.

Архиепископ Никон благослови сабор и прекрсти, па онда деспот стаде говорити.

— Моји верни и племенити! рече деспот. Ко се Бога држи тога Бог никада не оставља. То сам увек мислио и молио се, да дође дан кад ћу вам моћи рећи ово што ми је сад на срцу и на уснама. Још од Косова бих порабоћен турскоме народу, докле не дође цар Персијанцима и Татарима, те их не разби, и мене од њихових руку милошћу својом Бог не ослободи. Слава буди имену његовome! Јер,

верни моји, пала је мора што ми је пуних десет година душу притискивала. Завет, учињен са царем османским Бајазитом, пао је. Мене сада не веже ништа више. Ми смо витешки искүпили своју реч. А кад је на азијским странама нестало Бајазита с њиме је нестало и нашег завета. Наше су руке слободне. Ми их морамо сада употребити у борби против оних које смо до јуче подржавали. Ми ћемо да наставимо онде где је мученичка смрт блаженом родитељу нашем претргла дело!

Двораном одјекну :

— Живео деспот!

На то се диже Никола Горански :

-- Племенита господо! И да нису очи ваше упрте данас у мене, и да вам из погледа не читам питање : шта ћу ја овде ? опет бих устао да зборим. Племенити и верни узвишенога деспота! Ја ћу вам одмах рећи. Дошао сам у име снаге и славе суседа вашег, угарског народа, да се с вама данас овде забринем, шта нам свима ваља радити против проклетства које Бог у срци својој пусти на народ хришћански. И Угарска је осетила Турке. Они су нам заједнички непријатељи. Данас вам народ угарски пружа, преко мене, руку и тражи вашу десницу да удружене до краја униште турску силу коју, очевидно, Бог оставља.

У дворани наста нема тишина, а баш то не бејаше мио знак деспоту.

Али се диже с краја млад један војвода коме очи севаху гневом и љутином :

— Ко ми год помогне у борби против Турчина, брат ми је, ма ми и око извадио ! Нека ми остави друго око и десницу само, па нека се бори против најљуће казне којом Бог казни нас, против силе агаранске — брат ми је, велим, тај !

— Истину збориш, војводо сталаћки ! одазваше се с више страна, а војвода се Пријезда поклони деспоту па се повуче у дно на своје седиште.

У дворани наста жагор, док га соколачки Лобојевић не прекиде :

— Узвишени деспоте и браћо ! Чујте па онда судите. Ако је била света воља Божја, а без ње ништа не бива, да страдамо и порабаћени будемо досада, гледајмо да олако не кршимо његову свету вољу. Је ли време, да станемо на своје ноге ? Душа ме боли кад помислим колико се наше крви досада пролило на толиким разбојиштима. Гледао сам на Ровинама како цвет народа нашег гине, да смрћу искупи опроштаје грехова наших. Али ми их не добисмо. Заман је кнез наш кликтао као орао када поведе првом орлиће у плен. Ми му следовасмо, па шта би ? Проли се уз нас море крви турске, али ње оста још много, толико много да бисмо се у њој могли подавити. Идосмо даље с разбојишта на разбојиште. Зар се на Никопољу турска сила показа

мањом? Не, снага је њихова била само раздражена те је јаче набујала. Крст се не могаше одржати. Идосмо даље, да будемо сведоци и других крвавих дана. Походисмо Босну и гонисмо заморене коње своје преко потока, набујалих од силне пролирене крви турске. Али она што остаде опет бејаше страшна и велика. Освануо је дан крваве ангорске битке. Цар је Бајазит пас и војска се његова расула. Ми смо рекли: хвала Господу! Али се, чини ми се, сувише пожурисмо да за то хвалимо Бога. Занела нас је победа татарског цара Демира. Он је надјачао, славно надјачао, скршио али не и уништио силу турску. Причају стари наши иноци о змији којој је нова глава расла кад јој се стара одсекла. А то може бити, недогледно је и недостижно оно што је Бог створио под капом небеском. Таква је змија турска снага. Она није на азиским странама умртвљена. Одсечене су јој три главе али јој је никла четврта. Хоћемо ли веровати? Сетите се шта је пре два месеца било на Косову. Турска сила није на умору. Рано смо, бојим се, поумили да са њом раскрстимо.

— Јунак и неће да се бори с мртвом телесином! прекиде војвода ибарски Лобојевића, који му хтеде одговорити, али се сви с пажњом обратише престољу, те и Лобојевић ућута.

Стара кнегиња, придржавана деспотом, мало се подиже и слабим гласом проговори:

— Умирих турског цара Мусулмана. Мољах се Господу да нашој земљи да само толико мира, колико је потребно да се деца њена могу сабрати овде да чују што видех: турска сила није сада оно што је била; њу не само подгриза већ и разорава црв неслоге, с кога и ми изгибосмо. Дренопољски је цар сада Мусулман, а у азиским се странама боре Муса, Мехмед и други. Сви су они синови Бајазитови. Мољах Господа, да вам то могу овако на збору рећи, и Господ ми, ето, услиша молитву. Ја рекох, ви чувате — љубите земљу и деспота, не било вам просто!

Њен слаби глас као да много разори од онога што Лобојевић бејаше својим говором сазидао, те деспот, кад она седе, одмах предузе:

— Оптужен сам био раније Бајазиту да смерам ово што сада пред вас износим. Ја нађох да ћу земљу спасти ако себе жртвујем и одем њему на двор, да му сумњу разбијем. А он ми, кад ме саслуша, рече: „Па и шта би могао успети с Угрима, драги мој! Јер ја сам земљу хтео узети као своју. А шта би ти чинио тамо с Угрима? Који је од господара што су приклонили главу Угрима одржао господство своје? И помену по имену бугарске царева и остале. А ти пошто си са мном, ако не идеш куд идем ја, донста сам себе збуњујеш; ако ли идеш куд идем и ја, немаш се зашта збуњивати. Јер ми смо господари, и ако ми не кренемо на друге, они на нас неће,

зато што се најсилнија царства одржавају и
 распрострањавају војском. Ја тебе држим као
 старијега и милога ми сина, и то не кријем
 ни од кога, ни од ових што су овде, ни од
 оних што су даље на истоку. И ко је у мене
 у части толико колико ти? А ја већ улазим
 у старост. Па или ћу погинути у рату, или
 ћу од болести умрети. А ти ако са мношћом тако
 узаживиш, добићеш тада прилику. У мене је
 много синова, и они ће устати један на дру-
 гога, и један ће по један слати к теби људе
 или да траже од тебе помоћ, или да те моле
 да останеш на миру и да не будеш непријатељ.
 Кад ти то време дође, ти ћеш не само одр-
 жати своје земље, него ћеш присајединити
 и друге земље унаоколо, и назваћеш се ве-
 лики и славан владалац. А сада држи земљу
 колико ти је у области. Али ме послушај, а
 ја ћу ти казати шта ти ваља чинити. Подижи
 уза се нове људе, и сиромаше и племиће, и
 чини да се прославе и да деле управу с тобом,
 а обарај клеветнике и све који су на њих
 налик“. — И то се све, Богу хвала, и испу-
 нило. Не исповедих вам, верни моји, ово с
 тога што хоћу да вам се понесем милошћу
 Бајазитовом. Ту сам милост добијао крвавим
 сузама које сам у осами лио пред распетијем
 Свемогућег. Већ вам рекох за то да видите,
 како је дошло оно време кога се највише бојао
 силни Бајазит. Његови синови раскомадаше
 његову пространу земљу и већ су почели да

се кољу међу собом. Мој верни војвода Радослав донео ми је већ глас. не глас него молбу трећег Бајазитовог сина Мусе који је у азиским странама, да му помогнем прогонити дренопољског султана Мусулмана. Ми ћемо се умешати у њихове послове. и из тих ће потреса васкрснути нова земља наша коју ће старци познавати јер ће то бити земља, она велика и снажна благословена земља, у којој су они детињство своје провели. За то нам ваља наслонити се другом руком на моћног суседа нашег.

Голубачки војвода Јеремија устаде:

— Заповеди ми, узвишени деспоте, да крв своју источим до последње капи, и ја ћу ти срце твоје на ножу пружити и пред тобом душу испустити! Заповеди ми да чиним што није у власти једнога човека, ја ти нећу жив доћи и рећи: не могу! Нека су благословене стопе твоје кад се кренеш на душмана, али да руку своју пружим Угрима — никада! И ако на концу живота мога дође час, да немоћан видим како у мој Голубац улази војска туђинска, да ми граду обесвети траг, нека тај туђин Боже опрости, буде и Турчин, али Угрин — никада!

У дворани поче јачи говор, који се претвори у грају, што се једва стиша кад се стари архиепископ Никон смерно диже и отпоче кротко говорити:

— У плаховитој мржњи и срдби против нашег непријатеља, Турчина, и против нашег суседа, народа угарског, заборавише синови свете цркве наше, стубови земље наше, да смерно дигну глас свој и грешни захвале Господу Богу топлим молитвом што у крвавим валима земља наша са господарем својим не само не утону већ у њих заплива као кнежевина а изиђе као деспотство. Сам цар цариградски даде му венац достојанствени, који је деспот био испleo сам себи својим јунаштвима и својим благострадалним делима. Заслепише се очи наше те не видесмо каква је благодат Божја на овом месту на коме сада грешни стојимо; где се јутрос Богу молисмо; где се дижу пресвете цркве и храмови; где се у велелепним дворovima негује врлина и страх господњи; где се обнавља слава Јерусалима и Сиона; где и убоги и невољни могу осетити милост Божју и познати славу његову. То су дарови Божји и његовом вољом тековине христољубивога господара деспота Стевана. И ако међу владарима света и земље има кога који се вечним мислима и папитењем о добру стада свога додворио да се назове слуга Свемогућега, то је благоверни господар. Послушајмо исцелне речи његове и облагоразумимо се!

— Живео деспот! одјекну двораном.

Живи говор поче, да се опет утиша кад се диже ћесар Угљеша.

Сви управише поглед на њега. Зебња нека завлада од неизвесности на коју ће страну превагнути један од најмоћнијих. Његовој часности вероваху, његово добро познавање прилика у Турака цењаху, а његове се одлучне речи бојаху.

— Живео деспот! поче Угљеша. Нека то буду прве речи којима се савест моја одазива. Али овде не бејаше збора о нашим жељама за узвишенога поглавара српске земље. Чуо сам речи што су овде речене, и дубоко ценим племените разлоге свих јунака. Али станимо. Пита се, је ли снага наша дорасла да се с Турском мери? Кам' те лепе среће! Је ли дошло доба да се прожене турска сила? Камо да је! Иступих мач свој, тек следујући жељи да доживим тај час. Њему се иде, али он још није куцнуо. А ако га будемо преухитрили, изгубићемо све. Јунаци! Нека би Бог анђеоском трубом објавио то време, па нека цена за то буде мој живот. Да блажене смрти! Видео сам угарско оружје. Видео га је и — Никопол. Чекајмо, у гвевној мржњи оштримо мачеве своје. Једном ћемо их још потргнути, ал' нека сину у срећан час. А дотле — не! Живео деспот!

— Живео ћесар Угљеша! викнуше они којима на души лакну кад Угљеша рече своју одлучну реч.

Још је двораном одјекивао усклик, а већ велики војвода Радич бејаше на ногама.

— Светли деспоте, племенита властело! Ни ја нећу дуго зборити. Ако има кога ко би рад чути моје мисли, чуће их. Али су оне и без тога знане. Било је пред летње вече око заранака. Прелазно сам преко речице и хтео сам се помолити Богу у храму испод Острвице, кад сам се ту затекао у часу кад је звоно огласило вечерње. Пред црквом се крстио и у њу спремао да уђе један калуђер са четири монахиње. Запазих га. То је био негдашњи војвода Никола Зојић који је омео кнеза у часу кад је хтео учинити ово што данас за срећу земље наше хоће да учини. Војводи је главу спасла риза самостанска, коју је за времена навукао са свом обитељи својом. Бог прашта. Али њему не бејаше опростио издају. То сам видео на лицу његовом, то сам осетио у души својој... Ја у храм нисам могао. Десница ми је пала на мач. Издајника је и опет спасла риза, али и на њој мораде нестати милости Божје, кад је огрнула издају. И на нашим је мачевима клетва преткосовска. Заверимо се да ћемо је само крвљу турском спрати. Смрт њима!

У руци се Радичевој заблиста извучен из корица мач. Већина од већника укрсти с њим пред престолом своје мачеве, сви усташе, а архијепископ диже руке горе :

— Господе, благослови војинство благовернога господара . .

Кнегиња Милица ухвати Стевана и Бука за руке па им рече :

— Ето жеље вашега народа. Заложите се за њу, тако вам Господ помогао !

— Верни моји, проговори за тим деспот, оставите у корице своје оштре мачеве. Даће Бог да их ускоро за добро наше земље потегнете. Знао сам да ће се тако ово саборисање довршити; знао сам, јер сам вас гледао на послу који се тиче земље наше. Хвала вам ! Ја ћу учинити завет с моћним суседом нашим и углавићу га тако како нећете моћи на мене зажалити.

— Живео деспот ! заори се опет двораном.

Али је међу већницима било и који нису попустили.

Такви бејаху сви који су се заветовали бити противни новом кораку деспотову.

Мрка лица остављаху они лагано дворану, кад деспот даде знак да је зборисање закључено.

Међу њима је било људи двојакних мисли.

Једни су мислили да им се ваља уклонити и не помоћи промену рада.

Други су држали да им је, преко тога, дужност кварити што би деспот постигао.

ОСМО ПОГЛАВЉЕ

Шта још бива у Београду.

Још деспот не бејаше дахнуо од умора, а већ му ваљаше одмах после саборисања примити посланике града Дубровника, властелу Градића и Растића.

Дубровник хиташе да поздрави српског господара после повратка његовог у земљу му, и да му честита ново достојанство деспотско.

Дубровачки посланици, примљени од деспотових људи и смештени у високом двору деспотову у доњем граду, опремише се сјајно и упутише, праћени деспотовим високим достојницима у горњи град.

Обојицају годинама, и Градић и Растић, бејаху поуздани синови срећног Дубровника, који су досада у толико прилика вршили часне

дужности своје на част себи и на корист Дубровнику.

Градић ношаше на пергаменту исписан поздрав кнеза и већа дубровачког. Пергаменат је, савијен у колут и увезан свиленом врпцом, држао посланик у руци, подигнутој до висине груди, а лево је од њега ишао његов друг Растић.

Они узиђоше наврше у горњи град и замакоше мало после у двор деспотов.

Деспот их је примио колико свечано толико и срдечно, а на поздрав је племенитог града одговорио, да он и сада, као деспот, потврђује оне повластице које је дао Дубровнику кнезом.

А то су посланици само и желели.

Посланици су се бавили у Београду неколико дана, и да се одморе и да виде нову престоницу деспотову и да познају трг београдски. . .

Кад су, идући деспоту, посланици корачали лагано путем што из доњег града води горе, спази их из једног од оних властеоских домова што су ту на ударцу Вук. деспотов брат, па се љутито открије неколицини који су замишљено ходали горе доле по соби :

— Ено рече и руком показа посланике, прве последице њихове малопрешње одлуке. Веће дубровачко шаље посланике да се новоме деспоту поклоне. До сада их не примаше без мене, данас већ почиње да ради сам. Али знајте

он мене не може у као бацити, а ако сте јунаци неће ни вас. Чујте ме. Данас је мој брат знао лепо причати и хвастати се саветом који је од Турчина чуо, али прећута нити вам хтеде казати оно што је понајпре од тога савета усвојио. Гледај — рече му тада Бајазит — да властелу сву покориш својој једној и моћној вољи, и то гледај што пре, јер ћеш кад се они осиле хтети али нећеш моћи. То ми је најрадије понављао кад год ме позиваше да заједно радимо.

— То је напаст! утаче се у реч војвода ваљевски.

— Јесте, и то за вас, војводе и главаре наше земље. Али ја нећу много чекати.

— Само не пренагљено! рече Ђесар Угљеша. Ја нећу скрштених руку седети чим опазим да се смера ослабити снага наша. У доба највеће силе и господства цара Стевана цветала је *ружа прешевска*, нити је сада време да прецвета. Заплање сам, до душе, добио од деспота. Али је тако захтевала потреба — да се турска сила крши о Ђесарство пре но што наиђе на кнежевину. Ми смо данас своје свршили, и ваља нам се разилазити. Ђесарства свога не дам, али бих данас радо положио с онима мач пред престо да први не бејаше мач Радичев. Овако — један је од нас двојице морао изостати!

Вук непрестано осећаше да му ваља што год рећи и започети, али ни њему самом не би ништа јасно и одређено.

Војводе се и већници разиђоше одатле и одоше се спремати за путовање.

Ђесар Угљеша и сâм оде своје зету и домаћину војводи колубарском, а кад уђе у одају затече тамо Злату и деспотовог војводу Синишу.

Опазивши данас у храму девојку која га онако брижљиво понегова за један часак његова живота и то у тренутку кад му је онако добро било најпотребније, Синиши тешко паде што јој онде и оног трена не могаше баш на томе светом месту захвалити и — опет јој наблизо погледати у очи које му толико пута на ум падаху. Али је он морао у стопу ићи за својом дужношћу. Био је на збору, и морао је бити готов да на прву реч деспотову уседне на коња и оде на крај бела света, тамо куд му деспот и дужност наложе. Времена би имао тада тек толико колико траје верног војводе поклон пред господарем. И тада би опет с очију изгубио њу, и Бог зна да ли би се икада више срели. Али тога, Богу хвала, није било

Кад га по свршеном збору деспот отпусти да се одмори од ноћашњег путовања, Синиша се одмах журно упути да што више сазна о кћери Ђесара Угљеше. Није му било тешко то сазнати, и после кратког времена Синиша

закуца на врата дома колубарског војводе, а наскоро за тим млади деспотов војвода уместо одмора поново се замараше хватајући махове среће своје.

— Владико племенита! говораше Сениша збуњеној али веселој девојци. Сад ти тек могу рећи: хвала! Ја сам проучио многе књиге и видео доста света, знам многе тајне високих наука о којима се дан ноћ баве слуге Господње, знам и верујем да свака душа има свог анђела који је храни и који над њом бди и онда кад му се она и не нада. Ја нисам запамтио родитеља својих ни милоште мајчине ни старања очева. нити видех да се ко год растужио болима мојим ни обрадовао радости мојој. Много је мојих витешких другова и пријатеља! Много је живота који би се у свакој погибли за мене заложили Али то није још све. Они чине витешки оно што бих и ја за сваког од њих учинио. Ја падох у боју, у крв огрезох и онесвестих се. И ја тамо не остадох. Витешки ме спасоше витезови и ја бих држао да они не чине своје кад бих помислио да је могло друкчије бити. Али дође у моме животу један час кад се више моје постеље на којој издисах указа анђео који је крило чистог плавог неба, бескрајне неизвесности и болећиве наде, узео да му буду очи у лепој глави његовој. Од тог ме часа прати срећа обилатија. Ја не могах задуго сагледати те очи. Анђела тражах, али се он

јавља сам а не кад га ми самртни желимо. Одох, следујући дужности својој, са надом кнежева војинства, са цветом снаге наше, и пређох море да у туђој земљи копља укрстимо. Ниједан од снаге кнежеве не познаваше шта је то страх, али многи се и нехотице окретоше овамо, овим нашим странама, и још једном, многи и последњи пут, погледом потражише наше горе наше небо, кад пређосмо на ону страну мора. Мени бејаше тешко, као што је младом срцу кад се без благослова материног крене у туђ свет. Мишљах да идем сада даље без својега анђела хранитеља. Не жељах умрети, али ја ношах са собом дуг, а дуг неплаћен грех неопроштен. У очи самог боја, крвавог и страховитог, јер се бораше арслан са тигром, сведох очи код чадора деспотовог и за тренут-два снивах. Снивах анђела који без крила лети и прелеће реке и поља, мора и горе. Он тражаше мене и његове ме очи сагледаше у мору света свих језика и свих вера. Он се благо на ме осмехну и ја бејах блажен. У блаженству се пробудих и питах се, да ли ме он тиме опомиње на обавезу да не смем умрети док не станем пред лице његово. Ево ме сада где стојим, јер то бејаше ти, племенита владико!

Злату бејаше тај говор занео, и она латано одговори:

— Ја не смем рећи да је то било добротинство. То је била само дужност моја. Тако ми рече и отац кад му се исповедих.

— Зар високи ћесар зна то?

— Ја му се, кажем исповедих.

— Ја не, јер не знађах погодити час кад ће храбром ћесару бити угодно чути то. Реч ми је на уснама застајала и ја гледах да се другим услугама одужим, јер мени бејаше угодно ма само и мислити на ове тренутке.

— И мени, врли витеже, чисто слободније прозбори Злата. Клекла сам пред нашу домаћу икону, кад сам стигла дома и молила се за оног витеза који болан оста у манастиру. А кад год се после мољах Богу да заштити и здраво нам врати оца, мисао ме одвођаше на разбојиште не бих ли на њему нашла још кога за кога бих се скромно Господу помолила. И ја тада припадах молитвама за брата и све, све, и за — једног још јунака...

У тај мах у одају ступи ћесар Угљеша.

Злата приђе и пољуби руку оца, па се стидљиво повуче даље у дно одаје.

Синиша се дубоко поклони, а ћесар му пружи руку:

— Здраво, витеже!

— Дођох, светли ћесаре, поче после поздрава Синиша, да се захвално поклоним племенитој кћери твојој. Твој суседни велики властелин и војвода у Липовцу стари Чреп, умр'о је —

Угљеша се смрачи чело, и он потресено рече:

— Порушио се бедем Лазареве славе! Стари друже и пријатељу мој! Бог нек те прости! Чреп је умр'о!

— Тако гласи писмо којим се деспоту јавља о томе и које је он добио мало пре. За другом и јуначким сувремеником кнеза Лазара и узвишени деспот не маће зажали.

Угљеша се прибра и скинувши капу погледа горе:

— Бог нек га прости!

Синиша гологлав стаде мирно и прикљони главу.

— Још ми рече деспот, да се спремим и прихватим управу над баштином Чреповом који умре без икога свога.

— После жалосног гласа тај ми долази кво утеха. Томе се од срца радујем! рече Угљеша, па онда седе са Синишом и продужи разговор, док се Злата прибираше од силних утисака које учини виђење са Синишом и сада гласови што их Синиша ћесару саопшти...

Многе се војводе још истога дана кренуше натраг својим градовима, а свет београдски опет се узруја колико с поласка појединих толико и с нагађања и различита тумачења данашњег збора властеоског.

Таке мисли дођоше и до болнице и гостопријемнице које деспот основа и богато снабде свима потребама.

Ту вршаху дужност милосрдних негова-
лаца монахиње и други помоћници њихови уз
многе враче и видаре.

Старешина свима бејаше монахиња Је-
фимија, негда деспотица и љуба струмског
деспота Угљеше Мрњавчевића, о чијој се до-
броти и учености читаве бајке проношаху.

Из високе одаје у гостопријемници гле-
даше тога дана око заласка сунчева Јефимија
дуж пута који почиње од источних великих
врата и иде низ Дунав залазећи мало даље
у брда која међе Дунав с десне стране његове.

Путем одлажаше са својом свитом неко
од војвода. а крај Јефимије стајаше једна
млада монахиња. То је била Драгиња, на ста-
рија кћи ранијег војводе и по том за невољу
калуђера Николе Зојића а сада монахиња
Григорија.

Јефимија се осврте и погледа Григорију
која погледом својим оста на путу којим од-
лажаху копљаници са својим војводом.

Јефимија виде како се младој монахињи
очи замутише сузама, али се чињаше невешта,
а кад се сузе стадоше више у очима скуп-
љати и ронити се, незадржаване, низ образе,
Јефемија јој проговори :

— Сестро, теби је зло?

— Није, одговори Григорија, или јесте.
Не знам шта да ти кажем. На погледу ових

људи с којима деспот наш гледа да васкрене стару славу нашу, мисао ми се отима и преко воље моје, јер је не могу уздржати, залази у дане кад се отац мој, пун бриге, враћао с оваквих сабора. О сестро, ал' је та брига била света! Силна је туга за изгубљеним завичајем; драго је паштеће за срећу његову. Али једнога дана демон разруши спокојство и понос нашег дома. И шта је било даље знаш. Онога дана, када се одрекосмо света и ја и сестре ми и отац и мајка, заветовах се на службу земљи овој и узех из храма стару једну црну гривну на којој је жигосана Јудина издаја и ставих је на нагу десну руку, ево испод ризе, да је носим дотле докле ми у души не сване и не одјекне да је искупљен грех дома нашег.

Кћи Ђесара Војихне и љуба деспота Угљеше прими на своје груди кћер војводе Николе Зојића, па је, и сама тронута, пусти да се исплаче докле јој души не лакне...

А у само вече тога дана деспот се Стеван поздрави и опрости с палатином угарским и зетом својим Николом Горанским који се, задовољан свршетком саборисања, крену за Будим да се завет с деспотом доврши.

Било је већ неко доба ноћи; многи су у сну тражили одмора; а стражари удвајаху пажњу своју — кад се деспот разговараше

с једним од најмилијих саветника својих. човеком коме не бејаше место на зборовима као што је био јутрошњи али коме деспот не затајиваше кадшто садржину и таквих већања.

То је био Костантин Костенски кога с учености, мудрости и књижевног рада на двору деспотову назваше философом.

— Дошао је ред да и с тобом водим данас говор, и ако бих кад би све било мирно и срећно с тобом почињао а не довршавао дневне послове, говораше Стеван Константину, човеку одевену у ризу монашку, велика чела, замишљена лика на коме се светле очи, нешто мало упале али пуне одлучности.

— Превисоки деспоте и господару, ти од разриканог звера отрже из чељусти душу моју, спасе мене од освете агаранске. Тако ћеш благоразумним радом својим спасти душе толиких од таме и мрачности.

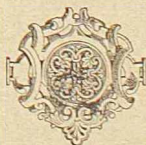
— Аео Бог хоће, прихвати деспот, ја данас доконах један важан посао. Мени је писано још много паштеће док се подигне порабоћени род наш. Али и теби тек настаје делање. Сад можемо учинити оно што толико желесмо. Уз један посао везаћемо и други. Подићи ћу нов и велики град, у њему храм и дворове где ће се учене књиге преписивати и нове писати. Ти ћеш бити глава и учитељ свих преводника.

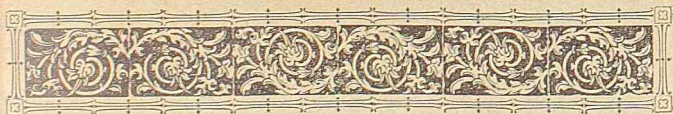
— Створићу правила за писање а ти заповеди да се по њима пише, па ће по једном образу процветати слово наше.

— Тако ће и бити!

— Радост наша, слава твоја, господару!

Дубоко у ноћ још остадоше у разговору деспот и његов учени дворанин а иза свог њиховог саветовања дође доцније величанствени манастир и град Ресава са чувеном школом ресавских преводника.

ДЕВЕТО ПОГЛАВЉЕ

Кобна виђења.

На свршетку велике клисуре кроз коју се пробија пуна два часа Моравица, на вису с леве стране њене, одакле се отвара поглед на моравску раван, био је град Бован чувен и славан са богатства својих становника и силе свога господара. Водећи од Дунава ка староме Нишу и даље Цариграду и на југ мору, главни је пут ударао управо на Бован. Он и учини те се уз град заснова и разви трг који се могаше мерити с првим трговима својега доба, тако да је био чувен и тамо где за град, више њега, и не знађаху. Држећи и велику клисуру бованску, војвода је и властелин овог краја био врло знатан и са њим је некада вођена прва реч на двору северних српских господара. Али је пређашњи војвода његов такво поверење заслуживао и честитошћу

својом, јуначким држањем у бојевима и поштеним радом за мирно доба. То је био војвода Влатковић који је служио свога господара све до похода на Босну, а тада се, стар и изнурен, на смрт поболое. Кад по томе опет насташе бурни дани, кнез предаде своје војводи Михаилу Ђурђевићу Бован на управу, јер стари Влатковић не имађаше у свом роду заменика.

Још се говорило о богатству и благу које је имао Влатковић. А о новоме се властелину знало да се на њега много полагало, док је био у околини кнежевој. Међу тим, дошавши овамо, војвода Михаил као да се не стараше оправдати наде које се на њ полагаху. Његова војска с којом одлажаше на позив господарев нити издвајаше бројем ни опремом, нити се војвода жураше да међу првима стигне на збориште. Изгледаше да је постигао сврху тиме што је постао моћан властелин, и да му се ваља одмарати. Шта више о њему се и ово знађаше. Кад су Никола Зојић и Новак Белоцрквић устали против кнеза Стевана и осумњичили га Бајазиту, пошаље кнез одмах војводу Михаила да оправда кнеза код цара. Михаил оде али не успе ни у колико. С тога је морао сам кнез ићи и бити у погибли. Али по ономе што кнез тада виде и нађе на двору цареву чињаше се као да се војвода Михаил није много ни трудио о свом посланству. То

је кнез сазнао, а од њега чуше неколике најверније кнежеве војводе.

Извршујући можда и саму наредбу деспотову, Синиша је првих дана, кад је у Липовцу примио властелинство своје, отишао у Бован у походе војводи Михаилу. Са њим дође и Јанко Угљеша који управљаху крајњим северним градом ћесарства Угљешина Нишем.

А ту се стече и Марина у гостима код војводе бованског кога је Маринин муж Бан Крајиновић венчао још кад Бан бејаше моћни протовистијар кнежев

Кобно бејаше то Маринино гостовање!

У лепо намештеној соби у двору бованскога града стајаше пред Марином Синиша и говораше лепој младој удовици чија га судбина бејаше ражалостила.

Марина изишавши из свога замка после дугог времена самовања, премишљања о својим прошлим данима и о ономе шта јој је судбина уделила а чему се она у сновима своје младе и бујне душе надала — стајаше сада пред животом вољним, веселим, и вођаше говор с витезом чију слику непрестано сада дозиваше да јој се у успомени јави. Али се лик не обнављаше у сећању њеном као нешто што је знала и видеала. Она је у ведрим данима онога доба које граничи с детињством с једне и младосћу с друге стране многе слике сновала на их у жељама и мислима

оживљавала. А сад стајаше пред њом једна таква појава. После толико времена самавања у лепим али ипак хладним зидинама њене Врмце, Марина слушаше говор тако мио, тако срдачан!

— Ја се радујем, рече она Синиши, што нам је за суседа дошао такав витез.

Синиша се поклони, а Марина још мекшим гласом настави:

— Ја се ипак морам сматрати срећном, што ми се после толике зиме и студи у животу моме указује зрачак топлога сунца у искреном пријему који у свога рођака овде налазим и у готовости којом се болећиво одазивате о мојој судбини.

Синиша прихвати:

— Лепа владико, отупише речи моје у крвавим бојевима јер им се ваљало надметати са грмљавом топова, писком и фијуком стрела, тутњавом убојном и мешати се с јаким оним који испуштаху душе своје у болу несавладном не с дубине рана које стрела, мач и копље задају већ са туге за остављеним, далеко остављеним, милим и драгим.

— Али су твоје речи, витеже, опет најслађе које је душа моја икада чула, рече Марина с прилично стрепње па се онда ослободи и пође да јуришем освоји драгог јој непријатеља, погледа га смишљеним погледом крупних својих плавих очију.

Синиша се мало збуну и као да би хтео ограничити говор који тако брзо и смело пође напред, те рече:

— И ја се радујем што ме, непозната, предусрећу такве хвале и витешко гостопримство племенитог господара бованског.

— У нашим моравичким тврђавама наћи ће, надам се, наш сусед и такав витез и више задовољства и топлога кућа за одмор после тешких послова које задаје верна служба господару земље.

У тај мах звук трубе огласи нечији улазак у град.

Синиша се поклони Марини:

— Време је, племенита владико, да ови звуци огласе и мој одлазак.

— Зар тако брзо? И ја сам, истина, тек само гост овде, али имам права запитати: зар тако брзо? Зар нећете и даље бити у драгог ми рођака радо гледани гост.

— Данас више не. Али је ово тек само почетак. Ја ћу имати још доста тренутака да проводим и овде и у својих других суседа. Мене чекају већ пратиоци и други ми сусед, нишки војвода Јанко Угљешин...

Мало после из града изиђоше Синиша и Јанко с пратњом својом, а кад труба огласи њихов излазак, у истој соби у којој мало пре говораше са Синишом Марина бејаше сама. Склопи очи и чињаше да у њима остане слика Синишина, па у тренутку смело устаде и на

малом прозору тражаше коњанике које већ кријаше брег око кога пут у лево савија.

Али о њима не мишљаше у овај мах само Марина.

На тргу бованском бејаше одавно цариник старац Марко који је још под војводом Влатковићем, и то од првих дана његовога управљања, вршио ту службу. Цариник сеђаше у кући првој испод бедема маленог града бованског, и од њега се почињаше низ домова трговачких па и сокаљничких, људи који рађаху различите занате па с алатима иђаху кадшто од града до града и од трга до трга.

Старац Марко бејаше без жене и без породице.

Али од пре неколико година у његову дому поче се виђати једно девојче од својих четрнаест, петнаест година које старац особито пажаше.

Људи нагађаху ко ће то бити, и сваште се рече, а Марко на питања вазда одговараше само једно и исто:

— Сирота!

Од смерног и благог погледа те сироте, именоване Бранке сада девојке од осамнаест лета не умаче долазак Јанка Угљешаћа ни пре када Јанко дође и када наскоро опет са Синишом оде.

Само — ко ће још знати и шта сироте девојке мисле!

Бован не заборавише одмах по изласку из њега ни они о којима се у граду тако замислише Марина и Бранка.

Синиша је срећивао своје осећаје и разбираше се у многим новим утисцима које из Бовна а о његовој гошћи понесе.

Јанко је такође мислио и — сећао се.

Није било тако одавно, тек пре пет година. Први сусед новобрдски био је и онда, као и сад, прешевски господар Угљеша, а Јанко, вежбајући се још у витешким забавама веселога друштва, бејаше често гост новобрдских младих витезова који се често и у Прешево стицаху богату двору моћнога ћесара.

Јанко је био момче у двадесетој години, а Марина, лепо дете богатога кнеза рупничког, за које лето млађа.

У двору образованога кнеза бејаше често одабранога и веселога друштва, младих витеза и госпођа. Дом његов поста на далеко чувен и знан са свога сјаја, гостољубља и весела живота.

Да ли услужно гостољубље бејаше мамац за младе јунаке? Или је он лежао у веселу животу којим је сваки кут његов живео? Или у вину које се из близа и далека пробираше за ту кућу? Или можда — у лепоти кнежеве јединице?

Можда је, како за кога, повода било у свему томе, али се ни онда не могаше скрити да многи од младих витезова у осами уздишу

а у сукобу крв лију за кнежевом Марином. Они бејаху један другоме супарници, а и не слушаху кога им се са стране ваља прибојавати.

У томе друштву бејаше и Јанко. Ако је по бојној вештини — било је старијих ратника; ако је по снази момачкој — било је развијених; ако је по знању света и живота — било је мудријих. Али не бејаше у томе друштву никога од племенитијег рода. А то Јанку даваше доста изгледа за успех онога дана када узваља потрчати девојци.

Тако мишљаху и његови супарници. А један је, с тога, с Јанком и мач укрестио. Тада се Јанко, у осами, у шуми недалеко од манастира Светог Прохора, јуначки понео али и рану на десној руци задобио. Видали су га, тајно, ту у манастиру вешти видарци, а глас оде па тако сазнаде и дом прешевског ћесара да је Јанко злим удесом с коња пао и руку повредио.

Лепа се Марина опет подједнако смешила на све који јој хвалом прилажаху. Тек ни сама није слутила свога суђеника. А он је ипак дошао брзо и ненадно, и ту је био свему крај.

Сад у Бовну Јанко опет утону у оне очи које и сад блистаху онаким, само прекаљеним, сјајем.

Залуд се у путу отимаше мислима, она га непрестано у оно доба одношаху, па му

везиваху прошлост, преко данашњег виђења, за будућност.

У тим мислима стигоше у Липовац доста доцне. —

Марина се сутра дан вратила у Врмцу и ту затекла Лобојевића.

Први пут који је по повратку из Београда Лобојевић предузео из Сокоца била му је похода у Врмцу.

Кад се кренуо из Београда са сином, кћерју и својом свитом ћесар Угљеша, пошао је с њима и Лобојевић и отпратио их до Ниша. Ту му ћесар пружи руку и рече:

— До виђења, пријатељу! Мени ваља бити на стражи српског деспотства увек а особито сада кад ће београдски збор раздражити Турке против нас. Здраво стигао своме Сокоцу и буди нам крило на крајини!

Лобојевић се тада врати у Соколац.

Али су његове нејасне жеље сада добиле одређенији облик. Он се на сабору београдском јасно истакао. То му је признао и ћесар Угљеша. У путу његова мисао о женидби постаде жељом — и он је сада имао јасан смер.

Марина бејаше час весела и расположена а час замишљена и расејана, а Лобојевић јој рече:

— После саборисања остаје ми чистије земљиште за рад. Ми се издвојисмо од деспота. Ћесар Угљеша сверова и остаде за онда сталан. Али је он још непрестано неодлучан, а ње-

гова би нам одлучност била потребна. Па и опет, ако није он одлучан бићу ја.

— Како? упита га Марина, неразумевајући га

— У ћесара је кћи; не, то је анђео. Али на страну што је лепа, а о такој ми лепоти говораше и једна млада врачара. На страну и што је богата, а и о богатству ми збораше и та врачара. Али се не може одбацити што случај наводи на помисао: моја је баштина у близини његовог ћесарства, буде ли соколчакки властелин зет ћесарев биће му и наследник, јер његов син и не мари, изгледа, да се о том мучи и размишља. Тада бисмо друкчије стајали према деспоту. Прво би дошло наше ћесарство па онда његово деспотство. Хај, да је нешто жив твој господар, да види како се ствари окрећу! Ти ћеш ми, госпођо, бити на помоћи?

— Ја? Чиме?

— Хм, можеш ако хоћеш. А ако нећеш, кршиш вољу свога доброг покојног господара.

— А у чему је његова воља? расејано упита Марина.

— У освети, у томе што деспот, онда кнез, немаше мира докле га не уклони с моћног положаја његовог.

— Моја је помоћ слаба, одговори Марина гласом који и Лобојевић добро ризумедо да је за данас доста.

— Нека ми се само обећа, и то је за сад доста! одговори Лобојевић па се мало после удали.

Оставши сама, Марина баци поглед на зидове собе у којој бејаше, приђе прозору и стаде поред њега па посматраше дољу и даљину. У ње све још бејаше нејасно, неодређено, али јој се причињаваше да у магли види зрак с куле светиље којој јој ваља управити корабаљ њене поремећене судбине.

Долине ове, пуне дражи и лепоте не бејашу јој ни досада особито драге и миле, а сада јој се учинише гробље у коме је, на ивици његовој, узвишена рака за њену младост. Па опет као да су дани неизвесности и суморног очаја прошли и да се гласи дан леп и сунчан, на чијој ће јави све ово досада изгледати тек као сан, ружан и досадан дугачак сан, који хвала срећном удесу, пролази. Можда би требало да штогод учини, јер је сваки своје среће ковач. А она то до сада не бејаше. Није њена судбина била таква да је она у њеном опредељивању могла имати ма каквог учешћа. Сlike се из прошлости почеше низати једна за другом, и оне јој то потврђиваху...

Њена одлука бејаше готова. Она мора делати, јер сад настаје њен живот.

Али шта?

ДЕСЕТО ПОГЛАВЉЕ

Уста говоре што срце осећа.

Прошло је после ових догађаја неко време, а кад грану премалеће Синиша се крену једнога дана у Ниш, у походе војводи Јанку Угљешаићу. Слободном од сваких других веза и брига, Синиша је сада знао само непреко-рну верност према деспоту, готовост да пред својим ратницима у боју падне јуначки, и за — љубав према Злати. То га осећање гоњаше да иде у Ниш где је она била, а оно га и задржаваше од тога корака. Гонила га је жеља да приђе ближе Злати, и задржавала га је бојазап да му тако приближавање не одузме слободу сновати о лепшој будућности живота његова.

Па ипак се кренуо и отишао тамо.

Војвода Јанко бејаше у лову а дворани његови прихватише Синишу и одведоше у

најлепшу одају високе куле Јанкове у пространом граду нишком.

Синиша се осећао необично и слутња са страхом који дотле мало познаваше испуни душу његову.

Кад за тим сиђе с куле да се забави разгледањем града сачека га пред кулом Злата са својом пратиљом, и поздрави госта у име брата свога. Синиша прихвати њену руку и прозбори:

— Војвода није дома, али мене срећа опет не оставља, кад ме овде тако дочекују.

У очекивању да се врати Јанко пођоше мало и наиђоше на велики врт који се подигао иза куле где станује војвода.

Небо је било чисто и ведро, а на њему у пуном сјају светљаше сунце. Његова је топлота настала будити изнемогли живот земљин и свега живог на њој, а то се буђење споро помицаше. Гране и дрвеће бејашу још доста обнажени; на њима нема више снега, али се младо лишће разређено и бојажљиво јављаше као слаб налит који још није поуздан са својим животом. Стазама које кроз врт кривудају и укрштају се црни се лишће што је под снегом претурило студен и дочекало да га ново сунце огреје. Али у њему не бејаше више живота, оно је било и више га није, а место њега се јавља нов живот младих листова.

Синиша и Злата говораху о томе што се пред очи њихове јављаше, о доживљајима и

животу, о земљама где је сунце топлије и небо вечно плаво.

— Тамо је ваљада и живот друкчији, рече Злата Синиши.

— Ко зна, одговори јој он. Биће да је много што шта друкчије. али људи, не, срце у грудима, биће да је свуда једнако.

— А како то? срдачним га гласом упита Злата.

— Младост је без сумње свуда лепша, милија и живља од старости; а старост је ваљада опет за то увек мудрија од младости.

— Биће да је то непоречна истина, али зар је свуда живот овакав исти као у нас? То не верујем.

— И није. Видео сам једно и друго море, био сам на Јадранима и пловио сам за азијске стране, кад смо војевали уз Турке а против азијског цара Демира. Све је свуда друкчије, ал' срце је рекох, свуда срце. Младост можда греша али и љуби. Старост можда иде својим путем право али је хладна. Она је без љубави, или бар њена љубав није онака као младоснога доба.

— То све схватам, мало збунена рече Злата с лаким осмејком из кога би Синиша могао видети и милину те забуне, да не бејаше и сам узбуђен.

— Кад смо били у азиским странама љуто нас мучаше више пута жеђ. Кажу да то тамо често бива, и да туђини и путници који туда наиђу покадшто и животом плате. Сада се

туда кретала и крстарила многа војска турскога цара, спремајући се да дочека силу цара Демира. Људи, становници тих крајева, у свему томе гледаху Божју казну за себе и нерадо отвараху своја врата. Воде је било омалило, а још нам се ваљаше и причувати, јер се гласало да је цар Демир, знајући за ту оскудицу, просуо силно злато те преко својих поузданих отровао многе студенце и источнике.

— Безбожник! рече Злата с пуно саучешћа слушајући Синишу.

— Једнога дана и нас скоби та јуначка невоља. Чинисмо што се могло чинити и подносисмо дивски муке. Али зло постајаше све веће.

— Боже, господе! узвикну Злата, и Синиша већ и сам виде њену живу пажњу.

— Моји се копљаници држаху јуначки. Сунце жеже, до ноћи је далеко, а до источника — ко зна да ли га и има и да ли није отрован! Најпосле и моји људи почеше губити снагу и стадоше се разређивати, падати. Тренутак бејаше очајан. Тада ударисмо на једну колибу и ја се издвојих с једним турским војником. У колиби нађох једну стару жену и девојче. Они се престравише и унезверено гледаху у нас, а можда их и моја опрема, њима необична и невиђена, плашаше. Рекох своме туреком пратиоцу, да их замоли неће ли она знати гдегод у близини извор, и откуда они воде захватају. Он им проговори али оне ћутаху.

„Не разумеју ваљда?“ упитах пратиоца. „Разумеју али је сада тешко од њих речи чути“, одговори ми он, па их стаде опет молити и најпосле претити. Оне се не јавише једном речју. Све бејаше у залуд. У недоумици шта да радим и задржавајући оштром заповешћу пратиоца да их у срџби не исече, премишљах. У једанпут девојче проговори својим звонким гласом нешто старој оној жени. Баба се још јаче намршти и прекорно погледа девојче, а оно јој опет нешто рече и устаде брзо, па позва мога пратиоца. Крену смо се за њом и за мало сиђосмо низа страну. Довојче стаде и подиже на једном месту чисту камену плочу и пред нама се указа читаво врело

— Хвала Господу! весело кликну Злата, а Синиша се пожури:

— Пустисмо коње које водисмо за собом и похитасмо те се запојисмо хладном водом. Али у томе не стаде добре девојке. Она се или скрила или брзо вратила колиби. Нађосмо и куда отиче врело. На дваестину корачаји оно опет увире у понор а и поток и увор су му лепо поплочани и озго заравњени. Тиме је врело од нас било скривено. Али оно сад врати душу и снагу мојим копљаницима, кад их ту доведох.

— О, да добре девојке! И међу њима има благе душе?

— Одох с пратиоцем опет колиби и бацих девојци златан новац. Али га она одбаци и рече нешто моме пратиоцу. Баба узне новац и стеже га, чисто се бојећи да јој га натраг не узмемо. Одосмо, а пратилац ми стаде казивати њихове разговоре. „Ја се не бојим ничега, али хоћу да му кажем, рекла је девојка баби, за његовом младошћу плаче негде далеко срце какве лепе девојке.“ А кад је вратила новац рекла је: „Ја знам што сам тако чинила, али за новац нисам.“

— Добра душо!

— Али да је она знала, да ја немам овде никога који би за мном зажалио и сузу пролио, да је знала —

— Она је истину знала и истину рекла! Јако узбуђена, савлађујући бурно дихање, прозбори Злата.

— То онда могаше бити само моја ранија избавитељка! Девојко, ти ме и по други пут спасе... ја само тебе имам! Измолићу те у оца твога, да будеш животу моме вечни анђео хранитељ а ја ћу ти бити све и отац и мајка и брат и сестра. Ти нећеш бити постидна с мене! Буди моја, Бог те мени даје!

Злата дрхташе, у силном заносу клону, а Синиша је придржа на своје груди и пољупцем овлажи мекане власи лепе јој косе која лаким праменом паде и преко чела.

Из тога их заноса трже глас рога који се градом разлегаше.

Војвода Јанко долажаше из лова са својом пратњом ловачком.

Синиша и Злата пођоше му на сусрет и поздравише се са њим.

У том стиже у град и Лобојевић који се, враћајући се из Топлице дома, сустигао с Јанком и сада свратио у Ниш.

Кад дође горе у собу на кули, где су већ у веселом разговору седели Синиша и Јанко, Лобојевићу не би право што ту затече Синишу. Он се стаде досећати појединих прилика за краткога бављења у Београду када му пониче сумња. Ко се боји тај је вазда готов на сумњу. И само један поглед или једна, друкчије схваћена реч, довољна је у такој прилици да се употреби као разлог који доказује сумњу. У осталом љубав је Лобојевићу више изазивала државничка смишљеност и рачуни његови него срце. С тога се могаше и сад вешто прикрити.

Лобојевић се чињаше весео и расположен, као што су и они, и разговараше са њима о свему и свачему. Причаше о своме садашњем путовању, згодама и незгодама које је кад проживео и о пређашњем свом бављењу у Новом Брду, па дође реч и о госпођи врмџанској. Јанку нешто таче срце то спомињање и упусти се у живљи разговор са њиме.

Синиша, заузет својим мислима, кад њих двојица почеше о томе говорити, тек се у неколико дотицаше њиховог разговора. Па и

толико би довољно да запази како се његов пријатељ Јанко чудно заузима да разбере још штогод о Марини. А ни Лобојевићу не остаде све то са свим сакривено.

— Ти често свраћаш њенсм дому? запита Јанко Лобојевића.

— Како се узме, одговори Лобојевић, не знајући ни сам шта би боље било да каже. Али госпођа не иде. Тек се кадшто крене, а то је штета. Њен живот није за ону самоћу.

— То право велиш, војводо, прихвати Јанко с неким одушевљењем. Зар ни у цркву не иде никада?

— Иде. Али она има капелу и у својој Врнци. Често ми пада на памет: је ли ова земља проклета —

— А од куд те мисли?

— Је ли ова земља проклета кад на њој не може да се расцвета пупољак који тако рано Бан протовистијар узабра у градини коју чуваху толики млади витезови?

— И опет: право збориш! викну Јанко и лупи се руком по колену, па се онда као трже и мало пометено додаде:

— Ја лако планем, кад помислим на неправду која се чини невинима, или кад чујем за страдање добре душе.

Али се он већ бејаше издао.

Не имајући за овај мах шта више ишчекивати, Лобојевић се диже и опрости па отпутова даље, незадовољан што се сумња његова

јаче потврђује, и опет у добити толико што му Јанкова неуздржљивост открива жеље и мисли око њега. —

Те вечери сеђаху Синиша и Јанко уз пехар вина, а Јанко откри Синиши тајну своје љубави.

— Ја ћу ти исповедити што ми је на души а ти ми суди. Био сам момче које је тек ступило у живот, кад сам ушао у дом кнеза рупничког у Новом Брду. Мој отац не мараше много за њ, а мене само случај тамо одведе. У двору је његовом била његова једина кћи. Лепота се њена није могла спорити. Она је била нада многим младим јунацима. Други сам пут отишао у Ново Брдо радије и забавио сам се дуже. Кад сам се растајао с кнежевом кћерју Марином, позвала ме је да их опет и то што скорије походим. Мени се чињаше да ме радије гледа но друге. Можда сам се и варао. Тек у једној прилици ја однех победу. То је било овако. Али куцнимо се!

Испише по пехар, па Јанко настави:

— Син војводе Новог Брда бејаше момче на коме се имало шта похвалити, али не бејаше ипак без мѧне. Држао је да све што је у Новом Брду ваља да припада прво њему па онда другима. До душе, није баш ни часно пустити да онака девојка — ал' и јесте била девојка, зар не? да, ти и не знаш! Куцнимо се!

Исканише опет пехаре, а Јанко живље настави:

— Упустити да други одведе девојку која је пред тобом, није баш похвално. Ја му то, ето, данас признајем. А ни онда му нисам баш тако замерао. Једног дана у градском пољу—паде с оцем Марина међу нас, па весело показујући од лавора венчић који у руци држаше рече као Александар Велики: „Најдо-стојнијему!“ Ваљало је за ту сврху преска-кати с коњем дубок и доста широк ров под градским бедемом Ми се одлучисмо да кушамо срећу. А то је, у оној прилици, било што и кушати Бога. Али — ко то пита? Испијмо!

Опет се куцнуше и Јанко се разгреја:

— Имао сам у свога мркова велико по-уздање. Чеках ред. Прво се пусти тај — јесте баш тај мазни дечко. Он не бејаше че-стито ни изишао из школе витешког живота. Али првенство уступисмо њему. Залуд је он свога коња двапут догонио до рова. Коњ се заустављаше и помамно удараше натраг. „Велику жртву тражиш од њих. Погиба-она је твоја шала!“ рече кнез Марини. Ми чусмо то, али не знам баш да ли је и он чуо. Тек он заповеднички викну: „Ово жив човек никада није прескакао. Ја забрањујем даље!“ Рекох да баш и не бејаше обична забава. Али ми плану искра поноса у души И док остали гледаху да и сами признавањем загладе сра-моту његову, ја ободох коња, у тренутку стигох до мете и окретох га назад па се ста-дох на њему прикупљати. „Шта?“ викнуше

они. „Погинућеш, ја забрањујем!“ викну и кнез. Доцне! Све је стављено на коцку. Пустих мркова, међ' њима запрепашћење, чух још како Марина цикну: „О, Боже!“ ветар ми звизну око ушију, смрче ми се пред очима — и мрков се дограби срећно друге стране. „Јуначки!“ повикаше они, а Марина ми, узбуђена, приђе и погледа, смешећи се — ах, те очи! Испијмо!

А после мало заморено продужи:

— Био сам блажен. За тим сам се морао тући са њим. Био сам поносит, он очајан. Али смо обојица пролили крв. И после су дошле ружне прилике. Она се удала. А ја сам њу волео. Ја је и данас волим. Била је у души мојој слика њена превучена танком маглом намерна заорава. Али ко може срцу заповедати? Кад је први зрачак сунца очију њених после тога грануо разгонио је ту маглу, и лик је њен засјао јаче и светлије. Куцнимо се! А срцу је тешко заповедати!

— Тешко, одиста тешко! и сâм раздраган одобри му Сениша.

ЈЕДANAЕСТО ПОГЛАВЉЕ

Крчма у Трговишту.

Трговиште је, као што је казано, припало Врмци. То је леп и прилично насељен трг који би могао красити и ма који град и бити му достојно подграђе. У њему је низ засебних кућа које су доста високо изведене од камена, па су врх тога подигнута од дрвене грађе, лепо срезане и жућкасто обојене, одељења за становање. Сваки је дом у врту, ограђеним добрим и јаким зидом, а међу домовима се браздају утрвене стазе које им одржавају везу. Тек с једне стране иде, с истока западу, према току Моравице, широк и шљунком посут пут који на свом крају ка Врмци скреће мало навише у брдо и залази у шуму која ту почиње и траје до Врмце. Други се, такав исти само доста краћи, пут спушта с брда доле и средином пресеца онај

прави, те је на раскршћу њихову остављено веће место са кога се може на све четири стране Трговиште прегледати и око кога су главне продавнице. Ту је и повиша кула у којој станује трговишки ђефалија Богдан који у име деспотово расправља спорове међу купцима и продавцима. Око свега је Трговишта велики ров који брани улаз на трг, куда се може једино ући и отуда изићи путевима што са све четири стране воде на трг. А на њима су, при уласку, стражари који заустављају свакога и наплаћују за купљу што се носи на трг. Њихов је пак старешина тржњик који ту станује и који се у свему стара да се право госпође од Врмце не крњи.

У Трговиште се стицао свет из моравичке долине и све околине северно и јужно од брда и планинских венаца који је окружују, па не бејаше оно никада жељно ни Тимочана а по највише сврљишких трговаца. —

Било је једног лепог тржног дана с почетка пролећа, кад вечерња хладноћа прекиде живи жагор купаца и продаваца у Трговишту, те се они почеше склањати и тражити места за преноћиште, а који су састављали појачу дружину те се смедоше кренути да и по помрчини стигну дома, ти се и упутише тамо.

Тада и три човека, мало боље обучена, свратише у малу крчму што је на доњој

страни трга, дубоко повучена у дно двориншта ограђеног високим зидом.

У крчми јако озиданој каменом, на којој се са две стране лево и десно од врата укрштају прозори, узани и високо подигнути до таванице тако да могу лако одговорити и потреби отвора за битку — горела је на средини, на уздигнуту огњишту ватра која је и светлела и грејала у малом котлу воду, без сумње за нараву вечере самом крчмару. Лево се од ње пружао повећи дрвени сто с клупама око њега поређаним, а десно је стајало посуђе. Још је око огњишта било ниских троножних столица, а са све три стране су се уза зидове пружале широке, по три поређане, тренице на ниским ногама од трупаца. Оне бејаху намењене сну и одмору, али сада, као и обично, стајаху незастрвене

Кад она тројица уђоше унутра, брзо се дигоше са својих седишта друга двојица што су били код ватре. Један је од њих био човек осредњег доба, омален и живахан с кратком косом и живим очима на опаљеном жгољавом лицу, са запрегачом сивом и доста крутом, ваљада са дебљине. Он брзо скиде своју малу шубару па се, мало смешно али хитро, поклониле гостима.

Други је у крчми био Циганин Ариз. Као да му нимало не бејаше угодан долазак ових, јер се он, погледавши их тек преко рамена, брзо склони у онај крај који свет-

лост ватре готово и не дохваташе и на коме су била врата што воде у двориште. Ту у крају заста Ариз и остаде, на зид наслоњен, дуго, можда и неопажен од гостију који седоше уза средину стола најближе ватри и њеној светлости. Један од њих бејаше Ђефалија Богдан млад човек добродушна изгледа приличних бркова и мале браде коју руком глађаше кад год би његови другови стали испредати дуже говоре. Његово лепо одело које се слабо могло разликовати од војводеског и калпак са богатим первазом казиваху као да није сиромах човек. Други је био тржњик Радослав мало старији од Ђефалије, светла лика с плавим очима, пљосната и пошира црвенкаста носа коме таман доликоваху риђи брци и мешовита риђа и црнкаста брада. На њему се тако исто светлела одећа којој је главни представник била дугачка кожна горња хаљина с крупним везовима жутим и црвеним. Трећи је био — војвода Јанко. Али се он бејаше знатно прерушио у великој кабаници добро прикопчаној и топлој шубари од меке црне јагњетине.

Кад крчмар стави пред њих велики земљани суд, на лик котлајке, с добрим црним вином и три купе, они продужише разговор који бејашу при уласку прекинули.

— А зар никад не свраћа овамо ваша госпођа из Врмце? упита Јанко са живом вољом да о томе настави говор.

— Долази, али одавно није била, одговори тржњик. А и шта ће овде? Оно, Богу хвала, није ни овде ружно, може се живети, али није ово за њу. Ја водим о свему рачуна и кад прође време згрне Врмца гомилу новаца свакојаке врсте. А могла би живети и без овога. Јеси ли, пријатељу Београђанине, био кад у Врмци?

— Нисам никада, оговори Јанко све вољнији.

— Хе, онда незнаш, дабогме! Прича се чудо за Београд. Не знам, нисам видео ал' ја не бих пожелео другог раја од Врмце.

— Истину велиш?

— Душе ми!

Тржњик много још хваљаше Врмцу, кад га Јанко остављајући испијену купу, запита:

— А има ли у томе рају и анђела? па се чисто прену што додирује и то.

— Те још каквих! похита тржњик с одговором загрејан и вином и говором. Зар не виде? А где ти очи бејаху, болан брајко!

— Видех, силом се савлађиваше Јанко. Видех мало пре кад се госпођа враћаше из тих ваших бања. И јест хвале вредна! Никад је нисам тако лепу... никад, хоћу рећи, нисам тако лепу владику видео!

— Е, то ти верујем! умеш се ћефалија. У здравље њено!

Куцнуше се и искапише, па ћефалија продужи:

— Кад је на коњу гледаш онако гиздаву са танким велом и оном њеном косом и још, чуј, белом руком што тако вешто гони немирна коња, рекао би да се у идола слила најдража небеска лепота. Али кад спазиш очи, онда видиш да није хладни идол већ живот — живот — хеј!

Испише опет, па се Јанко не могаше савладати :

— Ја волим — ја ценим таку владику. Ах! — али му тај уздах не бејаше горак.

Тада се тржник пожури да прихвати реч:

Али тамо има и ђавола — буди Бог с нама! — те још каквих ђаволчића. Е, ту баш могу слободно рећи. Не знаш ко је бољи: анђео или ђаволчић! То јест, знам ко је бољи али ко је лепши! Па, право да речем, знам и то. Ево, ја бих пре био ђаво, ако ћу се с онаким ђаволчићима у паклу мучити!

Весео скиде капу и баци је на сто, а на глави му се указа прилична ћела.

— Па реци штогод још о томе, кад већ тако слатко причаш, позва га ђефалија а тржник узе :

— Да речем? А што и не? Ал' можда ни ти, деспотов ђефалијо, не знаш оно црнпурасто девсјче што је било узбунило наш свет својим гатањем. То је неко чудно чељаде од оних црних људи којих некад не бејаше

у нашим крајевима. Седела је та девојка у једној колиби ту више где се Бањица спаја с Моравицом под кршевима што настају десно од Превалца, кад идеш у Соколац. Много сам о њој слушао па сам и сâм хтео ићи њојзи, ал' тако... Одем ти пре десетак дана да носим царину у Врмцу. Кад тамо, а једно живо звере — да не макнеш очију! Душе ми! Та је припурка од скоро код наше госпође. Дошла је, кажу, као да је позвана. А тако ће и бити, јер она зна сваког ђавола. Али, истину вам зборим, окром свега лепа је.

— Па онда смемо и у њено здравље! рече ђефалија па се куцнуше.

У мрачном куту крчме нешто лупи као да паде на земљу, а одмах се за тим лагано ошкринуше врата и неко изиђе, затворивши их за собом.

То је био Ариз.

Они га и не опазише, нити би их што кренуло за њим и да су га смотрили.

У веселом разговору који водише живо и од срца они, поред вина које им поново донесе крчмар кад уђе унутра, осташе још дуго орни и весели.

Тржњик оде даље приповедати све што зна о Врмци и животу у њој, па помену и Лобојевића који тамо често свраћа.

Јанку то не би право и осети како му црв љубоморе подгриза веселу биљку која је никла на земљишту његове ведре прошлости и сјајне наде у будућности.

Тада и Ђефалија поче о Лобојевићу :

— Чудан је то човек. Ја за њега не марим, нити кога чух који би га од срца пожеleo, и ако му је и отац био властелин соколчакки. Ко није задовољан с оним што му Бог да, није ни за то што има. Ја тако судим, али не суди тако и он, и ако би му се вљало чешће тога сећати. „Ко је твој пријатељ?“ да га запиташ он ти не би знао ништа рећи, јер не знам коме би могао до краја веровати. Долазио ми је једном у дом. Хм, чудно ми је што шта говорио. Заклео ме да нећу ништа чинити сам, ако не бих пристао да у друштву са њим радим што ће ми казати. И тада ми рече, како ће учинити све што се може да нађе неко закопано благо. Позва ме да ја нагоним овде свет, да копа где се буде одредило. Хм! Благо је лепа, ваистину, ствар, али јурити и под земљу за њим кад је оно туђе, то ми се не свиди часно. Нисам му могао помоћи, и он је сам неке јаде радио. Богме и јесу јади! Доста дубоко у Озрену богомоља је, манастир Светог Аранђела. То је, брате, светиња, Божје је. Ал' њега као да је понео ђаво, па се све туда најмио да тражи благо. Тешко пада то овом свету а није, брате, ни шала. Црква је кућа Божја, а он би хтео да

је издвоји од света и да забрани у њу долазити. Весели игуман Макарије хоће да свисне од жалости. „Није ми, вели, ничега жао, ал' ми душа плаче што крштен човек таку силу чини. Што не чека кад манастир опусте, кад Турци у њ дођу, ако Бог хоће да нас са свим остави, већ хоће да га и опусте и зарони!“ Плаче свети отац као мало дете, а ја му велим: „Жали се деспоту.“ „И хоћу, ма ме главе стало, хоћу, јер ће на мене проклетство пасти, да нисам хтео ни умео чувати куће Божје! Хоћу.“ И хоће, Бога ми, јер је то слуга Божји каквих ћеш заман тражити до Свете Горе!

Причање ћефалино као да мало затеже узде веселом разговору који се бејаше бујно отео и понео.

Тржњик о томе не знађаше ни толико беседити, а сам се не надаше да ће погодити ако опет почне враћати говор на ствари о којима је мало пре зборио.

Јанко слушаше доста пажљиво шта му говори ћефалија, и пред њим се јављаше слика тога тако опаког човека који је чешће долазио његовом оцу, ћесару Угљеши, позивајући га на какав заједнички рад и старајући се да га за се задобије, па је и у његовом, Јанковом, дому скоро био. Он осећаше да је и овим сазнањем нешто добио али се

са свима овим мислима преплиташе мисао о Марини, њен се лик у пуној дражи с часа на час обнављаше у памети његовој, у души и срцу да тек једним махом све друго потисне и сам се зацари.

Не много после оне исповести пред Синишом о својој љубави према Марини Јанко науми да учини још који корак ближе, да приђе ближе и да окуша земљиште на коме му можда ваља борбу водити. Тада се сети да је у Трговишту под Врмцом његов пријатељ и познаник Ђефалија Богдан. Он му данас и дође али прерушен. Каза се своме пријатељу али прећута повод своме чудноватом походу, већ нагласи да му неки кораци соколачког властелина налажу да непознат остане засад у Трговишту. Али он данас виде и Марину када се враћала из моравичких бања и прошла поред Трговишта. Многи изиђоше тада у име поздрава а пред свима Ђефалија и тржник. Сматран трговцем с великог београдског трга, који својим пословима свраћа и ту, Јанко је и сам могао у гомили бити и још једном видети Марину. А још исте је вечери следовала његова одлука да на томе путу до краја истраје. —

И ако друге опет сличне мисли ношаху и Ариза, и у колико се Вијорика од њега

више склањала у толико ју је он више тражио.

Кад је Вијорика дошла у Врмцу, да у њој и после остане, Ариз је потражи у њеној кривињари једног дана око подне, па је, не нашавши је, чекаше до мрака. Сутра дан је рано дошао али Вијорике не би ни тада. Аризу се стеже око срца: њу су или силом одвели или је она сама куда отишла! За тим је пође тражити, обиђе села, трла и станове у свој околини, али од ње нигде ни трага. Па му ни у Сокоцу, куда после доста уложене вештине и лукавства доспе, не знадоше ништа о њој казати, и ако некима од градских часника не бејаше свеједно што је Вијорике нестало. Пређе Ариз и Озрен, био је у Липовцу и Бовну па не пропусти ни млинове којих у клисури бованској толико има. Нигде Вијорике! Отуда се упути натраг да преко бања моравичких иде својима. Али опет сврну лево у Трговиште, и ако се већ не надаше да ће је икада више наћи. И ту, у Трговишту, у малој крчми посматрајући из присенка три, са свим му непозната, човека за које не мараше јер виде да су људи што с градом имају посла, и слушајући њихове разговоре, Ариз на једанпут уздрхта и учини му се да снива кад чу где је Вијорика. Крв у њему ускипе. Он бираше двоје: или да ономе што онако говори о њој у мах остави свој велики нож у глави која се го-

лим теменом светљаше према њему — и тада је можда крај и њему самом — или да пође за ловом даље! Није дуго премишљао: за Вијориком, а с оним има кад и други пут расправљати спор! Лагано се крете, али у сумрку закачи обрамицу и обори је; тада брзо дохвати врата, отвори их и нестаде га.

ДВАНАЕСТО ПОГЛАВЉЕ

Ариз се свечано увози у Врмцу.

Ариз прође кроз двориште и изиђе на врата која је био на огради раније опазио. Напољу је била већ ноћ, доста хладна и мркла. Он пође путем наниже и дође близо краја, до великих врата која сада бејаху замандаљена. И не кушајући да му се отворе, јер је знао да може лако беде допасти кад побуди сумњу стражареву, Ариз се пажљиво упути поред рова десно, па кад се доста одмаче, саже се и пође наврше уз бедем. По земљаном бедуму већ се прилично подигла трава о коју се клизаше Ариз. Али му она и помсже јер се рукама за њу придржаваше. Кад се нађе горе, устаде али се не усправи већ се обазираше на све стране и тек кад виде колико је, скривен тамом, далеко од сваке погibli, стаде право и слободно погледа. Свуда

мрачно, нити се ишта види осем што се на неколиким местима у Трговишту светлуцају ватре. Али се с једног краја небо као растањује, ако буде ноћас ипак месечине с те ће стране само и огрејати. Аризу се и без тога не чекаше овде, па се накани да се спусти у ров. Колико се сећаше ров је више стрмен него дубок. Пође наниже, али не крочи ни једном добро, а ноге му излетеше напред и он се дочека на руке, па се и не задржаваше већ се, дигнувши главу, спусти доле где му ноге прилично утонуше у воду што се од нападале кише задржала. Ариз брзо прође у два три крока преко воде и рукама се дохвати за површину земље слободнога поља, издиже се врло вешто и изиђе. Тада осети око ногу неке препреке. То су били многобројни јаки и врхом заштрени кочићи који бране у дугим измешаним редовима приступ коњанику па и невештом пешаку до самог рова споља. Ариз се њих не сећаше, али се саже и, пицајући руком земљу за сваку стопу где ће стати, по дужем напрезању изиђе на слободно поље а после неколико корачаји осети под ногама пут који је водио лево у бање а десно у Врмцу. Он одахну па онда пође путем десно. Телом му прође језа и он се стресе па тада виде и како су му се врпце с његовог кожиха покидале кад се у ров спуштао, те му ветар који на махове пирне бије

голе груди. Скупи хаљину око себе и опет оде даље.

Али му се Вијорика не губљаше из мисли.

А његове мисли и нису управо мисли већ се губе у јаком осећању коме он само следује.

Толико већ дана како није био код својих. Његов стари отац зна до душе и сам учинити шта треба па да са бабом својом не скапље од глади. Али се старац радује кад седећи са бабом крај ватре добије олако или штогод лова, дивље ил' питоме животиње, што Ариз разним начинима прибави, или торбицу самлевена брашна за које се увек вари вода у котлићу обешену о трокраки верижњак што је он сам од дрва начинио. Бива да се старац и превари кадшто, па и гладује док се сам не крене или бабу не пошље. Нема Ариза за дуже време. А понекад се стари обрадују приносу што Ариз баца ћутећи пред њих, и док се они веселе њихов се син мршти. Тада му отац пола срдито пола благо говори:

— Ама не буди такав. Ех, кад сам ја био млад. Лудовао сам и ја — ево и баба зна — али опет! Не ваља ти посао!

Видео је поодавно старац да му син нерадо мисли о томе где се што може наћи, и да се не одваја од черге њихове. Није се старцу могло скрити и да он то чини због Вијорике, сироте девојке њиховог племена, коју са собом чак овамо доведоше, па науми да је одагна. Кад

једном невоља нагна Ариза да се замало одвоји од њих и да тражи штогод хране, стане старац са секиром у руци пред Вијорику и викне јој да иде куд зна. Девојка, пушта и слободна, плану пркосно, загледа се старцу у очи, али се поврати и одмах му одговори:

— Идем за то што ми је воља а не што хоћу да те послушам. Мрзим и тебе и твоју бабу и твога Ариза, чујеш ли! Ако те ко пита где сам, кажи да сам отишла сама; а ако друкчије речеш, вратићу се па ћу те као дивља мачка изгребати!

Старац је одиста тако и казао сину, а други га нико није ни питао.

Али је тим учинио још горе, јер Ариз сад не рађаше ни толико. Разбирао је за Вијорику и нашао ју је у њеној колиби близо Сокоца као гатару. Звао ју је натраг, молио, претио, питао што је отишла — али је Вијорика остала стална.

Сад ју је по други пут изгубио и опет јој наишао на траг.

Али је сад био и одлучнији. У највећој збрци осећања и тражења по памети шта да ради сада, једно му је било само јасно. То је одлука да је више жив не испушта из руку.

Тако премишљајући, прилично је путем одмицао

Небо се одиста тањило и на оном месту изгреја доста јасан месец. Пред Аризем свану

и он сад добро виде пут којим иде и место где је. Ниска и густа шума врстала се свуда с леве стране пута а с десне су тек неколика дрвета стајала овде онде издвојена.

Ариза опет прође језа али не само с хладноће већ можда и са страха.

Он бејаше увек чудноват, кадшто брз и хитар а каткад спор и лаган, некад слободан и смео а мало после доста страшљив и неодлучан. Људи се није бојао. Имао је кад да их види у разним временима и различитим крајевима света. Пред јачим и љућим не забрављаше да је и он од многих јачи и страшнији. Али је његова жива и лако узбунљива природа била као створена за предрасуде и веровања. Он је сав био само то. Сретне ли у шуми човека гледа га мрко и попреко, чује ли даље или ближе мумлање медведа руком тражи нож, звера и очекује да се бори. Али кад се на мах дигне олуја, вихор зафијуче кроз гору која стане одјекивати и разлегати се, Аризу се памет мути и душу му страх савлада. Дигне ли на путу ветар у ковитлац прах, Ариз са страхом обилази то место. Страх на мах дође али брзо и пролази.

Па и сад му, кад виде где је, нешто неугодно такну срце. На једанпут стаде и заустави дах. Младо лишће трепти и љушка се кад се ветар крене а дрвље зашумори кад се јаче понови. Аризу срце удари брже, али он опет пође напред. Ветар мало после удари,

доста благо, са супротне стране, позади. Он пође брже, ал' га ветар преухитри и излеташе с обе стране испред њега дохватајући га по ушима. Њега подиђоше жмарци по леђима, и хтеде се окренути да види ко је то, али опет не смеде, јер се не ваља у такој прилици освртати. Није дуго трајало и Ариз опет иђаше слободније по ноћној тишини. Пут, чешће кривудајући, на једном месту незгодно савијаше прелазећи преко мале удолине којом јури поток после великог пљуска и у којој се задржала још једна барица. Кад Ариз прилажаше ту, духну ветар и гране пређоше сенком својом преко светле барице. Ариз се узбуни, али немаде сада куд. Дохвати десном руком нож и прође туда брзо, ни сам не знајући шта бива.

Још је прилично времена прошло док се пред Аризем забеле Врмца. Он овамо није досада долазио, али је поуздано знао да није пут погрешно, јер је Врмцу и с моравичке долине гледао.

Ариз се осети храбријим, па при свој невољи и нешто поноснијим, и као да му нова нада у души свану. Стаде и при слабој светлости коју месец даваше гледаше Врмцу, колико се она могла видети с ове источне стране.

Ако је ту Вијорика и ако је склони да пође са њим! Просте муке и лутања његова! А ако је њу занео бес ових, њему мрских,

људи из града! Опет — он је неће оставити њима!

Продужи путем и за час дође на раскршће: један је пут водио доле, лево, а други десно и мало уз брдо. Стаде нагађати куда треба ударити, али се на мах трже и склони натраг у грађе крај пута. У близини се чу крчање товарних тешких волујских кола, и за час се указа иза савијутка на путу човек који вођаше за собом на ужету два ујармљена вола који вуку кола насечених облик дрва и шибља. Човек је помало рамао на десну ногу а имао је на себи, поред великог од крупне сламе исплетеног клопавог шешира на глави, повећу жућкасту кожну хаљину на лик хитона, под грлом мало разрезану и врцом везану. На њој су крајеви околу ишарани крупним везом који је особито широк на зарукављима. Преко хаљине се опасао плавкастим пртеним појасом а оздо се беле доколенице које се спуштају у повисоке обојке вијугаво уpletене упреденом опутом, а на ногама су му опанци од нечињене коже, на којима су озго преко прстију преплети од упредене опуте.

Волови су, без сумње неуки, вукли не-сложено, и чешће је застајкивао по један и кретао кад онај други хоће да стане. Вођ њихов оборио главу па и сам запео вукући волове, те са свим мирно прође поред Ариза не смотривши га. Али га волови и не минуше са свим па засташе и почеше се ногама у

страну опирати належући један на другог. Вођ им се окрете па стаде вући за уже запињући што игда може и вичући на волове. На једанпут се направи лом. Ариз искочи из шумарка као звере али с оплавком у рукама па стаде ударати по воловима; волови се поплашише, рукнуше па јурнуше напред што брже могу; вођ се од чуда и страха препаде, те једва уграби да се задржи и не падне кад волови кренуше, па бежећи и испред њих, јер је пут тесан, а ваљда и од новог му помагача, стаде поскакивати уз брдо. Ариз се такође збрзи за њима па узе изнова ударати волове; волови се сатиру јурећи, вођ бежећи а Ариз сустижући и тукући. Пруће с кола испада, Ариз га купи, на кола баца и сустиже волове. Окупани знојем и скоро задављени умором, и људи и волови, нађоше се за час надомак првог градског платна са северне, најравније стране. Тада вођ не могући већ више ни крочити баци уже, којим је водно волове, и одскочи на страну, а волови пројурише поред њега, али се наскоро, заморени, зауставише, кад видеше да нема више удараца:

— Је л' добро било? запита Ариз вођа кад, једва дишући, стаде близо њега.

— А ко си ти? упита га вођ давећи се речима којима умор не даваше да се огласе.

— Добро изгонисмо! опет проговори Ариз задовољан што се није преварио да је овај човек у служби у Врмци.

— Много добро! одговори вођ, задовољан што види да неће имати више невоље — а од крвављења ни говора нема — са човеком који се онаким питањем чисто правда за свој поступак

За тим вођ додаде:

— Ја сам ту у граду, градски човек И ту ми је добро. Возар сам, и вучем што треба и возим вепито. Аля су ови -- показујући руком волове — пудљиви и не могу се никада научити. Једном сам, лањскога годишта, опет тако, и више, имао муке. Застане тако па неће па на један мах јурне а ја доле, они горе кола преко ноге, и ето!

Возар се удари руком по нози на коју рамље као да би хтео рећи: то ми је од тога! па онда јако одахну, повраћајући душу.

Ариз на то одговори:

— А ја, ето, идем с трга, и издаље сам па сам се уморио, али хоћу да ти помогнем кад се мучиш. А и онако — ноћ је, не знам као ни где ћу заноћити.

— Ти ћеш код мене, лако је сад и мени и теби. О хо! опет предахну возар. Ти си мој гост. Имамо, хвала Богу и шта јести и где се одморити. И просенице, и сира и лука и соли и вина! А? Је л' добро?

— Добро је, добро! похита с одговором Ариз, осећајући добро глад.

— И ја велим да је добро. А што се спава у слами — мани! А слама је нова, ономад сам је донео и положио. А?

— Баш ваљано!

— И ја велим да је ваљано! Него, чекај. Хајдемо ми, брате, имамо, хвала Богу, где и зборити А?

— Имамо!

— И ја велим да имамо! Па да се сити наисповедамо кад ноге прекрстимо. А?

— Па... да прекрстимо!

— И ја велим да прекрстимо! Хе, хе! па онда полугласно додаде: Ал' сам се био престравио! А?

Ариз не знаде одмах шта би му ваљало одговорити, али га онај и не чекаше дуго већ сам прихвати:

— И ја велим престравио! А и ти си се био престравио. Познао сам ја одмах. Како само бијеш! Него, чекај. Овако ћемо. Седи ти горе на дрва па погони, а ја ћу да водим.

Ариз очас ускочи горе и лепо се намести скрстивши ноге пода се. Возар поведе волове који се уморни, мало покошкаше али опет лепо пођоше.

Кад дођоше до врата, возар заустави волове па ухвати за тежак гвоздени звекир

што је, округао, висио, на средини врата, и стаде њиме лупати.

Изнутра се неко јави :

— Богоје, о, Богоје!

— Ја! одазва се возар.

Врата се широм расклопише, возар Богоје мирно уведе кола и на њима Ариза.

ТРИНАЕСТО ПОГЛАВЉЕ

Лагано напред.

Ариз је од истине проспавао као што му је возар Богоје унапред сладио. На тавану врх коњушнице, у којој је и Маринин коњ јахаћи и други коњи њене свите и послуге и где су у једном крају и посредници Аризова тражења, волови — Ариз је у слами са својим новим пријатељем прво вечерао и запојио се, све као што је Богоје рекао, па је онда у разговору разбيراо што му треба знати. А возар је добродушно казивао све што је знао. У пуном уверењу да му се срећа окреће, и ако му о Марини не могаше Богоје ништа утврдо рећи, легао је Ариз и одмарао се сву ноћ, не разбирајући се из дубока сна.

Опет је за то рано био на ногама заједно са Богојем.

Сад му је настајао други посао. Знао је да Богоје није овде, баш ни у овом дѣлу града, господар, па му је ваљало пазити да из града не изиђе брже но што је ушао.

Прво је са Богојем пошао коњушницом и узео му помагати у послу. Ту је видео и кога још има.

Један старац тимараше немирну и плашљиву једну вижљаву бедивију. Старац у послу опрезно поступаше и бејаше приправан да се у тренутку склони копитама којима је неукротљива вижља даривала већ многе своје добротворе. Ариз стаде са Богојем и посма траше.

— Ово је трогоче од пастува што га је покојни господар јахао. Ала је жустро!

— А јаше ли се? запита Ариз.

— Таман! Ко има две главе, мало је, ко има три главе може пробати.

После одоше на другу страну где се, намирена, достојанствено држаше као снег бела *Голубица* која само Марину носи, верно и пажљиво.

Ариз се не могаше довољно нагледати лепог коња, али се кад пођоше даље опет осврте и погледа ону нејахану вижљу.

Прођоше свуда редом, све видеше, и нај-после дођоше до возаревих волова. Богоје положи стоци, а Ариз им још толико набаци, па онда изиђоше напоље.

Аризу опет бејаше све ново. Пред њим се дизала четвртаста и јака кула. При земљи су били изукрштани сводови испод којих се пролазило тамо амо а над њима су се дизале собе за становање. Између те зграде и коњушнице пружао се као део градског платна зид с вратима на средини. Врата су била отворена и Ариз кроз њих гледаше.

Богоје га позва да иду даље а Ариз, и ако мало плашљиво, једва дочека.

Прођоше испод великог гранатог раста коме су стари дебели батови подупрти оздо гредама да се не прекрхају Прођоше и поред повисоког камена под растом, који служи за узјахивање и сјахивање; виде Ариз ту и лепе клупе око растовог дебла — али се зауставише тек кад бејаху под сводовима.

— Одавде се уза степенице иде горе у лепе одаје, показа Богоје Аризу степенице с лева.

— Ту седи госпођа? упита Ариз.

— А, није. Ту седи кастељан, и ту седи главни кључар градски, и ту седи ризничар, објашњаваше Богоје Аризу.

— Сами?

— Сами, није — ризничар има жену и двоје мале деце. Његова је жена по вас дан код госпође, а увече куд ће него код свог мужа? А?

— А где седи госпођа?

— Сад ћу ти и то казати. Али ево да видиш још и ово. Погледај ова гвоздена врата доле. Туда се иде у тамнице. Јао што је ту страшно!

И Ариз се стресе.

— Сад у њима нема никог. Од кад ја тубим није ни било никога. Али ту бацају ко је за тамницу.

Аризу не би право да му се о томе много разлаже, јер никако не сметаше с ума да је он овде незван гост, па зато брзо рече:

— А госпођа?

— Па ево да видиш.

Богоје га доведе до врата на зиду који одвајаше ово градско одељење од оног у коме на јужној страни бејаше господска кула Маринина.

Врата можда нису била сад забрављена, али се Богоје и не усуђиваше да их отвара — Ариз још мање. Али се кроз приличну пукотину на њима могаше лепо видети и врт и на крају кула. Ариз гледаше све пажљиво, па онда упита:

— Ту седи сама госпођа?

— Госпођа и њена плетикоса, стара њена дадиља Јевросима. Ту је, рекох, обдан и жена ризничарева. Ту је и стари Мирко који је био пехарник у покојног господара а сада је госпођин коморник. Ту је — ја, ту је од неког доба и једно чудновато девојче, једном га свега и запазих. Довели га од некле

или је само наишло, па га госпођа задржала, да јој крати време. Некаква гатара — шта ли је? Ја ти не доспевам да о томе разбирам, тек видим да она добро узбуди наше људе.

— Како?

— Па ваљда јој неки завиде а неки би јој хтели и ближе прићи. Младост је то! А?

Ариза подиђе румен и не могаше ништа одговорити. Сумње више није било — Вијорика је ту!

Мало после му Богоје рече:

— Ако хоћеш још да видиш, ходи да ти кажем.

Па га поведе десно и показа му:

— Лагано се спусти наниже. Ту је пут који иде одозго с моста кроз врата на бедему. Тај пут излази овамо под раст, туда сви иду и пешке и на коњима. То је прави улазак, а онај је, куда синоћ уђосмо, само за нас работнике. Кад изиђеш доле са свим ван града пут обилази испод града околу па се, видећеш, дели. Ако идеш лево изићи ћеш на раскрсницу где се оно синоћ нађосмо, а ако идеш десно изићи ћеш на пут што из Сокоца и даље иде низ Моравицу па у клисуру и тамо у свет, где ја нисам био. Ја идем сада да работам, а ти немој да одеш. Врати се мени овамо, знаш!

Кад се растадоше, Ариз сиђе куда га упути Богоје и полако се нађе чак с ону

страну моста и речице. Иђаше полако путем и непрестано разгледаше околину. Сад тек виде колика је висока Врмца и кула на њој.

Али он није постигао оно што је хтео и ако је јутрос опет учинио корак напред.

Како да нађе Вијорику? Јасно му је већ да се она од њега склања. Ако она сазна да је он овде скриваће се навлаш, а можда ће и учинити да га одавде отерају. Он се жив неће дати. Јасно му је и то да се Вијорика додворила госпођи својом вештином погађања.

Сунце је већ било освојило и загрејало ваздух. Свуда је око Ариза природа грабила снаге после зимске студени само је он сада био невољнији него зимус!

Кад би близо раскршћа Аризу се учини да у шумарку с леве стране ближе граду, откуда истиче поточић, неко промаче. Приђе мало ближе и сад већ могаше лепо видети како се нека женска умива на извору.

Мисли му сунуше у главу и он се упути брзо али доста опрезно стазом што поред поточића води. За час је био код извора.

Ту је била одистине Вијорика, као што је Аризу слутња и говорила.

Али то не бејаше већ више она Вијорика. На њој је била чиста бела платнена запрегача која јој је покривала половину груди и преко паса, где је утегнута, падала далеко доле. На Вијорици је леп и спретан јелек од црвене чохе извезен гајтаном и са светлим

пуцима на прсима те је лепо одговарао њеном прнпурастом лику који је сада био чистији и светлији и кроз који се отимала румен на лепим јагодицама. Танка и лака ткана вунена сукња плавих и ружичастих боја, испресецаних четвртасто, допирала је до близо земље на којој су се виделе у сукнену белу обућу обувене ноге.

Вијорика таман диже главу с извора и једном руком враћаше косу за леђа а другом, с малим убрусом у њој, брисаше лице — кад до ње стиже Ариз.

Она се изненади и мало уплаши:

— Аризе!

— Вијорика, нађох те! страсно и упола кроза зубе одговори Ариз.

— Откуда ти овде? гледаше Вијорика да почне обичнији говор, остави убрус једним крајем у недра, и стаде према Аризу.

— Дођох за тобом. Вијорика, ја те нађох! понови Ариз. Очи му светљаху живље и не скидаху се с Вијорикиних очију. Ухвати је за руку и стеже.

— Али ко ти рече да сам овде?

— Нађох те! Лутао сам, ишао сам свуда и на све стране и најпосле чух да си ту.

— А од кога?

— Не знам. Вијорика, шта ћеш ти овде?

Вијорика се прибра и већ јој би лакше кад виде да Ариз хоће да се разговарају, јер она на том пољу бејаше увек јача.

— О, да знаш шта сам претрпела! До-
ђоше у глуво доба ноћи неки страшни људи
на коњима, зграбише ме и бацише на једног
коња, привезаше ме, мртву од страха, и од-
неше некуда. Ништа не знам шта је после
било. Овде ме ваљда оставише. Ја не знам
ни где сам сад, ни откуд сам дошла, ни где
сам била!

Ариз сумњаше у истину њеног говора,
али јој опет рече:

— Хајде сад са мном! Ја знам куда
ћемо. Све сам прошао и сазнао, могу и дању
и ноћу да ти све покажем.

— Не смем, Аризе!

— А што?

— Не смем, не смем. Ја сам у овој шуми
као припитомљено дивље звере, које одмах
стрељају чим хоће да се искраде.

— Ми ћемо да кидишемо!

— Погинућемо!

— Али ћеш и ти са мном погинути, а
нећеш остати да се искрадеш од мене и да
бежиш, па да после облачиш то одело. Ко ти
то даде?

— Заповедише ми па сам морала то
обући. Аризе, ти не знаш како су овде зли
људи! Срећа твоја ако те не опазе. Уђеш
ли горе нећеш жив изићи. —

— Вијорика! Ти мене не волиш! страсно
али доста тужно прекиде је Ариз. Ти не знаш

да сам ја свуда горе био и да сам све видео —

— Аризе, знам да се ти не страшиш људи. Не би они били тако зли али нису они господари. Један зао дух, знај, слеће овамо и госпођа пред њим дрхти а сви около полуде.

Са бедема се разлеже рог.

Вијорика брзо прихвати :

— Ето, опет ме траже! Чим ме мало нема, мисле да бежим, па дувају у рог. Сад ће да се са свих страна ско шуме дигне хајка и кога нађу другог овде убиће, Аризе, бежи, склони се, молим те! Погинућеш!

Ариз већ бејаше поремећен у својим мислима, али је обема рукама снажно загрли и осу љубити по коси и челу. Вијорика се ипак истрже, доста гневна, али кад спази како Аризу севају очи а усна доња дрхти, она му меко проговори :

— Ми ћемо се одавде ослободити, па ће све лено бити. Али сад морам ићи.

— И ја ћу за тобом! рече Ариз и пође с њом.

Вијорика не бејаше још слободна од страха, али јој понос казиваше да, ето, не мора баш бити све како она хоће ни према Аризу. Та јој увреда даде нове снаге, и она се, кад

дође до стазе која стрмо пада право од куле ка вратима на бедему, уједанпут окрете Аризу:

— Не иди овамо! рече му брзо и заповеднички па пође право наврше.

Ариз ту стазу не бејаше досада ни видео, па се и не усуди за Вијориком, већ јој само добади речи:

— Ја остајем овде! па оде путем у лево ка расту а одатле у коњушницу.

Ариз је још неколико пута после тога уграбио прилике да се јави Вијорици, да је принуди на разговор и да је позове да иде са њим.

Вијорика се склањала, заваравала га и обећавала, а у два маха ју је и Марина смотрила на састанку с Аризом, па је једном и запита о њему, кад бејаху њих две саме у врту

Вијорика у место одговора покри лице шакама и бризну у плач, што Марину веома изненади.

Марина је гледаше такву неколико тренутака, па јој се онда својом руком дотаче шака на лицу, а Вијорика одмах спусти руке. Тада Марина виде да сузе казују истинско осећање, па је још једном благо запита.

Вијорика је тужно гледаше, али немаде куд већ јој се исповеди:

— Нисам запамтила ни оца ни мајке, не знам ни откуд мене на овом свету. Све

што знам то је да сам у једне старе пророчице била те је служила. А кад њу убише неки људи остадох сама у њеној пећини. Нисам знала куда ћу, па једном пођем да идем на крај света. Зли људи хтедоше да ме ухвате па или да ме убију или продаду. Али мене украде из њихова каравана један младић. Ја се нисам њега плашила јер смо се могли речима споразумевати. Он је имао оца и мајку па ме одведе њима. Нисам тамо дуго остала, па се сви кренемо. Тада пођоше многи од наших Јеђупа Прелазили смо и море и горе, и кад сам мислила да је већ крај од света, тада тек изиђосмо на земљу и почесмо лутати. Трипута нас је већ снег затицао у овим вашим крајевима. Ја нисам никога оставила тамо откудa смо пошли. али ми је опет покадшто било жао што сам дошла овамо. Ја знам шта је то. Мој ме избавилац заволи а његови ме омрзну. Нисам ни ја њих волела јер су ме много мучили, али нисам волела ни њиховога сина. Што ме је избављао кад га не могу волети. Његови су ми увек говорили да сам нерадна и да хоћу да живим господски. Па што? Моја стара пророчица кад год сам је добро услужила увек ми је рекла: „Ти си добра, бићеш срећна!“ Зато мој избавилац, Ариз, стане мрзети град и градске људе, бојећи се да ме тако не изгуби. Најпосле се од њих одвојим, он ме опет нађе. Ти ме позовеш и твој ме

стари и верни слуга доведе. Ариз ме је, ето,
и овде нашао.

— Он тебе много воли?

— То је истина.

— Али би ти хтела да си без њега, да
си слободна. Не брени.

То је Вијорику одиста и умирило.

ЧЕТРНАЕСТО ПОГЛАВЉЕ

Ненадна похода.

Ариз је одржао реч коју је дао од срца Вијорици и коју је она невољно чула. Он је остао у граду. Прискачући у помоћ сваком од слугу, кад је његова помоћ затребала, Ариз је непитан и недиран ни од кога, могао у њиховом крају града остати још дуго, уживајући гостопримство добродушног возара Богоја који је с њим делио своје залогаје и радо слушао кад му Ариз прича о земљама куда је прошао и о страшилима које је видео.

Живећи тако, Ариз је на једно недељу дана по свом доласку добио прилике да се пред свима покаже шта вреди.

То је било кад су момци једног дана по подне изводили из коњушнице коње да их пројашу.

Тада је на мало поље са северне стране града изишла била и Марина и скоро све што у граду живи.

Момци су изводили коње а јахачи их међу собом делили. Само ону вижљаву зелену трогодну кобилу нико не могаше појахати, па се, шта више, и најбољи јахач залуд усиљаваше. Најпосле је мѣну па се око ње сви искупише. Она никако не мирује већ љутито гризе гвожђе од узде и сваког се часа спрема да се пропне у вис или ногама баци. За тим је коњушник поведе унутра а са њим пође и Ариз с друге стране. Корачајући поред кобиле Ариз је узе пљескати по врату, а она фркну и диже главу те се у мало не оте. Ариз у тренутку дограби коњушнику остатак улара и као кад тица прне изненадно са гране у тренутку Ариз скочи и полеже се по кобили, дохвативши узду. Кобила се поплаши и јурну у страну пољем, а у дружини наста вика, страх и чуђење. Ариз се са њом не заустави све до винограда, па је онда вешто окрете назад и опет пусти низ поље. Кобила у два маха зазре али се Ариз оба пута добро одржа, па је шта више поче гонити крајем околу поља, а кад виде да ју је умор доста савладао, Ариз је окрете и у трку прође поред свега друштва па је подалеко заустави и скочи с ње. Кобила је дрхтала, преплашена и уморна, а Ариз је пљескаше по врату и намешташе бујну гриву.

Још одмах је Марина наредила да се Ариз узме у службу и да обучава и даље кобилу за јахање.

Тако је Ариз стално остао у граду из кога је пре неколико тренутака жудно желео извести Вијорику. —

Марина се често опомињаше свега свога прошлог живота и тим животом управо живљаше. Тако је било све до скора кад се у њеном животу деси мала али по последицама својим значајна промена. То управо и не бејаше промена већ израз њеног дотле неодређеног осећања које сад постаде јасно и од осећања се прели у жељу. И она очекиваше нови живот па му још и на сусрет иђаше.

У првом маху кад држаше да јој ваља почети радити Марина се сети оне девојке о којој јој више пута говораше властелин Лобојевић. Сети се како је веровао њеним пророчким речима и како га оне држе да ни у највећој недаћи не клоне. С прва хтеде ићи њој сама, али после нађе за боље да је у Врмцу доведе. Тада је негдашњи пехарник њеног мужа, поверљиви старац, отишао и нашао Вијорику довео је у Врмцу а Вијорика је брзо умела схватити жељу своје нове господарке. Дуго у ноћ до неко доба остајаху њих две саме. Вијорика је из књиге судбине читала — тумачила Марини шта казују знаци, чини и гатања, а Марина је све то већма жудела за новим животом.

У ту је нејасност донео Лобојевић мало сумње и сазнања, али је све то само још више изазвало жудњу у Марине за радњом.

Кад је сам у Нишу за неколико тренутака бављења и одмора у двору Јанкову наслутио себи немилу, љубав Злате и Синише — Лобојевић је хитао да ту тајну каже и Маричи. И казао јој је, а то саопштење створи чуднозате прилике међу њим и Марином.

— Моја се зора нешто мути, говораше он тада Марини. Какав ће дан гранути не знам, али ваља од духа који господари над ветровима да узмем у послугу ветровиту силу његову и да разгоним облаке који ми наглашују мутан и суморан дан.

Мајина, забављена о својим мислима које јој животи дају нове наде, не хајаше много за бриге Лобојевићеве.

Али он опет причаше даље :

— Ти знаш да ми се памет врзе око кћери ћесара Угљеше. Хоћу другим животом да живим. Ако је Богу рата и самовања требало служити, ја сам довољно одслужио. Можда није задовољни — хе, то је друга ствар, али сам чинио што сам могао и, у приликама, тео. Сад хоћу друкчије. И још бих радо био ближе моћном ћесару.

— Добри суседе и властелине, жеља је ваљана и мисо тебе достојна.

— Али ми ђаво неће да помаже увек па му пали свђу каку хоћеш. Испречи се,

а с њиме се није лако борити. Куд бих на то и помишљао!

— Велика тешкоћа?

— Ево чуј. Ја се спремам да се китим цветом а други га већ држи у руци и тек што га није узабрао.

— Ту нек одлучи мач.

— Хм, он ће напослетку и одлучивати, али тек — тек...

— А такмац већ зна за такмаца?

— Ја за њега знам а он за ме — не верујем.

— Чудно!

— Младо је момче и невешто. А не уме ни да процени да се поред младости и лепоте не постиже ништа без старог искуства. Ја ћу му то већ показати, али ће науку скупо платити.

— А је ли вредан борбе?

— Па већ... борићемо се. И ти ћеш га ваљда знати.

— Ваљда...

— То је једно младо момче ком се није знало ни ко је ни откуда је. Виђауга чешће у кнежеву табору. А сад му се богме, зна ко је, ако се и не зна која ли је вера и откле потече. То је наш скорашњи сусед, нови војвода липовачки --

— Сিনিша?

— Главом то младо момче!

Као да оштра стрела на једанпут нађе у грудима срце и разнесе га, тако, убијена тим речима, клону Марина.

— Господе Боже! викну она и спусти главу на руку којом се при столу била на-
лактила.

— Шта? тебе изненађује? похита Лобојевић и зачуђен разрогачи очи.

Марина се мало прибра:

— Чуди ме срећа тог младог и непознатог човека! хоћаше се на силу показати мирна.

— Хе, срећа! А ко зна да ли је то за њега срећа што се загледао у то девојче! Кад пљусне крв по трави, стењу или води — крај је тој варљивој срећи и онда је људи зову несрећом!

Марина се ипак разабра при тим речима па диже главу и запита:

— А шта си смислио?

— Не знам јасно али — бићемо се!

— Не нагли, не хитај!

Марина се прибра са свим, она могаше мислити и бејаше она која и мало пре, али је и глас и изглед издаваше да сад о томе друкчије мисли и с већом заузимљивошћу говори.

Марина понови:

— Не нагли! Крв не гине и после. То нек буде последња расправа размирице.

— Тако ће и бити! пристаде и Лобојевић.

Соколачки властелин није дуго седео па је отишао у Соколац, у манастир Светог Аранђела и даље куд га је гонио његов немиран и самом њему нејасан дух његов.

Он је имао више предмета за мисли и жеља за срце. Марина је сва била у једној жељи, а у ту је једну ал' вредну купу житног напитка Лобојевић кануо кап отрова.

Али се њена снага постојано повраћаше и прва клонулост прође са забуном.

Сутра дан је Марина стајала пред мучнијом али одређенијом задаћом и — својом јачом и одлучнијом.

Је ли она крива што хоће да јој за пролећем дође по реду лето уместо јесени која се животу и живовању њеном већ указиваше? Први је пут онда изишла из усамљености своје и зар да тај корак тако скупо плати? Зашто да не буде срећна она којој све друго срећи служи?

Разбирајући се у тим мислима, Марина излажаше увек на један пут:

— Нећу скрестити руке!

Тога је дана Ариз смео да уђе у врт и кроз врт у кулу па чак горе у одаје Маринине. Марина га је позвала преко старог пехарника кад никог другог у кули и градини није било.

Ариз је ушао мало збуњен а више преплашен.

— Говори слободно што ћу те питати: не бој се ничега; добро туби што обећаш; а што обећаш одржи или погини! рече Аризу Марина, пуна одлучности за борбу.

— Сад слушај! продужи она и устаде са седишта, па гледајући оштро Ариза и премеравајући га, прихвати:

— Ти волиш ову леду девојчицу што је код мене и што се зове Вијорика?

Ариз претрну, ал' она одмах додаде:

— Рекох ти да се ничега не бојиш и да говориш истину!

— Волим! осмели се Ариз.

— Воли је и буди јунак да и она тебе заволи! говораше му Марина.

Ариза подиђе румен и очи му се и сад засијаше, а Марина опет рече:

— Ја знам све. Знам и како би ти за њу дао душу и како се она склања. Али, чуј ме, ти је мораш стећи.

— Хоћу!

— И заслужити је!

— Хоћу!

— Онда слушај. Ти знаш да она сада само мене слуша. Ти знаш ко сам ја, шта имам и шта могу. Вијорика ће бити твоја. Ја ти то кажем, али ти мораш —

— Све ћу чинити што хоћеш! Кажу само!

— Добро туби: мене може и други послужити, ал' ја хоћу да ти то учиниш, јер је Вијорика онога који —

— Ја ћу, ја ћу све — кажи само!

— Знаш ли добро Соколац?

— Знам!

— Јеси ли био у Бовну?

— Јесам.

— Познајеш ли добро Липовац?

— Познајем!

— А Ниш?

— И Ниш!

— Добро?

— Сваки кут.

— Кад си туда ходио?

— Тражећи Вијорику.

— Онда верујем. Да идеш у Липовац, да идеш у Ниш. Да у Липовцу сазнаш иде ли и када војвода липовачки, сам или с пратњом; да у Нишу сазнаш долази ли тамо и кад; да разбереш за владу нишку Злату, куда иде, шта мисли, чему се нада.

— Увредише ли те?

— Увредише!

— Љуто?

— Крваво!

— Да им ја судим? севну Ариз очима и из кожуха извуче општар и сјајан челичан нож.

— Не! Можда доцније ал' засад не. Иди. Кад на небу остане само пола месеца, да будеш овде. Тубиш ли?

— Тубим!

— Иди!

Тако Марина пође корак унапред.

Те је вечери Вијорика опет тумачила судбину својој госпођи, и обе остадоше до неко доба ноћи. Напољу је била густа помрчина. небом су се гонили и гомилали облаци а ветар се усиљавао да разгони дажд Али заман! Даждита поче крупним и ретким капљама које ветар наносаше па се дажд склопи и поче чудо чинити. Ветар с маха на мах по вије дажд која крупним капљама запљусне малене прозоре а ветар се и кроз њих пробије и повије пламен од воштанице у соби. Све се живо скрilo и свило у страху, само Марина још не отпушта Вијорику која јој из расутих зрна по столу клечећи погађа шта ће бити, а Марина јој жудно гута речи, нагнувши се напред са столице на којој је, и гледајући пажљиво у Вијорику којој се са свим близо принела.

Користећи се оним што јој је Ариз испричао да је чуо у трговишкој крчми, Вијорика говораше Марини како још неко и дан и ноћ о њој мисли, а Марина се у мислима управо на Јанку заустави, јер јој се у Бовну не сакрише жудни погледи Јанкови. Они је опоменуше њених девојачких дана али не загрејаше њено срце које Јанко није ни тада загревао.

Мисао јој и сада опет оде на њега, и из ње сину нова искра.

Можда ће бити добро ако се тај млади витез опет загледао у њу, као што је некада и са њим и са његовом веселом дружином било. Можда ће очарани Јанко помоћи да се њена љубав срећно изведе.

То се Марини сада поче по памети плести, и она би се таком обрту обрадовала.

Вијорика је огледала да својом вештином тајанственост природе и збића до дна истрпе, те је небројено пута расипала зрневље и опет га скупљала.

Марину су мисли све даље носиле; напољу је дажд попустилаа а ветар се осилио и страховито потресао тврде зидове на граду и кули — кад се стари пехарник указа на вратима и рече:

— Нишки војвода Јанко!

ПЕТНАЕСТО ПОГЛАВЉЕ

Оливера опет на послу

После оног боја на Косову где су укрстили оружје с једне стране Стеван и Вук — Лазаревићи а са друге турска војска и Бранковићи Ђурађ и Лазар, кад је оно деспот Стеван са болом у души корео у Новом Брду брата Вука — остали су на јужној страни српске деспотовине као засебни господари Бранковићи Ђурађ и Лазар, синови косовског Вука Бранковића. Језгро је њихове државине била Дреница, област уз Косово, а већину својих дана проводила је тада њихова мајка Мара кћи кнеза Лазара, у Приштини где је сада била и столица дреничких господара.

Наследивши од оца упорно држање и чување своје државине да се не стопа с облашћу Лазаревог наследника, браћа су Бранковићи одмах после боја на Ангори мислили да је

прилика и време да се изнова и јаче утврде у својој власти самосталних господара. Међу кућом Лазаревом и Вуковом није било ни мира ни љубави одмах после косовског боја у коме је Лазар погинуо. Сада се распра само појачала.

И док је Стеван, утврђујући везе с цариградским двором и обилазећи моћне великаше грчких острва па напоследку и српску Зету, спремао све што се може и сме кренути на општу војну против Турака сад кад су сломљени — дотле су се браћа Бранковићи журили да удруженом својом и турском војском дочекају Стевана опет на Косову.

Ђурађ је Бранковић био у Цариграду засуђњен од нових деспотових пријатеља, Грка, наскоро после боја ангорског. Али је пуштен чим се деспот из Цариграда кренуо. Тада му је стигао и брат Лазар који се ослободио ропства татарског, и обојица се понудише цару дренопољском Мусулману да са својом и његовом војском омету новог деспота Стевана у његовим замислима.

То је била страховита препрека раду деспотову. Али пример њихов бејаше још горих последица. Он бејаше подстак за властољубље многих великаша малог деспотства српског.

Бранковићи тада бејашу у вези с Турцима само да би тренутно спасли своју по двојност од стапања са деспотством. Тако

мишљаху чинити и неки други. На сабору је београдском било војвода који не хоћаху знати ни за Угре ни за Турке већ само за деспота; било их је који су идући за мислима деспотовим желели привремено наслон на Угре, да би лакше савладали Турке; било их је који су у томе гледали само јачање деспотово, те су насупрот томе тежили зближењу с Турцима

Од моравичке је властеле тако мислио Лобојевић. Угљеша се чинило да ће погибао за све бити већа ако се тиме изазову Турци. Михаило је Ђурђевић све више отпадао од деспота. Јанко је Угљеша био младо момче које је пред очевим разлозима ћутало; а Синиша је, поставши тада моравичким властелином у Липовцу на место умрлог старог Лазаревог војводе Црепа који је у том крају био стуб деспотовог рада, и био и остао одлучно деспотов.

Кнегиња је Милица, изнурена годинама и тешким доживљајима, као кира Јевгенија очекивала сада крај свога живота већином у својој задужбини Љубостињи.

Али је још остао млађи њен син Вук који није ни у колико био задовољан оним што се радило после прелома ангорског. На сабору је београдском ћутао, али је онима за које је држао да су његовим жељама најближи одмах нагласио да неће седети скрштених руку.

И одржао је реч. —

Ослободивши се брзо ропства татарског, у које је била пала са царем Бајазитом, деспотова је сестра Оливера с поузданим војводом Радославом минула многе невоље и погибаоне догађаје и дошла на земљиште које је српска слобода још држала. Тада су се чиниле припреме за београдски сабор, а она удари на старију сестру Мару Бранковићку и оста у ње у гостима, једно одмора ради, а друго очекујући неће ли њено знање и познавање турских прилика захтевати да се ради мира и спаса српских земаља упути опет турској страни.

Тако се стекоше на кобном Косову две Лазареве кћери: најстарије његово дете Мара и најмлађе Оливера

Мара је имала тада близо педесет година. На лицу јој не бејаше време још изгладило трагове лепоте и ако је можда баш оно допринело да јој на видик јаче искоче црте које њеном лику дају обележје срдитости и нешто охолости.

Оливера је била у цвету живота и младосне снаге коју јој доношаше тек четвртина века. Раста је била као и Мара — осредњег и можда мало вишег, тања и виткија од ње. Мара је била пуна срцбе, Оливера благости; Мара смелости, Оливера постојаности; Мара кнегиња Оливера — царица. —

Доста доцкан у ноћ, кад се Оливера на-
даше одмору по свршеној молитви пред кан-

дилом и иконом Богородице што је у њеној спаваћој соби, уђе к њој њена дворкиња и каза јој да некакав човек путнички опремљен жели сад да насамо говори са њом.

— А где је? упита је Оливера.

— У одаји у којој се теби обично јављају они који желе преда те изићи.

— Какав је и одакле?

— Не знам ништа. Умотан у путничку кабаницу, не могах ни лица лепо видети.

— Насамо рече?

— Јесте

Оливера се спреми и пређе преко слабо осветљеног предсобља у другу одају.

Ту је чекаше нека људина крупна и висока. На њему се могаше само видети врх од црне шубаре који се врло мало види над суром кабаницом што му до земље досеже.

Оливера на првом кораку заста, а непознати се дубоко поклониле хотећи и тим да каже како није опасник какав.

Оливера га мераше очима, а он се осврте око себе, па кад се поново увери да су сами разгрну кабаницу коју је раскопчану био омотао око себе рукама, завученим унакрст у широке рукаве. Висок лисичином постављен оковратник који је био уздигнут паде сам и Оливера виде пред собом Смилу, дворанина своје сестре Марје Бранковиће.

— Како те добро, јуначе, доведе ноћас к мени? упита га Оливера и приђе ближе средини собе.

Смил се опет поклони:

— Опрости! Нас неће нико чути?

— Нико!

— Онда је доста и оволико видела, рече Смил па приђе столу и духну те угаси две воштанице оставивши само једну од које светлости иначе не бејаше за ову одају довољна.

— Говори шта је

— Ја сам ноћас путник, доста необичан путник Идем у Дубровник

— Зашто тако нагло?

— Важне су ствари, несрећне прилике. Ево све што знам, а и то је много. Вечерас кад је први мрак пао на земљу дошао је кнез Вук, твој брат. Са њим дођоше само неколики копљаници. По свему изгледаше да је њихов долазак тајна. Дошао је и одмах је нашао кнежеве наше Ђурђа и Лазара и с њима се затворио у крајну одају њихове куле, водећи тајанствене разговоре. Опрости, али знам да увек после таквих ненадних састанака и дошаптавања лине братска крв. То ми никако не даваше мира и почех слутилити несрећне часове. Ах, тако је! Ја сам наслутио и погодио!

— Шта мисле, за Бога?

— И ја се тако питах, али се то не могаше од њих сазнати, јер се тајни разго

вори тајно и обазриво воде. Доста је тако прошло. кад ми јавише да ме тражи госпођа Мара. Одох у њен двор и она ме прво закле да ћу посао извршити часно и поштено, па ми онда поче говорити: „Сад, вели слушај. Мој брат, кнез Вук, дође вечерас мојој деци и ако је прошле године водио уза нашег брата, деспота, крвав бој са њима. Он зове Ђурђа и Лазара да у друштву с њиме спасу све што се спасти може, јер наш брат, деспот, хоће да уступи своје деспотство Угрима. Вук је готов да погине пре нег што то буде. Његова је страна јака, скоро као и деспотова. Придруже ли се њему Ђурађ и Лазар биће снажни најмање колико и деспот. Деспоту ће помоћи Угри. Ови ће позвати у помоћ чете турске. Надају се да ће и ћесар Угљеша уз њих пристати, а ако не, можда ће га као победници лишити ћесарства. Кад мора бити војне, нека буде! Тако им и ја рекох. Тада ће у свој земљи што је држаху мој отац и мој господар бити два господара: северно Вук јужно Бранковићи. Али се од тебе не тражи да се крвиш, премда јунак не зазире од тога. Од тебе хоћу ово. Спреми се да с малом али поузданом пратњом кренеш још ове ноћи у Дубровник. Понећеш благо које се за толико године гомилало да се у невољи нађе. То ће бити наша остава. Ту ћеш оставу предати већу дубровачком на чување. Али то ваља да остане тајна. У путу буди хитар али мудар — као

што си увек досад био. Спремај се. Порука већу и кнезу с писмима нашим биће готова сад. Већ доконавају ујак и сестрићи договор и споразум. Кад будеш спреман дођи к мени да све примиш.“ Ето моје кобне поруке којом дођох да ти укратим починак.

Оливера бејаше поражена али ипак до вољно прибрана. Склопи руке и диже их горе па уздигнувши главу проговори:

— Боже, уздржи свој гнев и смилуј се несрећној и порабоћеној домовини нашој!

У дугој и белој хаљини са златним пјасом преко средине и танким назад забаченим плаштом преко кога се спустила, испод малог златног венца што јој је на глави, расута коса — Оливера бејаше слика нове хришћанске мученице.

Смил пред њеним болом спусти главу и очекиваше заповести.

— Несрећници! рече Оливера гласом који јасно казиваше шта јој је у души, па онда упита Смилу:

— Ти ћеш се још ноћас кренути?

— Тако рече госпођа Мара, одговори он и стаде опет усправно.

— То нам казује да се они журе.

— Госпођа и не кријаше њихову журбу. Као да много на то полагају.

— Деспот, зацело, о томе не зна ништа. Од свих беда као да ће ова бити најтежа.

Брат вади брату око, зато мора захватити дубоко!

Пођута мало па онда опет рече Смилу:

— Ти си честит човек. Од тебе не тражим ништа више. Хвала ти!

— Немој тако, ако Бога знаш! Тражи, говори, слушају!

— Ти само учини своју дужност.

— Хоћу, заклек се. Однећу и предаћу то несрећно злато. Колико је на свакоме златнику суза и клетава! Али ће све то бити мало према греху који ће на њиховим господарима остати! А кад извршим поруку учинио сам све што од мене могу захтевати. Од тог сам часа њихов непријатељ! Још си ти била дете које је расло на милошти брижног оца и добре мајке, кад сам путовао толико пута! овако ненадно и журно ноћу. Јездио сам из Дренице Расини, Крушевцу и отуда овамо. Носио сам књиге и поруке од блаженога кнеза Лазара дреничком господару и његовом зету Вуку. А они се договараху о томе како ће сложено потаманити Азијате. О, ал' сам био срећан кад сам витешком кнезу читао на лицу како му гласи које му с књигом донех разведравају душу и како осмех заигра на уснама његовим! Али — Божја воља! Ја надживех све и дочеках да будем сведок како се њихови синови договарају да отворе врата њихових земаља — коме? Турцима!

— Бог их клео!

— Амин!

За тренутком неме тишине опет рече Оливера:

— Честити витеже! Опрезно сиђи, нађи заповедника моје страже и реци да се у по-таји са свима спреми на пут. До поноћи се морамо кренути. Ако се опази њихова спрема нека се брже журе и нека буду као и вазда готови на смрт. А ти иди. С Богом! Ти си честит човек.

Оливера му пружи руку коју Смил прихвати и пољуби па се исправи и одлучно рече.

— С Богом, и до виђења у двору српскога деспота Стевана!

Кад оде Смил, Оливера пређе у своју одају спаваћу и зовну дворкињу:

— Ја сад путујем. Ти си честита душа. Не плачи. Ако буде Божја воља видећемо се и на твојим ће образима цветати ружице среће и милине. Помози ми да се на пут спремим. Дај ми моје путно одело. Дај ми и железну мрежу. Не бој се, ти си добра душа. Ти ћеш остати овде па ћеш сутра поћи с мојим прибором и стварима. Људи су поуздани што ће с тобом лагано путовати. Пут им је познат за Београд.

Оливера таман бејаше потпуно спремна за путовање, кад на врата закуца заповедник њених копљаника.

— Људи су спремни, рече кад уђе и поклони се.

— Учинисте ли какву узбуну? упита га Оливера.

— Не, али наше спремање опазише. Ипак — врата су градска већ отворена. Све може у крв огрезнути, на сваком ножу може срце издисати, али ћеш ти при светлости спремљених буктиња, чији се пламен одбија о светле оштрице наших мачева, мирно из града изићи. Заповедај!

— Боже помози! прекрсти се Оливера и пође.

ШЕСНАЕСТО ПОГЛАВЉЕ

Клетва.

Пристаништу београдскога града прилажаше са свим близо некакав чамац који се у мрклој и ветровитој ноћи месеца августа не могаше истина видети али се чујаше и добро разазнаваше ударање весала и пљусак захваћене воде. Нико се живи не чујаше па ни стражар који са своје мале стражаре над бедемом више саме воде удвоји пажњу на те гласове. А кад познаде да чамац неће пристати у близини већ грабљаше навише да уђе у Саву која га утичући натраг одбациваше, он се опет повуче у стражару и мирно чекаше време да му дође смена.

Чамац одиста уђе у Саву, па чим савлада њену отпорну снагу при самом утоку повезе се и сам лакше, весла стадоше ређе и лакше ударати и од њих не допираше ника-

кав глас стражару. Још једном се или два-пута јаче зачуше весла и пљусак воде, па се све смири а чамац удари о крај самог пристаништа.

Из чамца лако и брзо искочи неки висок човек огрнут великим плаштом, па се одмах саже и полугласно рече онима који у чамцу остадоше:

— Натраг!

У чамцу свега и остадоше двојица, а обојица бејаху веслари. Један се од њих наже ка обали, дохвати се обема рукама за њу и, запевши јако, силно одгурну крај чамца од обале тако да се сам једва у њ цоврати, оквасивши обе руке. Чамац се добро заљуља, одмаче се од обале а кад стадоше весла запљускивати поче навише уз воду одмицати. Онај што остаде на обали никога већ и не виђаше али слушаше још непрестано лупу весала све слабију и слабију док се са свим не изгуби. Он постоја још неколико тренутака непомично, па се онда окрете и пробаше неће ли штогод моћи да угледа. Али помрчина не пушташе баш ни једну зраку оку. Тада он руком нађе један отесан и на врху заокругљен камени стуб који се за половину човекова боја подизао навише и који је без сумње служио за везивање једека и паламара. За тим се окрете навише уз воду и трипут коракну па онда стаде и руком дохвати зид од бедема који ту готово са свим падаше у воду. По

зиду тражаше подуже рукама, и онда стаде па пажљиво ослушну да ли се ишта чује, а кад ништа не запази, он снажно повуче за тежак гвозден капак који спаде доле у земљу па уђе унутра. За тим се капак опет издиже и уљеби се са свих страна у зид.

Нити ко виде нити чу.

То је био деспот Стеван Лазаревић који је сад зашао у тајни пролаз што спаја његов *узвишени двор* у доњем граду с овим крајем пристаништа. О њему знаде тада само Стеван, а доста доцније престаде бити тајна, па за њ записа и учени дворанин Константин Костенски.

Стеван иђаше овим тајним пролазом прилично дуго, једно што он и не бејаше кратак, а друго што је Стеван ишао по са свим мрачном и ако њему добро познатом путу.

Напоследку дође Стеван до краја и руком се дохвати за степенице па пође уз њих. Прешавши неколико пречага он главом дохвати покривач који брањаше даљи пролаз. За то обема рукама потхвати оздо и издиже капак који се доста лако отвори јер и не бејаше забрављен. Светлост озари деспота који тада изиђе из тајног пролаза и нађе се у тврдој ризници својој под тешким сводовима над којима се издизаше лепо узвишени двор његов недалеко и од става Саве и Дунава и чувеног трга београдског. Деспот спусти капак који се у поду са свим изгуби

кад врх њега стави четвртасту мраморну плочу што међу осталим таким плочама скриваше сваки траг. За тим поклопи великом купом кандило што је горело те својом светлошћу очекивало деспота који је туда и отишао. Кандило се угаси, а деспот по помрчини лако нађе врата, изиђе, забрави их и слободно пође уза степенице које га изведоше горе у собу где је само он имао приступа и на којој не бејаше прозора. Из ње деспот уђе кроз мала врата у одају у којој је често водио тајне разговоре са својим људима. Она је била осветљена и у њој је деспота чекало његово друго одело. Брзо стави на се знаке свога достојанства па одбрави врата и изиђе. Дворани га дочекаше дубоким поклоном нити устадоше док он не ступи кроз редове одабраних копљаника у велику дворницу у којој га очекиваше од њега позвано и искупљено тајно веће.

У богато украшеној дворници пружао се њеном средином доста дугачак сто застрвен застором од ружичасте свиле а околу њега су стајале тешке и велике столице са дубоким наслонима и оградама с обе стране. Столице су биле превучене на наслону и седишту плавим кадивеним превесом, дебелим и скупоценим, а она која је стајала у зачељу и издвајала од осталих како висином седишта и наслоном тако и тиме што је сва била у кадивеном превесу, имала је још на самом врху

наслона малу златну круну која се лепо висила над главом деспотовом јер је он ту седео. На столу су били тешки тучни светњаци са дебелим и прилично дугачким воштаним свећама, а пред зачељем је још лежало и велико у злато увезано јеванђеље више кога се сјајао опет златан крст с левкастом подлогом.

Деспотова је столица, у зачељу, била празна, а десно је од ње седела мајка деспотова, кира Јевгенија, која болна и немоћна не могла је још отићи у своју задужбину. Лево је од зачеља седео архиепископ Никон. До Јевгеније је била Оливера а спрам ње до архиепископа велики војвода Радич Поступовић који се у двору деспотову застао. Десно је до Оливере седео војвода Радослав, а два још седишта стајаху празна.

Кад у собу ступи деспот, сви устадоше и поклонише се, а он поздравивши их Богом приђе и пољуби мајку у руку, за тим приђе тако исто архиепископу који га благослови. Деспот још позва мајку да седне у зачеље и сам је лагано намести, па седе на столицу на којој је она била, а на дани знак и остали поседаше.

Архиепископ рукама прекрети и благослови договор па онда деспот отпоче већање.

Помену како Бог хоће опет да куша своје верне али је нада да их неће оставити. Каза како је Вук оставио њега и отишао те кује заверу против земље и како је први гласник

била Оливера, а за тим стигоше још два: један од Пријезде из Сталаћа који јавља по чувењу а други од једног крајишника.

— Ми се не смемо сад на мах уздати у Угарску, јер сад идем из логора угарске војске која је на повратку из Славоније пала ниже Фрушкогорске косе очекујући бродове да је возе Будиму где је метеж и невоља. Ја сам сам ишао и видео све. Сад управо отуд и долазим.

Говор деспотов изненади све већнике.

Јевгенија, силно потресена, склопи руке на прса и шапуташе тихо молитве.

Тада се огласи Радич:

— Нека високом деспоту не мути душу што нам сада савезничка војска угарска не може у помоћ притећи. Аке не изостане Божји благослов довољна ће бити и мишица српска да заустави бесну навалу и — опростите ми јер смело говорим — казни издају.

— Издајник је гори од другог злотвора, лагано говораше Јевгенија. Злотвору се може и опростити јер је — злотвор. Али је од издајника вазда лице Господње окренуто. Spreмајмо се! Али се ја надам да ће се на прагу издаје опет покајнички вратити заблудели син.

— Боже дај! тихо проговори архиепископ.

— Немамо још гласника шта је све учињено и ко још уз њих пристаде, поче опет деспот. Али нам се није у многе уздати. Шта смера прешевски ћесар? Он је први на ударцу.

Шта смерају моравичка властела? Лобојевић није уз баштину наследио и поштено јунаштво свога оца. Он се вазда издваја, смера и опет остаје неодлучан. Можда је чекао ову прилику. Ни Михаило Ђурђевић није поуздан. С Нишем ће бити шта буде с Прешевом. Али Сталаћ и Липовац остаће верни и кад све дотле изда. Не остави ли нас Божја помоћ те се и ова невоља срећно оконча ваља ми се у земљи борити.

Тада поче смерно зборити Оливера:

— Бог ће дати — буди света воља његова! — да се срећно оконча, али лукавост турска неће мировати. Она је храна души њиховој кад је јунаштво остави. Наћи ће она у земљи овој и после срце поклапно за влашћу и душу сујетом исуњену. И они ће растрзати земљу ову и неће јој дати да се смири. Узвишени деспот добро мисли кад каже да му се после ове војне ваља у земљи борити. Али ће се срећа и боља указати, не остави ли нас сада. Дренопољски цар Мусулман има да се бори и са својима једновернима. У Азији се запарио султан Мехмед против кога се бори Мусулман. Али и Мехмед не седи скрштених руку. Он је опремао млађега брата Мусу и можда га је већ с војском искрцао на ове стране. Муса ће се овде с Мусулманом сукобити и опет пружити згоде да васкрсне снага српска. Време то није далеко. Али кад су српском деспоту у његовим вер-

ним везане на дому руке, бранећи од браће домовину коју њихове небратске руке рас-тржу! Али кад нас прати клетва! Али кад левица устаје против деснице!

Узбуђеном се већу јави први дворанин, поклонивши се према деспоту :

— Један свети отац игуман сад је сти-гао и велл да мора одмах узвишеном деспоту казати гласове које доноси.

— Одакле стиже.

— С Моравице, каже.

— Пустите га, заповеди деспот, а сви и очекиваху гласе с тих крајева.

У дворницу уђе игуман манастира Светог Аранђела у Озрену, отац Макарије.

Дршћући од умора и бола у души, ста-рац коракну непоуздано два три корака па стаде, погнувши се, с рукама на груди склопљеним.

— Бог нек вам помогне! Благослови! Опрости! једва изговори он па се опет затресе.

— Какву нам невољу гласиш? упита га крупним и звонким гласом деспот узбуђен и сам.

Старац продужи:

— Пођох да се, Бога ради, жалим деспоту на силу коју над светим храмом Господњим чини сокољачки и наш властелин. Али и не одмакох далеко од Моравице, кад на све стране видех како се диже војна и четовање, а властелин Лобојевић разгони све што у

манастиру оставих и посла ми поруку да причекам док се војске сукобе па да се жалим ономе који остане. Издаја, клета издаја!

— Издајник ће издају крвљу платити! громко прозбори деспот.

— Дакле се сумња наша обистинила! додаде војвода Радослав.

Силно потресени и не опазише како се кида живот у мајке Јевгеније којој се лице мења а душа гаси.

Јака вика пред вратима трже све, и врата се упола отворише, а отуд се чу јасно:

— Жив ил' мртав пред деспота!

Неко гурну у врата јаче, она се широм отворише и унутра ступи уз дворанина гласник.

— Погибох али учиних што сам се заветовао. Војвода Новог Брда шаље деспоту поруку -- и гласник, младић изнурена и тужна лика, пружи писмо деспоту који бејаше нагло устао а за њим и остали осем Јевгеније.

Деспот брзо кидаше завој на писму и зато време рече гласнику:

— Јуначе, ти си рањен?

— Већ пуна три дана, опрости, господару —

— Водите га, однесите у гостопријемницу и сва нега нека му се учини, заповеди деспот дворанину који прихвати гласника да не падне па га лагано изведе.

Деспот разви лист и поче у себи читати а у дворници се ни дах ничији не чу, и све се очи у њ упреше

Лице се у деспота опет промени и за тренутним бледилом дође јуначка румен са гневном срџбом.

Радич, не скидајући очију с лица деспотова, које ради читања хитно написаног листа бејаше близо јасне светлости велике воштанице, на мах схвати садржину свега писма по лицу деспотову и десну руку ставивши на свој велики мач грчевито стегну крстати балчак.

Деспот диже главу и нешто потмулим гласом рече:

— Бог и част оружја нашег нек су нам у помоћи!

Те речи у један мах бише свима јасне и издадоше тајну свега писма. Само Евгенија задрхта свом снагом и одуширући се рукама о сто полагаано се дизаше.

— „Моћни господару“ — пише честити војвода новобрдски — „јављам како сам град звани Ново Брдо и његово богатство затворио и кад деспоте чујеш да мене није више жива поћи у Ново Брдо, а дотле ћу бесну силу ломити јер кнез Вук и Ђурађ и Лазар Бранковићи пођоше у Турке и с војском својом и њиховом нагрнуше на земље наше“...

С левом руком на јеванђељу а десном усиљавајући се да подигне крст Јевгенија, прекидајући читање деспотово, цикну:

— Проклет!

Сви јој притрчаше а деспот је прихвати на своје руке.

Она се усили и понови:

— Проклет! па онда падајући на столицу полугласно опет рече:

— Проклет!

Стеван и Оливера падоше на колена поред ње; архиепископ и игуман Макарије дигоше руке небу у побожним молитвама, а војводе немо стадоше поред свога господара, погружени тугом његовом.

Кнегиња Милица — кира Јевгенија — издахну.

СЕДАМНАЕСТО ПОГЛАВЉЕ

Клетва се не дели.

Са страшном клетвом на уснама издахнула је кнегиња Милица, она која је и пре и као кира Јевгенија имала само да благосиља. Она је одиста и благосиљала. Кад јој је срце у грудима пуцало од бола — она је благосиљала оружје српско које је полазило у војну толико пута; кад јој је душа од страха, страха за част и спас земље, премирала — она је благосиљала спомене оних који за њено добро падоше. Али је такав благослов бивао обично уједно и клетва за оне који не бејаху достојни да се он на њих распростре.

Последњег тренутка њеног живота окренута је судбина њеног благосиљања: под тешким ударем судбине која јој за последње часове чуваше најљуће бље она је клела и

— проклињући благосиљала, онако као што је дотада благосиљајући клела

Клетва је пала на сина јој Вука и унукe Бранковиће. Благослов је остао на Стевану и свима супатницима и трудбеницима посла на-родног.

Мајчино је срце тада морало престати куцати.

Упоредо са журењем позива које је дес-пот управио свима поузданим великашима својим да похитају с војинством на заказана места, разносио се глас о смрти мајке његове, кнегиње и монахиње.

Била је јесен, блага и богата јесен, кад се земљом, узбуњеном и узрујаном са пра-зорја нових тешких дана, кретао од Београда ка Љубостињи тужан спровод тела кнегињина. Спомен на блаженога кнеза и косовског му-ченика Лазара поново је оживео у свој ја-чини тужног и драгог сећања. Са Милицом је заклопљена књига у коју је судбина бележила рад Лазарев и његове достојне му жене и владарке српске.

Земља је била потресена и усколебана новом војном која је била на прагу, али се опет ништа не деси што би тужну свечаност ма колико реметило. Народ је у читавим збо-ровима ничице падао на догледу великог спро-вода и плачући и сам ублажавао боле и оду-живао дуг захвалности својој владарци и мајци деспота на кога се нове наде полагаху. Ве-

лике литије и молепствија, владар са двором својим, главар цркве с епископима, црно и бело свештенство с народом — допратише ковчег до раније спремљене гробнице у Љубостињи и спустише га уз тихе богоугодне молитве и тужно брујање звона.

Кад се гробница затвори, обли је деспот још једном сузама ражаљенога сина па се диже и изиђе да учини завете и милостиње многе и богате, а још исте је ноћи, поневши са гроба мајке своје благослов српском оружју, пошао са својом војничком пратњом Крушевцу где је било заказано главно збориште његове војске.

У Љубостињи остаде Оливера с архиепископом, епископима и многим дворанима, дворанкама и слугама, вршећи завете деспотове, чинећи дарове и молећи се Богу на гробу кнегиње — монахиње.

Деспот је добро мислио кад се уздао да ће Липовац и Сталаћ задржати у најгорем случају Турке и њихове српске савезнике од даљег продирања низ Мораву, докле се не би сва војска искунила.

Само и сада још бејаше велика неизвесност: шта смера и куда ће поћи ћесар Угљеша. Деспот се сећаше да је у последњем сукобу на Косову Угљеша морао, затечен неспреман за отпор, пристати уз војску турску и одметничку, па се и сада бојаше таког догађаја у толико више што је и Угљеша отишао са

сабора београдског незадовољан. Али се он опомену и услуге коју му је у истом боју косовском учинио Угљеша, јављајући му за покрете турске и помогавши му у одлучном тренутку саме борбе. То га је храбрило.

У Крушевцу је био сабран добар део деспотове властеле са повеликом војском и вањаном опремом. Ту је већ био и Радич и Радослав и све војводе које су после саборисања у Београду могле мислити да ће војна овако скоро доћи. Али тада необично осоколи и голубачки војвода Јеремија који је на сабору београдском онако гневно устао против угарског пријатељства. Његова коњица бејаше многобројна а опрема њена јасно казиваше како војвода не жаљаше оставити с тога своје ризнице празне. Долазак ове помоћи за коју се дотле не знађаше поуздано хоће ли веру одржати и њен улазак у Крушевац — јако развесели већ окупиљену војску, а војвода голубачки похита деспоту кога затече у куми.

Са њим је уза степенице Лазареве куле, идући деспоту, корачало и дете од дванаестину година, црномањасто али бела лика са подужом косом што му испод шлема пада и у одабраном оделу ратничком.

Кад војвода Јеремија приђе деспоту код кога су биле друге војводе на договору па га пољуби у руку смело и одрешито деспот га загрли и пољуби у раме. Тада Јеремија с пуно поноса проговори:

— Рекох ти у Београду, зови ме да ти срце своје предам, учинићу радо и слободно. Ти ме позва сада на војну. Хвала ти! А ја ти донех, доведох срце своје. Узвишени деспоте и господару, ево живота мојега!

Јеремија ухвати синчића за руку и приведе деспоту:

— Допусти му прво да ти целива штедру десницу. па га онда са благословом прими у непобедно војинство своје. Ето ти мога Појезде! Што имадох — дадох!

Млади Појезда пољуби деспота у руку а деспот га загрли и, потресен, пољуби у чело, одушевљено рекавши:

— Обнавља се снага наше!

Тако се у Крушевцу скупи војска која ће са деспотом стати на супрот непријатељу.

Међу тим скоро сваког дана стизаху гласници који јављаху о покретима војске одметничке и турске, а Стеван очекиваше тренутак кад му ваља поћи на сусрет њима.

— Најпречи је пут за њихове паклене умишљаје, говораше деспот при једном саветовању с властелом, да се крену низ Мораву, и тада би нам пали у клопку јер би их са две стране стеснили Синиша из Липовца и Пријезда из Сталаћа. Нама би тада остало да им преко висова што воде у Заграту ударимо с треће стране, и онда би беда са земље наше брзо минула. Али они не могу лако туда наићи, јер би им ваљало бити са

ћесаром Угљешом начисто. Земљу би његову тада морали прегазити. А да остављају у позади и увређенога Угљешу и Ново Брдо које је круна наше моћи, снаге и вере у нас није тако мала погибао да би то чинили, и ако бих ја то најволео. Али они могу пасти прво на Косово и утврдити власт браће Бранковића па онда Топлицом хитати овамо. Тада бисмо друкчије стајали, и главна би погибија била у Клисури. У сваком случају они ће се журити јер је у царству турском тако потресено, да ће се морати они међу собом клати. Ах, да је милости Божје само сада!

Гласник који још истог дана стиже донесе од војводе топличког глас, да су непријатељи заобишли Ново Брдо и не кушајући да на њ ударе и да су пали на Косово. Даље војвода јавља како их очекује да на њега ударе и како се ћесар Угљеша честито понео. Он је, вели војвода, с војском својом изишао за њима на западну границу свога ћесарства, према правом Косову и непријатељствује им и ако се у бој не упушта.

Ти гласови разбише у Крушевцу сваку сумњу: непријатељ је изабрао пут за деспота много неугоднији — и то је зло; али у његовим редовима није и моћни ћесар — и то је добро.

Војска се поче спремати да иде кроз Клисуру у Топлицу, а деспот одмах отпрати

гласника војводи топличком хвалећи га и бодрећи га.

Али се још ни половина прибране снаге деспотове не крете, кад стиже од топличког војводе и други гласник а са њим и поклицар удружене силе непријатељске.

Тврђење Оливерино и веровање деспотово испунило се. Цар дренопољски Мусулман већ је морао да пренесе бојиште у близину своје престонице и да се бори са својим братом Мусом који је из Мале Азије овамо прешао и огласио, и ако млађи, своје право на престо Бајазитов. За то је Мусулман морао да се пожури Дренопољу а мало за тим је послао налог своме везиру да се мири са деспотом. Одметник Вук са Бранковићима није имао куд и морао је на мирење пристати.

И у Крушевцу се, међу тим, желео мир баш с тога што се очекивао тренутак турске међусобне распре. Али се у Крушевцу није знало колика је невоља сада онима што деспоту огласише непријатељство. За то деспот, тежећи непрестано да у овој међусобној војни не изгуби ни једнога ратника, радо прими понуду за мир, и мир се одиста и закључи између деспота с једне и његових противника са друге стране.

У Крушевац дођоше тада на позив деспотов, из Љубостиње Оливера и архиепископ Никон.

И сада деспот саслуша Оливеру која је по злој судбини својој добро познала прилике у Турској и која је деспоту прорицала дан међусобне турске војне.

— Нек буде прво воља Божја па онда твоја, господара српској земљи, рече Оливера деспоту. Ако могу још послужити васкрсењу спаса пале нам отаџбине ево ме вољне да господару њеном и данас кажем шта слаба мисао моја докучује. Мири се, деспоте. Можда би могао сада и победити. Па опет — ко зна? Ако Бог хоће да миром сада спасе земљу ову а ти мира не прихватиш — кршиш вољу његову. Османској сили освићу све мутнији дани, и Господ можда хоће да будеш гром који ће из облачног неба пасти на до садашњу снагу њихову и разломити је. Мири се, и прибери снагу да то можеш учинити.

— И ја тако мислим, одговори деспот, и вољан сам поднети жртве. Али —

— Знам. И Бог тешко прашта! доврши Оливера.

После неколико тренутака опет поче Стеван :

— Још данас ће стићи овамо брат — небрат. Са њим ће доћи и Бранковићи. Красан ће то сабор бити овде, у граду у кули Лазаревој! Али, Бог ми је сведок. ја чинях што сам могао. Некада су се овде друкчија саборисања чинила. А сад?

— И моја и твоја младост, брате мој, цветала је у овом светом месту. Ту нек нам вије тешко и горке чаше искушења испити!

-- Пио сам их. пила си их и ти, добра и мила сејо моја! Не страхујем с оскудице снаге своје да истрајем на стази искушења. Али ми тешко пада што ће сени блажених родитеља наших уздрхтати и у рајском се спокојству своје пренути, кад на ово тле ступи ногом издајник њихове крви, њихова млека.

Оливера погледа брату у очи, пружи му руку коју Стеван прихвати, и прозбори:

-- Ти си Лазарев син!

За тим спусти главу брату на груди и проплака.

Стеван је благо подиже и тешаше. —

Други дан су дошли Бранковић Лазар и кнез Вук са добром пратњом.

Те је вечери био заједнички договор обеју страна о погодбама мира а сутра дан рано с јутра поче архиепископ службу у маленој цркви Лазаревој.

Са срџбом и болом у души одстојаше свету службу деспот и поуздани стубови његовог деспотства а уз њих Лазар и Вук, први охоло и пркосно а други збуњен али и сам одлучан.

После свега одоше у дворницу Лазареве куле где архиепископ прочита на пергаменту исписане утврђене погодбе. По њима се при-

знаје држава Ђурђа и Лазара Бранковића коју сада држе и коју је њихов отац Вук држао. А кнез Вук Лазарвић добија, са столицом у Крушевцу, Расину, Ибар и деспотов део Косова. И Вук и Бранковићи су, по уговору, према деспоту слободни и самостални.

Кад прочита архиепископ позва деспота, и Стеван приђе столу на коме је међу воштаницама стајало јеванђеље с крстом, спусти руку на јеванђеље и проговори :

— Бог ми је сведок — али пристајем!

Прекрсти се, пољуби јеванђеље и одступи.

Архиепископ позва Вука и Лазара и они се заклеше.

У тренутку кад је Вук дигао руку с јеванђеља и прекрстио се, у дворницу ступи Оливера у црном оделу и с прекаљеном тугом на лицу, па ставши према деспотовој и противној страни јаким али тужним гласом проговори у немој тишини показујући прстом на Вука и Лазара :

— Све поделите, тек проклетство не! Оно је само ваше!

ОСАМНАЕСТО ПОГЛАВЉЕ

Љубав свуда доспе.

Немирна душа Лобојевића плану на глас да су кнез Вук и Бранковићи дигли покрет против деспота. Тај тренутак он и ишчекиваше и, не размишљајући даље, хоћаше да тада у мах сврши све своје умишљаје.

Тада виде колико би му добра донело да је благо које тражаше већ дограбио. Зато навали да га што пре нађе, а кад му с тога ваљаше кидати и с игуманом Макаријем он опором сврши и тај посао.

Окупивши колико је више могао војске у свој град, Лобојевић посла гласника Вуку, јављајући му да је готов са својим људима и да се одметнуо од деспота.

Вук је на њега поуздано рачунао, па му одмах одговори да остане у Сокоцу и да чека кад они с војском, својом и турском, ударе

низ Мораву, да им се придружи онда кад им његова помоћ буде највише затребала.

Лобојевић тако и учини.

Бовански пак властелин Михаило Бурђевић доби поруку и од одметника и од деспота. Он окупи војску али не даваше од себе никаква гласа ни једнима ни другим, већ очекиваше шта ће даље бити.

Кад је у Крушевцу углављен мир између деспота и одметника кнез Вук захтеваше да деспот да реч како ће све предати забораву и како се деспот неће светити онима који уз Вука пристадоше а који опет остадоше под влашћу деспотовом

Теже бејаше деспоту то обећати јер му бејаше тешко учинити, кипећи гневом на неверну властелу своју. Али се нађе да и тај захтев засада треба примити.

Тако Лобојевић и Бурђевић остадоше на својим местима и после кад се мир утврди, и ако је сада њихов положај био свакоме јасан.

Јанко Угљеша, као што је познато, вођен жељом својом бању једне ноћи у Врмцу, јако узбуђен. Његов долазак би баш онда кад је Марини, из њених разлога, само мио могао бити.

Али се Јанко још и не дотаче лепо руке њене а већ је морао одлазити. Устопце је за њим дошао у Врмцу и глас о страшној ме-

ђусобној војни коју започиње кнез Вук са деспотом.

Марина је знала шта је Јанка у Врмцу довело, али за овај мах Јанка спасе сâм случај и оштро осећање дужности његове.

Под видом склањања од непогоде био је Јанко једне ноћи гост у Врмци, а кад је зазорило опростио се са домаћицом којој није стигао ни у очи да погледа јасно и ако му рука њена тако дуго остајаше стегнута у његовој руци на растанку.

Ипак је тиме био лед просечен.

Војвода липовачки, Синиша, и у овај мах оста на висини поузданог крила деспотовог.

Примивши од деспота глас о одметништву и заповест да с војском својом буде готов у свако доба, Синиша не трену док не учини све што могаше.

И тако спреман очекиваше нове заповести деспотове, а сам међу тим гледаше да разбере што може више и да деспоту јави. Знајући добро ко му је у суседству, Синиша не скидаше ока с Лобојевића и превртљивог Ђурђевића, држећи их тако непрестано у шкрипцу.

Све се ове војводе ипак мирно састаше још једном у нишком граду. То је било кад је туда пролазила жена зетског господара Ђурђа Срацимировића Балшића Јела.

Жудећи да походи гроб своје мајке Милице — Јевгеније, племенита је госпођа зетска

тужно али стрпељиво очекивала доба кад ће се моћи кренути у земљу детињства и младости своје. Али то доба не дође тако брзо. Морало је да прође више од два месеца док је господар Бурђе уредио своје послове на северној граници зетској. А за то доба мудра Лазарева кћи не моглаше мислити да оставља своју другу отаџбину Зету. Истом по свршетку тих спорова у чије је тајне и размршаје била посвећена и зетска госпођа, моглаше Бурађ оправити своју жену са достојном опремом у походе њеном брату деспоту Стевану.

Госпођа се Јела крете из Скадра, и добро познатим трговачким путем допутова до Косова где је дочекаше старија јој сестра Мара и њени синови Бурђе и Лазар. Јела се мало позабави у њих па пође преко Прешева и онда низ Мораву кроз ћесарство Угљешино. Говорило се тада да је зетска госпођа тешко укоровала и Мару и њене синове за последњи њихов покрет, и да јој с тога не бејаше мило ни њихово гостопримство које јој они одиста преобилато указиваху ваљада да тиме утврде боље везе са Бурђем Балшићем.

У Прешеву дочека Јелу ћесар Угљеша са свима частима које моглаше зетској владарци указати стари ћесар.

Угљеша се за тим крете са њом и праћаше је дуж звега ћесарства свога е последњим одмором у Нишу.

Ту изиђоше да се поклоне госпођи сва околна властела, али се у пуном сјају свога богатства нађе у Нишу и врмданска госпођа Марина.

Марина је преко Ариза већ почела са-знавати што је имала чути а што је нерадо чула. Она је већ утврдо знала за жеље које постје између Синише и Злате, нити јој остаде сакривено и непознато да је она остављена сама себи, своме делу и својој борби.

Али она сада чу што не слућаше а што јој је можда могло добро доћи у њеним на-мишљајима.

Кад дође време да Марина може поново прићи госпођи Јели и са њоме говорити, Јела јој рече нешто за шта не мишљаше да је каква тајна или од значаја.

Задовољна хвалом којом њену рођену земљу, сада деспотство, обасипа војвода Синиша, Јела хваљаше некадашњег свога крајишника Марини и причаше јој тужну суд-бину његове мајке, некадашње верне друге Јелине.

У северној је Албанији живела богата и позната властeosка породица Војводићи која је од стара земана била у крвној омрази са још богатијим домом Топија, драчких господа. Али дом Војводића оста на једном изданку, на младом властелину Јовану Војводићу који се драговољно потчини зетским господарима Балшићима баш пред крвавом

битком на Војуши где ће погинути Балша Балшић који је држао у тамници свога синовца, данашњег господара зетског Ђурђа Срацимировог Балшића. Тиме Јован Војводић навуче на се још јачу мржњу Топија који на њ поведоше Турке. Ненадним нападом, кад ни зетски господар не могаше помоћи, освоје они град Војводићев, честити Јован погине а његова се млада жена Јевросима спасе у зетске стране, али јој не би живота. Пресвиште од туге за својим војном и — тешке жалости! — за дететом које им несташе у грозној ноћи турског напада. То је било мушко детенце од пет година које више не виде мајке своје. Али на две године после смрти добре жене и мајке дође зетском господару један духовник и рече му: „Господару сваког ме часа може позвати Господ себи, а ова сирота (и показа на детенце које је са собом довео) остаће а да не зна несрећне али славне своје претке.“ И тада причаше духовник како му је од добрих људи доведено то дете одмах по оном нападу турском, и да је оно последњи изданак лозе Војводићеве. То дете оста у двору Ђурђеву. То је војвода Синиша Војводић, али је његова судбина остала непозната другима. За њ не зна ни рођени брат његове мајке — челник Радич Потуповић

То сада сазнаде Марина...

Дан се клонио крају кад Марини дође њена дворкиња — некадашња Вијорика — у одаје које је у кулама града нишког као гост она добила.

Вијорика бејаше мало збуњена, можда и поплешена.

Марина познаде то па је запита шта јој је.

— Учиних нешто, а не знам је ли по вољи мојој госпођи! одговори Вијорика.

— Говори шта?

— Властелин соколачки нагони ме да спустим у пехар вина мађије — можда је отров? — и да тим послужим онога који буде са овдашњим господарем седео у његовој одаји кад ми вина затражи. Ја тако учиних, јер знам да је он пријатељ моје госпође. А тај што прими, у веселом разговору и не слутећи, пехар, бејаше војвода липовачки.

— Несрећнице! цикну Марина, а Вијорика задркта. Где су?

— У кули тамо, показа Вијорика. Доцне је —

Али Марина већ не чу последње њене речи. Брзо слете низ степенице и у трен ока бејаше тамо.

Раздраган срећом што се могао поклонити својој госпођи Балшићки и при помисли на срећу којој се у души нада и при погледу на место где се налази — Сениша држаше пехар у руци.

— За част превисоке госпође Јеле! ви-
кну Јанко и куцну пехаром.

— За част и славу! одушевљено при-
хвати Синиша и диже пехар — кад унутра
улете Марина и зграби Синишу за руку.

— Не! писну па другом руком искрете
пехар. Не! обмана је, превара, отров!

Синиша зачуђен гледаше Марину па
Јанка.

— Варка? рече Марини.

— Истина! одговори она брзо...

За тим је Синиша с Јанком чуо како
је Марина сазнала да се овде плету неке
замке и како је похитала да га спасе. Топло
јој захвали, али јој још милије би што чу да
ће доћи да у њеном дому испије безбрижно
пехар вина.

— Па свет је олет мио! одазва се неки
глас у души Марининој.

ДЕВЕТНАЕСТО ПОГЛАВЉЕ

Добротвор ца злотвор.

Синиша је одржао своје обећање и по-
ходио Марину у њеној Врмци. То је било
наскоро после испричаних догађаја, кад је
ишао у Сврљиг као деспотов посланик до
Хамзе бега, који је по поверљивом своме чо-
веку доставио деспоту да би се у повољном
случају могао измирити са њиме и одвојити
се од цара дренопољског, ма ко био на пре-
столу. Хамза тражаше од деспота уверења
да ће му крај који бег сада држи остати са-
чуван и у пријатељству деспотову. Деспот је
то радо хтео чути, па је опремио свога поуз-
даног војводу Синишу да се тихо и нечујно
састане са Хамзом и да му може доста обе-
ћања у име деспотово дати. Таком баш на-
чину путовања згодно дође да се не обиђе ни

Врмца одакле се може Синиша згодније дохватити пута за Сврљиг и цео Тимок.

Марина радо дочека и предусрете Синишу. Чињаше јој се да ипак није у свету тако тешко живети као што јој је понекад изгледало. Али Синиша, отворено изјављујући да долази захвалити Марини и да у дому њеном слободно испије пехар вина, не сакри да му је жао што не може дуго остати у гостољубиве домаћице. То као да жацну Марину и она стрепљаше да јој и ова прилика не измакне учинити све што може за себе.

Зато, кад јој у одаји њене куле на погледу лесе равни моравичке Синиша рече како у овој лепоти и мора цветати само тако мило цвеће, Марина стави све на коцку и испрекиданим говором отвори душу своју Синиши.

— Замка се плела и добро сплела око тебе да јој ни твоја витешка снага не могадне избећи, рече Марина Синиши и устаде са столице.

Једва савлађујући узбуђеност своју, Марина погледа пуним жаром своје жудње Синишу који се још не надаше свему што долази већ стајаше до прозора и слушаше њене речи.

— Ја спасох тебе, војводи, и можда тиме убих себе.

— Госпођо, не разумем твоје речи, трже се Синиша.

— Тешко ми је рећи, јер су речи лаке за тегобу душе моје, али чуј ме, војводо. Има једно сунце које је таму што је била настала у животу моме разгонило, јер је синило необичним сјајем. Има једно небо које ми се види ведрије и лепше и у коме ми се указују пути за вечно али земаљско блаженство. Војводо, ја те спасох јер те волим!

Синиша се прену, јер то чу у тренутку кад и сам баш појми на један мах шта Марина хоће да му каже. Њена га исповест изненадно затече и он осети како је и сам узбуђен.

— Синиша, ја тебе волим! понови Марина и савладана осећањем и узбуђеношћу дрхташе као лист који се спрема да са гране за ветром полети.

— Ти си моја избавитељка, прибра се Синиша и прихвати јој обе руке које му је она пружила. Теби хвала што сам данас жив!

— Нећу тако. То је мало. Жив си што си ми драг, што бих и ја с тобом очи склопила —

— Ах, ал' да си знала —

— Знала сам, знам, и опет ти морам рећи. Знала сам да се други живот нада да га ти усрећиш, знала сам да и сам можда идеш на сусрет томе, али зар сам могла друччије? Данас не би ти био жив али не би ни мене било. А она? Ко зна —

— Не, немој то говорити.

— Хоћу јер морам. Она те воли, али њена љубав није моја љубав, њена љубав греје али не сагорева као моја дане живота овога.

— Дадох реч —

— Узми је натраг.

— Не могу.

— Узми је натраг. Нашој срећи тада не стоји ништа на путу. Сিনিша, ја ћу твоју љубав заслужити!

— Добра госпођо! рече јој Сিনিша опет занет њеном узбуђеношћу.

— Ако је мало — ево! и Марина клече пре но што је Сিনিша могаше придржати.

— Не дижи ме док ми не кажеш реч коју очекујем и која ме може усрећити.

Са баченом косом низ леђа светло-румена лика и сјајних плавих очију које казиваху јачину њене жудње, и груди, пуних груди које се љуљају као усколебано море — Марина у тренутку заљуља сталност Сিনিшину, прикупи к себи руке које бејаху у његовим рукама те чисто приђе ближе Сিনিши

Он заусти да јој, узрујан па и сам румен, одговори али му поглед падајући на очи Маринине, смотри у икони на зиду крин и љиљан — невиност — у руци Богоматере па кад она страсно, стежући му руке, готово прошапта:

— Узми реч натраг! он јој, издржавши борбу осећаја, прибрано одговори:

— Не могу! Не могу и — нећу!

Марина скочи као рањено звере:

— Ах!

Али је снага издаде и она се, готово немоћна, спусти на столицу а глава јој клону на мишицу леве руке која се на зид ослањаше.

— С Богом, добротворе и злотворе мој! доста гласно рече Синиша и изиђе брзим корацима.

Одједи његових корака низ камене степенице били су се већ са свим изгубили кад Марина дође себи и виде да су јој на очима биле провреле сузе тешког очаја. Оста још мало тако, мислећи о ономе што се сада зби, па онда устаде, бледа али строга лика, и баци поглед по одаји око себе, погледа на место где је била клекла па се мало стресе и полугласно прозбори:

— Досад добротвор, одсада само—злотвор!

Још тога је дана поуздани коњаник понео од Марине писмо ћесару Угљешу. У писму Марина, подсећајући Угљешу ко је био и колико је за њега учинио њен покојни господар Бан Крајиновић, казује Угљешу ко је Синиша и чијег је рода па га опомиње да се чува нове замке коју му Радич Поступовић тако вешто сплеће.

Ћесар се силно изненади, гневно је задрхтао и пошао из Прешева у Ниш. На путу га сретне порука од деспота да би сви требали да се нађу на страни Мусе, млађег брата

цара Мусулмана који их позива да са њим у савезу оборе цара дренопољског.

Можда је Хамза бег био поколебан појавом Мусином, тек Синиша не могаше са својим посланством успети те се врати брзо натраг. У Липовцу већ заста позив деспотов за војну у савезу с Мусом Још је успео да оде до Ниша али — залуд. Само му стари дворанин један који је знао тајне своје младе госпође Злате могаше рећи толико : да је ћесар наредио сваку опрезност према липовачком војводи, да је Злата дуго плакала и молила се Богу и да су сви отишли некуда.

У том је стигла до Сталаћа и војска деспотова којој се имао и Синиша са својима придружити.

Доцне је било за свако даље разбирање и Синиша пође на крваво разбојиште са крвавом и тешком раном на срцу своме.

ДВАДЕСЕТО ПОГЛАВЉЕ

Бранка има свој позив.

Далеко тамо на домак Цариграда припремале су се одсудне битке између два цара турска два брата рођена. У табору једног од њих стекла се била и војска српска са свим главнијим војводама својим и са главарима раздељене земље српске: деспотом Стеваном, ћесаром Угљешом кнезом Вуком и браћом Бранковићима. А на дому остаде мир али и стрепња за ратницима који вођени злом судбом свога рода не могу се ни одморити честито у домовима својим.

Тако се стиша и у граду Бовну, кад војвода Михаило Ђурђевић оде на бојиште. У граду је била потпуна тишина па ју је тек покадшто реметио жагор који би се на тргу подигао. Али и он, такав какав је, казиваше јасно да је ратно доба, јер нити

бејаше на избор купље за продају ни обила-
тих купаца да је купе.

Мала и поготово незнатна посада која је
могла у граду остати држаше град бодро и
на опрези, нити се велика врата могаху на
бедемима видети отворена ни мост преко рова
слуштен. А колико је било потребно за обичну
везу међу градом и подграђем могло се с
мање труда проћи малим вратима поред оз
биљног стражара.

У граду је остала и госпођа војводе
Ђурђевића а уз њу и — Злата коју је Угљеша,
полазећи опет тако хитно на војну, овде
склонио.

Прошло је већ било прилично времена
од како је Злата у Бовну, кад, у тузи својој
зажеле друштво већ раније поменуте Бранке
поћерке бованског цариника Марка.

Видела је Бранка кад је Злата дошла
с оцем својим у Бован, видела је како се
ћесар сам вратио без кћери, чула је да је у
граду нека млада владика — и знала је да
је то сестра тек у сну слободније погледаног
Јанка Угљешаћа.

Сиротој девојци није била првина ићи
тргом, гледати свађу па и бој, обилазити око-
лину, па је и у град горе толико пута одла-
зила. Невољом више пута нагната да се смела
покаже, очврону и слаба девојка и духом и
телом, чему се стари цариник искрено ра-
доваше.

Једног дана уђе Бранка у град и заиска да је пусте пред гошћу — Злату, носећи јој велике низе планинских јагода.

Од тог доба Злата тражаше и сама Бранку, и њена добра душа заволе ову сироту и од незнатнога рода девојку.

Колико је пута Бранка поруменела у лицу кад Злата спомене свога брата; колико се пута побојала издаће је срце које тако јако почне да куца; колико ли је пута Злата своју пријатељицу чудно гледала како се сама са собом бори да тајну сакрије!

Злата је после неког времена казала Бранци своје доживљаје, тужила се на судбину и заједно су оплакале последњи догађај.

— „Ја знам, кћери,“ тако ми је рекао отац кад смо хтели овамо поћи. „да си ти уверена да би те тек Синиша, војвода липовачки, срећном учинио. И ја сам тако мислио и не бих се много устезао дати свој благослов. Али је он рода који је за наш дом погибаон. Он нам више неће прага прекорачити.“

Јадајући се тако Бранци, Злата се тужаше да ништа више није сазнала за Синишу нити му је ишта могла поручити.

— Ко зна да ли неће он све то мени у грех уписати! Он ме сад можда мрзи и назива невером!

Тешећи је колико је и чим је могла, Бранка једном поведе Злату наниже преко

трга у клисуру па онда у разговору пођоше уз Моравицу, залазећи у познату клисуру, кроз коју се тако дуго пробија Моравица

Бранка доста вешто скакаше с једног камена на други, вођаше Злату те јој показиваше шпиље где се ракови завлаче, причаше о орловима који прелећу кршеве и о многим млиновима који ту близо почињу на Моравици и трају, учестани, дуж целе клисуре.

Тако дођоше до прве бране, засноване дебелим балванима више којих се у два-три реда издижу међу кољем преплети с обе стране засути крупнијим камењем. А кад већ бејашу ту, Бранка позва Злату да виде и први млин.

Злата бејаше већ доста вољна и разговорна, те радо пође са Бранком и даље.

Пред малим али од јаких брвана срезаним млином над којим се издиже кров од кровине горела је ватра а на клади је до ње седео млинар и доста гласно разговарао са — Аризом. Како је чичица, млинар, био глув, помагао се руком правећи од ње левак код увета којим се на свеки говор Аризов окреташе к њему и поново запиткиваше. Старац се није Бог зна од кад никуд макао одавде па му сав свет бејаше оно мало помењара што се ка њему наврну. А од неког му времена чешће свраћа и Ариз па бива да ту и заноћи.

Баш уз млин подиже се велика и стара рачваста врба те надвишујући млин стоји као заштитник више њега. Али се и она губи

према странама ове, овде доста тесне, клисуре и изгледа као знак за оне, који имајући у млину посла силазе са главног пута, што се вије поврх леве стране клисурине, па се спуштају узаним и мало удесним путем низа страну у саму Моравицу и преко ње стижу у млин.

Кад опазише Злату и Бранку, обојица се нагло дигоше. Млинар познаде да су из града, коме и млин припадаше па не знајући шта да чини уђе у млин а Ариз се упути за њим.

Злата и Бранка стигоше до млина, Бранка закуца на врата па их онда сама отвори. Млинар се мало помете али опет скиде капу и покоран стаде пред њих.

— Помози Бог, чико! поздрави га Бранка.

Чича диже руку да је метне на уво, али се присети да не треба, збуну се па лагано, развлачећи, одговори :

— Окреће се, окреће !

— Има ли доста посла ? опет унута Бранка.

— Ако, ако ! одговори чича

— Добар је сиромах, али не чује, рече Бранка Злати која благим погледом чисто жељаше помоћи старцу.

За тим Бранка рече млинару :

— Добра је наша нова владика ! и показа руком на Злату.

Старац разумедо и проговори :

— Богу хвала!

— Њен је родитељ велики ћесар Угљеша, додаде Бранка.

Старац и то чу, али не знађаше шта ће друго рећи већ понови:

Богу хвала!

Ариз се који досад стајаше у дну млина и неугодно гледаше девојке, прену и стеже обе песнице.

— Сад је готово! одјекну му у души, и он више не скидаше, у потаји, очију са Злате.

Девојке се мало после кретоше преко реке и уз онај пут што иде млину изиђоше на главни пут куда ће венцем озго право у град Бован. Са њима изиђе навише и млинар па се онда врати млину, а девојке пођоше граду у веселом разговору.

Али их недалеко од града очекиваше у заседи Ариз.

Чим су се из млина кренуле, Ариз одмах похита познатим му стазама и пролазима да их на путу пресретне, али стрменита осека не даваше му изићи на пут нигде пре већ тек близо града.

Скривен под дивљу врежу што се испела око једног изданка више омање стене, Ариз стајаше на самом обронку и чекаше њих. Срце му од умора нагло удараше а у руци му стајаше његов поуздани нож.

Мало за тим чу да неко иде и познаде да су оне. Приправи се и кад, идући путем што туда савија и мало доле косо и према Моравици пада у подграђе, наиђе Злата, која је ишла напред, искочи у један скок пред њу Ариз па је левом руком зграби за њено десно раме.

Злата цикну и несвесна се поведе да падне.

У Ариза заблиста нож.

— Тат! убица! викну Бранка, па, и сама преплашена, измахну руком и како је ишла неколико корачаји за Златом пусти из руке камен који звизну Ариза посред чела.

Ариз јекну и оде стрмоглав с обронка доле у крш; нож му оста горе, а Бранка прискочи и придржа Злату.

ДВАДЕСЕТ-ПРВО ПОГЛАВЉЕ

Клетва стиже своје.

Први гласник са бојишта на коме се сударају Бајазитови синови да одлуче на коме је од њих царство био је благоразумни и поуздани војвода Радослав.

Он оде Оливери у Београд куда се надахше затећи или преухитрити те дочекати деспота.

Дошавши, Радослав одмах причаше Оливери кржаве догађаје.

— Било је као што си, превисока госпођо, предвиђала и очекивала, говораше Радослав. Бајазитов син Мехмед створи посла своме брату Мусулману, цару дренопољском. Тако је, ваљда, сâм Господ хтео, да се и они почну међу собом крвити. Мусулман не даде Мехмеду мирно царовати у азијским странама, већ му хтеде загорчати и одузети земље те

посла на њега војску. Али ни Мехмед не скрсти руке, већ подговори најмлађега међу браћом, Мусу, да иде у грчке, дренопољске, стране и да сатира Мусулмана. Муса, љути Муса, узе војску и богме дође. Он још позва, као што знаш, и високог деспота и кнеза Вука и Бранковиће и ћесара Угљешу па и војводу Богдана, јужног господара. И они одоше, јер деспот држаше да је добро што се злотвори међу собом кољу, а Вук и Бранковићи — хе, ко зна шта ли они мислише!

— Али и Мусулман се не даде лако. Он се спријатељи и учини завет са цариградским царем. И војске, богме две силне војске, стадоше једна према другој.

— Ама рекох за кнеза Вука и Бранковиће! Ти већ знаш како су прошли. Божја воља. . .

— Стигла их клетва! болно али мирно проговори Оливера.

— Кнез Вук седе и написа писмо цару Мусулману и нуди му се да опет буду пријатељи. Али то писмо не оде коме је намењено већ Муси, љутом Муси, паде у руке. То је било баш у очи боја. Зовне Муса деспота па му рече, а очи му севају од љутине: „Кад се вратиш, све што је сад твога брата нек буде твоје; ја ћу њега да погубим јер сам ухватио његово издајничко писмо.“ А добра се душа нашег деспота опет сажали на брата и одговори га у Мусе и подвеза се

за његову верност. Него Вук баш учини што је наумио, и још исте ноћи са својима и Лазарем Брајковићем пребегну Мусулману. Сутра дан је зором почела крвава битка. Што ћу ти говорити за деспота и за нас! Во ска цара дренопољског не могаше да се одржи. И деспот и челник Радич и ћесар Угљеша и војвода Синиша и други наши разнесе је на својим мачевима као ветар дим што разноси. Али, то не бејаше наша кривица. Мусулман зађе за леђа и разби осталу војску Мусину. Муса утече у балканске горе а деспот са својима и ћесар Угљеша одоше у Цариград. И ту цар Манојло лепо прими деспота, и поново га венча венцем деспотским, јер је говораше, онај први венац добио не од њега, цара, већ од његовог намесника док је цар далеко морима путовао. Одатле се на добрим корабљима крену морем, и деспот рече да ће походити влашког војводу Мирчу и са њим се договорити, па онда доћи овамо.

— Али се кнез Вук и Лазар побојаше да им деспот не узме земље, па поискаше од Мусулмана војске да они пре освоје и све деспотство. Он им даде, и они тако и по други пут пођоше са турском војском против деспота. Али ни Бог не прашта увек. Наиђу они на Мусу који је опет прикупио повећу војску. Муса их разбије и обојицу ухвати. „Како да му судимо?“ питаше Муса своје људе, па као звер рикну на Вука. Тешко

бејаше то гледати онима који заједно с Вуком допадоше ропства а још имађаху при себи скривена оружја, па се за њ и машише. Тада Вук рече: „Скривио сам Господу, нек буде воља његова! Будите мирни!“ Као да то дирну мало и љутога, без срца, Мусу, те се узе за часак премишљати. Тада повикаше гневно његови верни и управише мачеве на Вука: „Да он није у Цариград побегао, ми бисмо доиста победили; погубимо га!“ И погубише га, госпођо, а људи добре душе и нашега закона узеше га и погребеше у шуми тихо и нечујно...

После малог ђутања Радослав опет настави:

— А на пет дана за њим изгуби тако исто главу и Лазар, јер Муса опет изгуби битку и опет се на њему хтеде осветити.

— Ја сам по заповести узвишенога деспота остао у Цариграду да на све то мотрим и да му о свему гласове донесем. Кренуо сам се отуда са ћесаром Угљешом и Синишом и осталима који не одоше са деспотом, и мишљах да ћу деспота овде већ застати.

... После ових догађаја Радослав није дуго чекао, и деспот је стигао из Влашке изишавши у Голупцу на своју земљу.

Али је пред деспота изишло у дочек и ново изненађење: Муса куца на граници деспотства на врата и тражи од деспота гостопримство и пријема.

Деспот похита и састане се са Мусом који поново утврди са деспотом завет и врати се натраг.

Тада деспот заузме Вуков део његовог деспотства и створи целину каква је била пре Вукова одметања.

Муса међу тим ненадно освоји Пловдин а после неког времена нападне и на Дренопољ. Кад Мусулмана издаду његови доглавници, он напусти престоницу, Дренопољ, и почне бежати али га Муса ухвати и удави.

На престолу се дренопољском тада појави победилац Муса.

... Док су се ти догађаји збивали, деспот Стеван обиђе своје деспотство а нарочито земљу коју је за кратко време држао Вук, наређиваше, кажњаваше и прашташе.

Напоследку се подуже задржа у својој новој задужбини Ресави.

На десној обали реке Ресаве, између брда Мађије и Пасторке у тишини се нагло подизала највећа задужбина деспотова која је заједно са тврдим градом околу ње названа Ресавом. Намењена Светој Тројици, задужбина се радила тако да је и по величини и по сјају имала бити једна од најлепших владалачких српских задужбина.

Сад паде ту деспот колико да види рад толико и да душу своју окрепи гледањем новог храма у коме има да се слави име Божје и да се дела за очњи вид народа његовог.

Константин Костенски бејаше у послу за све то време као заступник деспотов, саветујући се са протомајстором и управљајући са своје стране послом.

Упоредо са храмом подизао се град са дванаест високих кула од којих је свака била намењена унапред својој употреби.

Деспот, спасавши и у најновијој бури корабаљ свога деспотства, бејаше сада задовољан при погледу на ове грађевине.

Благо се вече последњих летњих дана спушташе тихо и нечујно, али већ у првом сумраку виде деспот како се сјај његове задужбине успешно бори да се отме, мраку па раздраган рече Константину :

— И још ће боље засјати ! Ти ћеш обићи и Грчку и мора грчка и набавићеш утвари и украсе за овај храм. Пописаће се како ниједан досада. У њему ћемо, ако да Бог, одслужити прву службу обновљене снаге и величине српске !

ДВАДЕСЕТ-ДРУГО ПОГЛАВЉЕ

И госпођа и дворанка.

Богомоља — манастир Светог Дранђела у кршевима планине Озрена — готово је са свим опустела од како је властелин соколачки Стеван Лобојевић почео насилно гонити људе са свога властелинства да копају на местима за која је држао да су сакровишта раније закопаног блага пређашњег бованског властелина Влатковића. Брег који се издизаше више самог храма бејаше знатно поткопан на неколиким местима. Кад игуман Макарије хтеде стати томе на пут, дсђе у сукоб с Лобојевићем. И игуману ту више није било станка. Отишао је да се тужи деспоту. Стари игуман оста слаб и немоћан у Београду, и предаде свој дух Господу, нити дочека да види свету обитељ спасену од зловоље недостојног господара соколачког.

Али, заузет војном уз одметништво Вуково, и Лобојевић за неко време заборави тражење подземног блага. Сад кад је стигао из војске Мусине, по повратку и осталих војвода и војске српске он опет смишљаше да покуша још једном свој посао на који је већ толико свога новца потрошио.

Баш кад је о томе мислио, распитујући за расковник, дође му у Соколац Ариз.

Лобојевић знађаше да од њега може што више сазнати о свему што се овде збивало за време војевања, па се са њим издвоји и у осами, у своме горњем граду, распитиваше Ариза.

Ариз му каза све што зна, што је видео и чуо, али се тужаше да је зло прошао кад је хтео испунити вољу госпође врмџанске. Причаше шта је од њега захтевала Марина и како је обилазио замке и градове па је чак и до Прешева одлазио, тражећи Злату. За тим каза Лобојевићу како је био са свим близо свога циља али како уместо Злате умало сâм није главом платио.

Лобојевић плану и потеже мачем у јарости. Ариз се, не знајући шта је у ствари, уклони испред гнева његовог, а Лобојевић стаде претити Марини. Дође му на ум, како би Синиша, кога се Лобојевић највише бојао у својим смеровима, већ одавно био покојник да није било Марине. Тада му она поквари све што је био трудно смислио и за што је

био већ нашао у Вијорици помагача. Сада му Марина по други пут хоћаше намере покварити. Он се, међу тим, сад после ове војне надаше више но икад да ће бити зет ћесара Угљеше, јер је знао и видео да међу Угљешом и Сিনিшом нема више оних веза.

Његова одлука би брза: раскинути с Марином и ње се чувати. —

Са војне се вратио дома бовански властелин Михаило Ђурђевић болан и преболан, и Сениша га допрати до Бовна.

Ту се Сениша виде са Златом и слободно јој пружи руку коју Злата плачући прихвати и паде му на груди.

Кад је Злата испричала Сениши шта је и колико је знала о томе што је ћесар Угљеша прекинуо везе са њим, Сениши би јасно да је то морао бити посао Маринин која се тиме мислила светити.

За тим он каза Злати шта је Марина смерала, и после тога обоје видеше да и напад оног непознатог човека на Злату није без Маринине воље и њенога знања.

— Ја сам ту слабу женску жалио, рече Сениша Злати. Али је сада не могу више жалити. Она ми је спасла живот за себе, а кад га нисам могао њој дати, онда ми га је досада већ двапут загорчавала.

— Бог је клео, уздахну Злата, шта јој ја сагреших?

— Сагрешила си јој много. Крива си што си жива, јер Синиша зна и хоће да зна само за тебе.

— Али зар тако да чини?

— У њеној души и у њеном стању не зна се мера.

— Ах, па ко ће је такову волети!

— Има ко, мила девојко! То ме боли више но све ране што их игда добих на бојиштима. Има ко. И кад га не би било дао би га дом честитог Ђесара Угљеше.

— Мог оца?

— Твога оца. Њу воли, њој робује — твој брат!

— Ах, Боже! Јанко!

— Он.

— То је нека тешка клетва!

— Можда је клетва, можда чини и мађије. Али он њој служи. —

— Синиша?

— Злато!

— Ти то поуздано знаш?

— Знам, јер је и сада с војне ударио на Врмцу.

— Па шта мислиш чинити?

— Прво спасавати њега, а са њим вратити срећу која се спрема да нам одбегне.

— Бог нек нам је у помоћи!

— Јанко воли Марину, али она њега не.

— Ја морам ићи у Врмцу и то што рекох сада теби морам рећи и посведочити на делу Јанку.

— Ал' ја се бојим за тебе, за твој живот.

— Ласици пружам руку али су у руци гвожђа за њу. Не бој се!

И Синиша је отишао у Врмцу. Марина га је видела онда кад му се није ни најмање могла надати.

Спремајући њему замке, сама је у њих пала...

Синиша је правично о Јанку судио. Јанко је често остављао град којим је у име очево управљао, па је одлазио у Врмцу. Али кад год је тамо полазио заричао се да неће бадава ходити, а кад се враћао осећао се незадовољан. Марина је знала са њиме говорити тако да Јанко никако не могаше схватити шта она жели. Њена се љубазност у целом говору разливала да при крају, кад је Јанко мислио да му више није сумњати о њеној љубави, једном реченицом или и једном речју усахне. Марина се тада праштала с невештим и вазда идеалним заљубљеником погледом којим му је јасно говорила:

— Надај се!

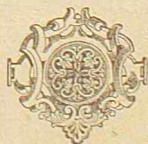
Али његово чешће похођење Врмце изазва друго једно срце да за њим закуца. То је било срце сада већ добро упућене дворанке бистре и присебне Вијорике.

Слушајући више пута од своје госпође како младе девојке освајају срца витезова који по свету блуде те се бију и кржаве само ради једног погледа милостивог или ради једног цветића из руку њихових, Вијорика осети у себи поуздања за таку игру, а Јанко бејаше први на коме је имала срећу кушати. Али је Јанко био занет својим тежњама те осећању његовом бејаше са свим туђа жеља несташне и досада необично срећне дворанке.

То изазва Вијорику на нову борбу у којој подлеже она сама.

Била је блага ноћ, последњих летњих дана, кад је Вијорика свела очи и полубудна снивала страшне снове у којима је прати вечито Ариз са својим мутним очима и ножем у руци. Али Ариз сад не бејаше сам, за њим иде његова сенка и измахне ножем на њега чим он што зло рече Вијорици. А и та сенка није његова није сенка, већ човек, витез, онај витез који тако често свраћа овамо — то је Јанко. Она покушава да му пружи руке, али Ариз неда и одбија је натраг. .

Вијорика се расани и руком обриса сузне очи а срце јој силно удара у грудима. Погледа око себе по помрчини и виде да је у својој одаји. Нема Ариза, али нема ни Јанка... Она ошет спусти главу на узглавље и дуго, дуго гледаше слику Јанкову док јој сузе, сад обилне и бујне, не заклонише његов стас и његов лик. Вијорика је била заљубљена!

ДВА ДЕСЕТ-ТРЕЋЕ ПОГЛАВЉЕ

Немила јава.

Двор Маринин прену новим веселијим животом, јер госпођа Марина жељаше припремити својим гостима, Синиши и Јанку, богато весеље и свечане гозбе.

Јанко се ишчуђаваше Синишином доласку и већ бејаше спреман да га прекори. Синиша гледаше да Јанка излечи, а Марина би се сада радо опростила Јанка, који јој је, мишљаше, згодно послужио да, изазивајући љубомору у Синиши, разочараном у својој љубави, придобије љубав Синишину.

Марина није питала Синишу за пређашње његове речи, није тражила правдања. Била је задовољна што га је сломила и што је успела отргнути га од досадашње његове љубави.

Два дана проведоше оба госта у Врмци и њеној лепој околини па Сিনিша позва Јанка да полазе дома. Јанко приста да се само ослободи његова друговања у овом месту.

Синиша обећа Марини опет скори долазак и трајније бављење, па пође с Јанком преко Озрена ка Липовцу, одакле би Јанко имао да продужи за Ниш.

Јанко се спремаше да о свему пита Синишу, али га Синиша, погађајући му мисли, преухитри:

— Јанко, ја сам теби загонетан?

— Јеси, и ја не знам како то могу протумачити.

Пустише коње ходом напоредо, па ће опет рећи Синиша:

— Знао сам, пријатељу и брате, да ме нећеш моћи разумети, зато ти и хоћу казати.

Јанко очекиваше а Синиша мало после настави:

— Мишљах да ти својим доласком у Врмцу само добра могу учинити.

Јанко се мало намршти:

— Синиша!

— Говори, боље ти него ја.

— Ја своје жудње, своје љубави не сакрих од тебе. Нисам можда могао а нисам ни хтео. Ја ти отворено рекох да волим Марину. Волим је још док она није знала Врмце ни Врмца њу.

— Зар бејаш незаслужан твога искреног признања?

— То не рекох, али ми је друго нешто на души. Ја се дуго борих са самим собом и напоследку бих побеђен: победи ме срце моје. Одох на ноге Марини. Учиних ли што је непристојно роду моме и реду нашем?

— А како се твојој топлој души одазва она?

— Као и вазда: нејасно али не бејаше ни њена душа хладна.

— Не бих рекао да је то довољно.

— И није. Али зар ће твоја сумња ублажити моју?

— Не дођох да ти сумњама душу мучим, већ, напротив, да ти душу сваке сумње ослободим и, то могу теби рећи, истину покажем.

— У чему је та истина?

— Једнога дана отац твој, ћесар Угљеша, учини преокрет у везама које постојаху између његовог дома и мене. Мене дубоко тишти та неправда, јер не заслужих да се име моје брише из списка најбољих пријатеља вашег дома; а за част имена крв је мала жртва. И не само то, већ се раскиде веза која је још само благослов старога ћесара очекивала; ни то ти није незнано, јер ја љубљах твоју сестру часно и витешки и бејаш срећан љубав њену стећи. Љубав и данас постоји, јер њу не раскидају људи. Али кад би и то могли чинити, они би је на крст распели,

а можда не би ни стигли јер би их преухитрила жена, слаба жена, мила и драга госпођа Марина. Она је узрок јадима и сузама што их твоја сестра пролива.

— А зашто она?

— Јер она жељаше да са њом љубав делим!

— Синиша?

— Рекох. Истина је. Истина је горка али је лековита, као што је сок од кичице горак али спасоносан. Опрости, истина је! Имао сам љубав своју, знао сам љубав твоју и ја јој не одговорих љубављу. Ал' она не заста већ зађе стрељати анђеоске душе. Сирота без мајке и ако јој је отац узор и част српског оружја, сестра твоја мишљаше да у брату своме, у теби, има заштитника, а брат њен жудно тражи један поглед од оне која је учинила, што је могла, да твоја сестра никад не погледа сунчани овај свет!

Јанку заиста бејаше ова истина тешка и горка, а Синиша похита:

— Хоћеш ли доказа? Даћу ти га. Али не мучи душу сумњом. Буди ми за вечерас гост, ето већ Липовца пред нама, а сутра пустимо нек истина сама учини своје!...

Јанку не бејаше на ино и он поступи као што је казао Синиша али сутра дан рано пође пут Ниша.

Премишљао је о свему томе дуго, а кад прође недеља дана Јанко опет дође Синиши у Липовац.

— Хоћу да ти искрено речем што мислим. Једно никако не могу да верујем. Ако си се у бризи за свога пријатеља похвалио љубављу оне која никога јоште не љубљаше а која ипак мени жудњом својом бејаше најближа — нека ти је просто самохвалисање —

— Онда ћеш се својим очима уверити! увређен у своме поносу одговори Синиша..

После неколико дана опет падоше у Врмцу Синиша и Јанко, и опет се Марина њихову доласку обрадова.

Синиша сада бејаше према њој љубазнији у толико у колико је Јанко, стежући срце, имао да буде гледалац.

У оној истој одаји у којој је пре Марина онако жудно казала Синиши своју љубав, понови се говор, сличан ономе ранијем.

Синиша сеђаше на ниској столици високога наслона а на другој према њему бејаше Марина која сада празноваше тренутак победе своје.

— Ја сам покајао грехове своје што те онако немилосно оставих онда кад ми ти даваше душу своју, говораше врло гласно Синиша Марини.

— Грех, врлина — не знам данас ништа, страсно одговори Марина. Ако је овај тре-

нутак оличена грехота, онда бих радо свега свога века горела међу грешницима!

— Ти мене волиш, Марина!

— Љубављу коју не осећах нигда!

— И њој нема границе?

— Нигде и никад!

Врата што стајаху отворена али заклоњена тешким и дебелим завесама, наједанпут се затворише страшном лупом која чак и Марину трже из њеног заноса.

Синиша је знао шта је то, не трже се али му се чело смрачи при помисли како је сада души Јанковој који је све то видео и чуо, грунуо вратима и ишчезао из двора Маринина. Устаде, али се Марина не одвоји од њега.

С поља се зачу јак топот који допираше чак и на ову висину. Синиша погледа прозору и рече Марини:

— Читава чета, необични неки гости!

Марина и сама погледа, али коњаници бејаху већ прешли мост и у град улегли.

Само још неколико тренутака и кастелан, блед и уплашен, отвори врата њихове одаје и унутра ступи гневан — Радич Поступовић.

— У име светлог деспота! громко прозбори Радич и стаде одмах при уласку у собу.

Синиша се дубоко поклони, а Марина задрхта од страха.

— Војвода Синиша Војводић лишен је своје баштине! доврши Радич.

ДВАДЕСЕТ-ЧЕТВРТО ПОГЛАВЉЕ

Исповести.

Док се у Врмци одигравала та игра која је једну страну спасавала а за другу кобна била, дотле су се десили на другом крају дотађаји, знаменити за успех рада деспотова.

Кад је стигао глас да је у Дренопољу цар Муса наместо доскорашњег Мусулмана који је главом платио, деспот отпрати Муси посланика, познатог војводу Радослава који је добро познавао турске прилике, да изиште од новог цара одржање речи и испуњење уговора, утврђеног заклетвом.

Радослав заста Мусу у престоници Дренопољу, изиђе преда њ и каза поруку деспотову.

Али Муса не мишљаше одржати задане речи. Тада га Радослав подсети да без српског оружја не би одолео Мусулману, али то

Мусу још више раздражи. У то доба, док је Радослав, знајући за турске навике, оклевао са поласком и очекивао да Муса промени своју одлуку, стигоше посланици из Мале Азије од тамошњег султана Мехмеда, старијег брата Мусиног. Мехмед честита Муси победу и напомињаше му како је Муса ратовао као војсковођа Мехмедов, те према томе престо припада Мехмеду. То Мусу још јаче ражљути, и он уместо одговора заповеди да се Мехмедови посланици исеку Један од њих још уграби те рече Радославу :

— Онда кажи своме господару да му наш султан пружа руку.

Радослав виде тада да у двору Мусином нема шта више чекати. Уклони се одатле и странпутицама пође натраг деспоту. Али не пропусти, још раније, учинити још једно дело : обасу богатим поклонима неке поуздане људе те они извадише из скривеног гроба у шуми ковчег у коме је кнез Вук сахрањен и тајно понеше у земљу деспотову.

Путујући, Радослав сустиже те људе на граници Прешева па онда сврати ћесару Угљеши, који нареди да се тело Вуково кроза све ћесарство испраћа, носи и дочекује у тужној свечаности.

Радослав каза Угљеши чему се имају надати од Мусе, и изненади се кад Угљеша рече :

— И ја ћу с тобом деспоту.

Деспот бејаше тада у Крушевцу, пре-
дижући се тек од болести у којој га видаше
најбољи дубровачки лекар Влахо кога Ду-
бровник посла брзо деспоту чувши за његово
поболевање.

Уз деспота бејаше ту и Оливера.

Војвода Радослав стиже с Угљешом и
одмах пођоше деспоту који их радо прими и
дочека.

Угљеша се дубоко поклони :

— Поздрављам свога господара деспота
српског ! Нек нема међу нама више разлике,
нека из деспотства коме се вољно потчињава
прешевско ћесарство васкрсне сјај царства
нашег !

Деспот у највећем узбуђењу прихвати
Угљешу на груди и братски се три пута
пољубише.

— Сад могу мирно чути шта нам пору-
чује султан Муса ! рече деспот и очекиваше
од Радослава гласе.

Радослав одмах одговори :

— С њиме се само преко мачева можемо
разговарати !

За тим опширно говораше о свему што
је видео и чуо.

Глас о племенитом чину Угљешином пуче
одмах по свему граду, а одатле се разнесе
по свему деспотству необичном брзином. Верни
се деспотови обрадоваше, а они који друкчије

мишљаху осетише да остају без ослонца и да су им крила клонула.

Стиже и спровод Вуков, те се сви помолише Богу за своје и покојникове грехове па положише тело, уз свете молитве у гробницу. —

Дубровачки лекар Влахо, човек дубоких година, лепа и мила лица, без браде и бркова а са дугачком ковцастом са свим белом косом, и у оделу племства дубровачког — радо улучи прилику да насамо говори са челником Радичем који баш за тих догађаја приспе из Борча у Крушевац.

Чим му се даде згода да сâм са Радичем буде у одаји он отпоче са њим говор :

— Бог је хтео те сам донео за деспота лека. Али ја донех и један аманет који се само челнику Радичу има казати.

— Говори, брате и пријатељу! рече Радич, очекујући с пажњом поруке отуда.

— Стари деспотов војвода Влатковић који је тражио лека у нашим странама умр'о је пре две године на Светом Андрији, нашем малом и лепом отоку. Издахнуо је на мојим рукама. Ту ме пред смрт закле да ћу учинити онако како буде он од мене захтелео. Заклех се старом витезу. Тада ми он рече. „Не у пролеће, али у лето жића мога, заволео сам био једну девојку коју не могах узети, јер она бејаше обичног реда, једног трговца са наших обичних тргова. Али је

вољах. И црква благослови нашу везу али тек онда кад очекивасмо плод наше љубави. Она поста моја жена и пред Богом, роди кћерчицу и оде Богу на истину. Нико готово и не знађаше да сам ја био муж једне лепе, али зле судбине, девојке и да сам отац мале и красне кћерчице. Тек кад смо полазили на косовску војну поверих се старом другу и пријатељу своме Милутину Поступовићу, војводи грузанском. Ја преживех крваво Косово, а Милутин остаде на њему поред кнеза. У Милутина оста благо моје које је требало дати маленој кћери мојој. Мене зла судба тераше од немила до недрага, не видех више дома звога, детета свога које живљаше склањано у добрих људи. Отиди у Борач и кажи све то Милутинову сину Радичу и закуни га нека трага за мојим дететом, и ако је жива нека је усрећи, а ако није нека подели то благо с тобом, последњих дана мојих најбољим ми пријатељом “ Ето аманета за тебе. Ја душу своју спасох.

— Хвала ти, добри пријатељу, рече Радич и стеже у искреној радости руку Влахову. — А сад чуј. Кад се спремасмо за Косово, показа ми отац све што је у нашим тврдим ризницама и рече ми: „Ово овде, у овом крају, није наше, остава је, завештање за једну сиротицу. Аманет ти да учиниш по правди, кад ти се јави и ако буде среће те ме преживиш.“ Знао сам за дете властелина

Влатковића, али нисам знао да је остава њихова... Отац ми само повери —

— А шта је са дететом?

— Жива и весела девојка, која и не слуги ни о своме родитељу ни о наслеђу.

— Богу хвала!

За тим Радич одведе Влаха деспоту, те пред њим и дворанима утврдише исповест лекареву и признање Радичево. —

Полазећи у Крушевац на поклоњење деспоту, Угљеша је повео са собом и Злату која је дотле била у Бовну и коју је желео из Крушевца преко Топлице одвести дома у Прешево.

Злата је сада била у одајама Оливериним и њена гошћа. Добра је душа Оливерина прочитала на лицу њеном каква јој туга мори душу. А ни Злата није дуго крила. Отворила је срце и казала бољу своју Оливери искрено. Не остаде тада за Оливеру тајном ни љубав Бранкина према Јанку о коме такође Злата каза Оливери све.

— Али мој брат није заборавио сестре своје, рече још Злата. Он је славио Бога и хвалио добру и јуначну девојку која ме је спасла. Ја му тада рекох да срце те девојке куца љубављу према њему. „Ми ћемо је, рече, водити са собом. Ја ћу оца умолити, да ти буде вазда у друштву анђео хранитељ.“ Ах, кад би она, по своме роду, могла нешто бити Јанкова!

— Њена је душа племенита и без властесоске баштине! рече Оливера. Мој дворанин Смил својом честитошћу може сјати пред многим властелом. Али ће можда и племенити Њесар попустити према војводи Синиши . . .

После два три дана стигоше деспоту гласници са двеју страна.

Прочитавши једно писмо, деспот сумњиво махну главом и дозва Радича.

— По овом гласу који је донео гласник војводе Пријезде а коме је опет предао писмо неки непознат му гласоноша, нашој домаћој невољи нигде краја нема. Војвода Синиша склапа завере против нас. Одлази у Врмцу где се без сумње саветује и са Лобојевићем, и то баш сад, кад је дошао ред на Лобојевића да по свршетку свих осталих послова и са њиме пречистимо једном за свагда.

— А ко јавља то? упита Радич.

— „Верни слуга деспотов“, прочита деспот из писма, али му имена овде нема.

— Чудно! Али ако деспот од мене захте радо ћу видети, шта је. А буде ли невере — у име деспотово бићу немилостив!

— Добро! У име моје! Али не пренагли!

Радич одмах оде са четом копљаника.

Други глас деспоту донесе — посланик азиског цара Мехмеда који је пошао да потражи вероломнога Мусу.

Деспот сазва веће од најближих својих великаша и на њему се већаше о новим из-

гледима за војну. Угљеша најодлучније наваљиваше да се усвоји и прими позив Мехмедов. Деспоту то би мило, и после два дана испрати Мехмедова гласника натраг са добрим гласовима.

Пети дан стиже у Крушевац Радич са својом пратњом у којој сада бејаше Синиша и Бранка. А узастопце за њима жураше се и Ђесар Угљеша са Јанком

Угљеша дође још оног дана кад је веће држано гласник који му тајно рече да га врмџанска госпођа Марина преклиње да не часи часа већ да јој похита у Врмџу. Ђесар каза ту поруку деспоту који већ виде да се у Врмџи одиста морало што догодити, и Угљеша још истог дана оде. Његов пут бејаше и у одласку и у повратку преко Ставаћа и Бовна одакле поведе у Крушевац и Јанка, а Радич иђаше преко Ђуниса на Липовац, те се зато нигде не стигоше ни сукобише.

У Крушевцу се већ знало за шта је отишао Радич. Злата плакаше и само се још надаше у моћну и добру Оливеру.

Оливера одиста дочека Радича пре но што је могао изићи деспота. А њене речи не бејашу строгом Радичу што и обичне речи. Он пред њеним збором заста, а кад му Оливера каза да он у Синиши има последњи остатак куће свога оца — свога сестрића,

Радич се удари руком по челу и страшно занет проговори :

— Да злое коби ! И опет — хвала Богу ! Али се њиме могу поносити. Његова је кривица у врлини његовој.

И тада каза у чему је била ствар и како је Синиша часном отвореношћу Марини на растанку казао да му је дужност налагала из заблуде избавити пријатеља, али да га и тада и свагда веже часна реч.

— Ја судих брзо, али ништа не оставих да се не може исправити ! рече још Радич Оливери. Добра госпођо, ти ме и сад чиниш срећним !

Тек што је деспот до жељи Радичевој опозвао Радичеву наглу пресуду над Синишом, а стиже Угљеша са Јанком.

Угљеша оде право деспоту.

— Јесу ли и твоји гласи тако светли и мили ? упита га деспот весео кад га и сама виде бољна и расположена.

— Доносим мир и маслинову грану за прве саветнике твога деспотства, одговори Угљеша.

За тим поче причати како га је Марина, удова покојног протовистијара Бана, примила у својим дворовима и како му је казала, да је њен муж наведен Лобојевићем понео на души грех за прожетог властелина Драгојлића Обрада, да Обрад није био невера и да је сада крив Лобојевић. Још му је, рече, при-

знала и сплетке чињене против његовог, Ђесаровог, дома и шта је смерала она а шта Лобојевић.

Причање Угљешино бејаше од почетка до краја новина за све који уз деспота слушаху, а сам Угљеша заврши говор речима:

— Баштину Драгојлићеву предај, узвишени деспоте, другоме, а мени невином Бог ће опростити грехове. А сад се не срашим пружити руку јаком противнику свом који једини не веровеше грешним клеватама страшних бездушника. Здравоме ми буди деспотов челниче и мој пријатељу!

Радич ганут приђе крупним кораком Ђесару, загрлише се и пољубише искрено, а деспот их обојицу обгрли:

— Ведри се зора наша! рече он весело.

Вече се спушташе на земљу, али Синиши и Злати донсаше оно најсветлије часове живота њихова.

А сутра дан деспот утврди својим именом наслеђе и род из кога потиче — Бранка Влатковићева.

ДВАДЕСЕТ-ПЕТО ПОГЛАВЉЕ

Троје савезника.

— Кад је Јанко изишао, уверен о Марининој невери, из града Врмце и прешао мост па се упутио са раскрснице левим путем што води у Трговиште, те се тако случајно размимишао са Радичем и његовим копљаницима — брзо као муња спусти се стазом низ саму осеку од куле и на мала врата изиђе из града Вијорика. Као звере које, бежећи од смрти, граби напред, тако се и Вијорика стаде кроз дрвље густог шумарка пробијати и за тренут ока нађе се код самог пута којим уз брдо, хржући и немирно, касаше Јанков коњ. Она не имаде кад више размишљати, већ искочи из шумарка и прискочи Јанку. Коњ фркну и хтеде у страну скочити, али га јахач притеже и заустави.

— Шта ћеш, девојко? упита Јанко Вијорику која ухвати руком коња за десни крај узде и очима силном страху гледаше у Јанка.

— Стани, војводо, проговори Вијорика. Не нагли тако!

— Зашто? изненади се Јанко.

— Не иди, кажем ти! Ја знам шта те гони одавде. Ти никад више нећеш доћи овамо?

— Никад!

— Онда ме уби и не остављај ме овде!

— Зашто?

— Јер ја у последње доба службах овде само за то што ти долажаше. Ја од неког времена живех само за тебе, па ми је тешко —

— Девојко, ти си болна.

— Али ја те не могу пустити, одговори Вијорика и јекну кад Јанко прикупи узде и бодну остругом коња који у пропац скочи па јурну напред и изгуби се са својим господарем испред њених очију.

Поражена, Вијорика уђе у шумарак, ухвати се рукама за једно дрво, наслони главу на руке и плакаше из дубине душе.

У град оде тек у сумрак и виде да је све узрујано ненадним доласком и онаким одласком Радичевим. Госпођа је не позиваше, а Вијорика јој се сама, као што би иначе обично чинила, не јављаше.

Њеној госпођи Марини тешко бејаше. Она је пустила у игру осећаје, срце и душу, да

јој живот милим учине, а они јој донеше страшне часове, разочарење, срамоту, бол.

Неколико дана ни с ким не хтеде говорити, нити јој когод лица угледа. Само после дужег времена рече да јој дође кастелан који се препаде кад виде колико се у лицу променила његова госпођа и како јој је зло. Марина захте од њега да опреми поузданог коњаника који ће ићи преко Бовна и ту разабрати ако знају где се находи ћесар Угљеша па му однети поруку да га Марина позива и да моли да јој дође. Кастелан се зачуди, али мораде дати реч да нико у граду за то неће дознати. Кад је после пет дана дошао ћесар, сви се изненадише и стадоше нагађати шта ли смера њихова госпођа. Угљеша се Марина исповеди и каза му све што нам је већ познато. А кад се врати, онако зачуђен, ћесар, Марина нареди те јој дођоше сви дворани и служитељи, па тада рече да их све отпусти и да им све прашта. Сваки ће понети са собом оно чим је руковао а коњушници нека поведу коње, возар волове које је гледао. И још свакога обдари новцем па им рече да полазе. Верне душе падоше на колена и облише се сузама, а госпођа, стежући срце, само рече :

— Нек вам је просто!

Махну руком одлучно, окрете се на другу страну, а сви изиђоше. Кастелан и ризничар држаху да је госпођа сишла с ума, и одоше

у предњи део града, у свој стан да се саветују шта да раде.

Само пред Маруну не изиђе тада Вијорика. Она је погледом потражи међу онима што бејаху, али им ништа о њој не рече.

У том се и вече спусти. Марина клече пред икону и мољаше се Богу тако топло, тако увердно да, можда сада први пут од доба детињства, осети снагу светих речи које изговараше. Устаде после молитве, седе на постељу, извади из хаљине мало стакло са белом течношћу неком, испи га и пусти на под па се завали на узглавље.

Још једном јој се обновише у сећању и пред очима лепши и тужнији часови живота њена, а кад мисао дође последњим данима она се стресе и — поче распучавати а одмах за тим и цепати хаљину са груди које силан отров већ кидаше. Лице се стаде мењати, она се два пута исправи у постељи и опет клону, окрете се, стеже руке и онесвести се. Више није себи ни дошла. Богата Врмца остаде без свога господара. . .

Баш тада, у првом мраку тамне јесење ноћи, доле под градом неста и Маринине, чудном судбином прве, дворанке Вијорике.

Један дан пре своје смрти Марина рече Аризу да јој више неће требати његова услуга. Ариз се уплаши, али га Марина умири и даде му богату новчану награду. Кад сину злато у његовим рукама, Аризу синусе весело и

очи, али те веселости брзо нестаде кад му Марина рече нека тиме буде задовољан, нека иде у свет. нека заборави Вијорику која га не воли и коју ни Марина не могаше преломити у корист њему. Она, рече му Марина, љуби али њена љубав далеко иде и много хоће, јер се Вијорика загледала у младог једног властелина.

Ариз изиђе и цео дан гледаше неће ли гдегод спазити Вијорике. Али је не виде ни тада па ни сутра дан све до пред вече. А тада наиђе на њу доле код оног извора где ју је први пут, од како је прешла у Врмцу, и нашао.

Вијорика га се сад не плашаше нимало. али јој не бејаше мио сусрет са њим. Она се сад баш враћала са места на коме се пре дванаестину дана први и последњи пут дотакла руке Јанкове.

— Вијорика, ја све знам! рече јој Ариз. Она ћуташе.

— Вијорика, ја ти праштам све ако поћеш са мном. Није за тебе, није за нас овај свет и овај, овакав, живот. Хајде са мном. Ићи ћемо далеко, далеко... Ариз јој спусти у шаку новце које је јуче добио, а Вијорика му опет врати ћутећи.

— Узми, твоје је!

— Не треба ми.

Ариз баци новац и руком дограби нож:

— Вијорика, буди моја!

— Остави ме!

— А ти умри од моје руке! очајно викну Ариз и свом снагом своје деснице прободe је ножем с леве стране у само срце.

Вијорика загушено хукну и клону, Ариз је прихвати на своју леву руку грчевито је стеже и пољуби у чело па је лагано спусти на траву. За тим се исправи и диже високо над главом нож, трудећи се да је у мраку види. У том изгреја месец, и њено већ доста бледо лице сину према сјају његовом. Ариза прође језа, осети страву, ветрић кнену те лишће на гранама зашумори, а он не знајући шта ради, наже бежати

Јурио је тако подалеко. Час стане и слуша, па опет пође брже, потрчи и стане. Најпосле се нађе на путу што низ Моравицу води за клисуру. Ту крај пута застаде у сенци великих врба. Уморен јако, не осећаше умора али се од страха тресао. Тада чу неки топот који се као изгуби. Мало још и при месечини познаде према себи Лобојевића који сад, враћајући се уз Моравицу, иђаше лагано на коњу. Аризу неке мисли и сећања прелетеше преко памети, он стеже нож и скочи ка Лобојевићу. Коњ се, поплашен, прену и мало у страну наже, а Лобојевић, заљуљан тиме на коњу, доби опет маха да се лати мача на који Ариз бесно и несвесно насрну и — паде мртав.

И сам узбуђен, па и поплашен, рече Лобојевић коњанику за собом да окрене нападача и види ко је.

Кад пратилац преврте Ариза и рече :

— Онај црни, Ариз!

Лобојевић му, још више изненађен, довикну :

— Погони брзо за мном! па ободе коња и наже што може брже.

ДВАДЕСЕТ-ШЕСТО ПОГЛАВЉЕ

Сваки на своју страну.

Лобојевић бејаше у Сокоцу ван себе од љутине а доста и са страха. Све га наде издадоше.

Кад је чуо да је ћесар Угљеша долазио у Врмцу, одмах је знао да је Марина казала истину о Драгојлићу.

У Бовну је тада био већ преминуо од последње војне болесни војвода Михаило Ђурђевић, а Бован је сада дат на управу Јанку Угљешићу, заручнику богате наследнице Бранке Влатковићеве.

Тако је, дакле, и благо на чије је истраживање толико залуд трошио припало уз Бранку војводи Јанку.

Ћесар се Угљеша измирио са Радичем и подвргао деспоту — а то све донесе да Лобојевићу више нема станка, као што и

Злата, верењем својим са Синишом, не може више дати наде да Лобојевић некада наследи богатог ћесара.

А становници на његовој баштини почеше се зловољно дошаптавати, па од како је манастир Светог Аранђела заронио поткопани брег многи већ почеше бежати у друге жупе.

Али душа његова не моглаше да пред толиким невољама које себи сам навуче на главу, зажели кајања већ се спремаше да се до краја бори.

Једног дана освануше код Сокоца чете Хамзе бега, сврљишког господара, на позив Лобојевића и он им отвори врата свога тврдог града, па оде дренопољском султану Муси.

Муса се спремао да дочека нападаје Мехмедове, те му војска бејаше на окупу.

Лобојевић га позва да са њом груне на деспев тво.

Муса се повуче више северу у балканске огранке желећи ту очекивати Мехмеда.

Лобојевић не престајаше наваљивати на Мусу и распаљивати га на освету.

Муса се колебао, али кад му јавише како је Хамза бег отпочео са деспотом преговоре за савез и пријатељство, Муса плану, закрвави очима скочи на коња и паде међу војску која се у пољу средачком спремала да, борећи се са зимом и снегом, прослави дан барјама.

— Овако хоћу да прославим овај празник! грмну Муса с коња својој војсци извуче сабљу и поведе је напред.

Хамза бег је одиста позивао своје суседе, српску властелу, да се удруже и да заједнички одоле Муси. Али Муса не чекаше њихове договоре већ опседне Хамзу у Сокоцу, претећи му да ће Соколац освојити на јуриш као што је већ узео Сврљиг. Хамза се затвори у град и не хтеде се предати, али се не мога ни одржати.

Соколац освоји Муса на јуриш. Хамза главом плати а Муса нареди да се многе породице са те баштине одведу и населе по далеким турским крајевима, а на њихово место одреди одакле ће се Турци досељавати.

Проливена крв тек раздражи Мусу и он се крену с војском напред. У Трговишту не нађе никога, али се разгневи кад му јавише да га у Врмци очекује непријатељ.

Муса долете Врмци и груну на њу, али — би одбијен.

У Врмци је сада заповедао трговишки хефалија Богдан који скупи своје људе из Трговишта па му се придружише и они који оставише Лобојевића кад он предаде Соколац Хамзи бегу.

Муса страховито закрвави очима и спремаше нов јуриш, али му један од његових старих паша рече да ваља снагу штедети за веће градове, а ове ће жеђу принудити на

предају, јер је нађена жица којом са северне стране од винограда иде вода у Врмцу па је пресечена и вода одвраћена.

Муса приста и причека. Али Ђефалија Богдан, кад виде да је град остао без воде, не хте чекати да њега и његове људе жеђ изнури и ако би могао трпети неколико дана јер бејаше нешто мало снега. Зато Богдан спреми своје људе, и једне ноћи испаде са њима из града на Турке. Они се збунеше, али им Муса прискочи у помоћ и сви опсађени, замењујући своје главе, изгибоше поред јуначног Богдана.

Тако паде и Врмца.

Муса сачека ту јаку помоћ, па се онда с великом војском упути клисуром ка Бовну.

Али Бован нико не брањаше, нити кога у њему бејаше. Тада виде Муса да га Срби очекују у најтврђим градовима својим: Липовцу и Сталаћу. Раздели и сâм војску: једну посла Сталаћу а другу сам поведе на Липовац.

ДВАДЕСЕТ-СЕДМО ПОГЛАВЉЕ

Липовци

Липовцу је било намењено да дочека главну силу беснога Мусе чију је војску проводио Лобојевић који је добро познавао стазе и богазе свих ових крајева. Али је Мусина навала била ненадна, преухитрена, тако да се не могаше прибрати ни добра половина снаге којом је деспот располагао.

Угодивши с Мехмедовим посланицима завет да са свих страна устану против крвожедног и вероломног Мусе, деспот је отишао из Крушевца у свој главни град Ново Брдо, да тамо почне спремати силу с којом ће у исто доба, кад и Мехмед, напасти на Мусу. Са деспотом је био и Радич, а ћесар је Угљеша био застао у Заплању.

Војвода је Радослав остао заповедником у Крушевцу где је била и Оливера, а Јанко

се са својом невестом Бранком кренуо да прими управу над Бовном — кад стиже глас да је Муса освојио Сврљиг и да је уза њ Лобојевић.

У Липовцу се тек славили зелени венци свадбовања Синише и Злате, кад тај глас намах пресече свако весеље и нагласи кржаве дане.

На веће се стекоше у Липовцу и Угљеша и Јанко, те одлучише да снагу приберу и да дочекају удружени Мусу у Липовцу. Тако се Бован морао напустити.

Липовац је јак град, добро утврђен и на згодном месту за одбрану. Од њега се почиње спуштање равни а он сам затвара на крају излаз из кршева и ту раван. Још је Липовац имао за одбрану и два топа која је пређашњи војвода Чреп по скупе новце набавио и у градске бедеме утврдио. Тиме је Липовац добио за одбрану превагу над многим другим градовима.

Осем Липовца морао се још држати и Сталаћ, јер је на устима клисури кроз коју се, уз Мораву, пада под Крушевац.

Нису дуго очекивали Мусу и он стиже. Главни део његове војске иђаше од Бовна и заустави се на догледу града.

Прође цео дан у прибирању и спреми војске која је имала да се сломи под Липовцем.

Подграђе, одмах испод самог града на северној страни његовој, бејаше пусто. Ста-

новници његови бејаху у граду, а оно само очекиваше своју судбину — пламен.

Сутра дан рано у зору зајечаше кршеви. Бубњи и таламбаси узбунеше царева војску и она халакну и урну на град, нападајући са две стране: северне и западне.

Са града загрмеше топови, а њихова грмљава страховито усколеба Мусину војску која заста средином својом, а први се редови њени почеше расипати.

У тај мах осу са града киша од стрела и војска се царева трже натраг. Опет се за мало прибра и удари на град ушавши већ у само подграђе.

Али се градским бедемима не прикучи нико

И трећи јуриш би одбијен, нападни редови расути, и војска се царева још истог дана стаде уклањати и повлачити.

Изгледало је као да је Муса намислио оставити Липовац и ићи даље или се са свим вратити.

Јуначко срце у бранилаца закуца веселијим поносом, али се стари ратник, ћесар Угљеша — не даде преварити.

Он је имао право, јер сутра дан зора застаде крваву битку — на самим бедемима града Липовца.

Јуначка се одбрана бројно губила према огромној војсци цара Мусе. Али се и царева војска преполови под Липовцем.

Сунце, хладно сунце зимскога јутра, грану и угледа како је од бедема доле и на све стране крв пролокала замрзли снег, а по њој гази нова снага беснога Мусе који уздрхта кад спази своје већ на првим градским платнима.

На главним се вратима слеже и главна борба. Топови су већ одавно престали и само се мач, топуз и копље у крваву игру пустили.

У последњем тренутку бљуну са бедема над главним вратима кључала вода с уљем и — рашчисти бојно поље пред вратима. Страховита вика сагорелих нападача помеша се с очајним клицањем храбрих бранилаца, али се бојиште наскоро још јаче испуни а на њему се витлаше у страшном гневу крвави Муса на коњу.

Све се слеже ту и — врата падосе.

Победници халакнуше унутра заливајући крвљу сваку стопу. Подграђе с градом плану, у страшној сечи дим обавијаше борце, али — ћесар Угљеша не виде то, нити се његово крваво тело могаше разликовати међу небројеним лешевима његових јунака и, још више, његових непријатеља.

Али он виде како кћи пере грехове очеве, виде кћер Николе Зојића, монахињу Григорију, која је од скора дошла у Липовац у нову малу деспотову задужбину, манастир Светог Стевана. Примајући и склањајући рањене, она остаде на своме месту и кад први редови турски

јурнуше у град. С мачем у руци дочека смрт и умре бацајући од себе жиг Јудине издаје. Она одржа реч дану Јефимији која већ пре тих догађаја бејаше међу покојнима.

Остатак је ваљало спасавати.

У последњем тренутку Синиша и Јанко пропустише на јужна врата, која преко стења изводе на пут нишки, Злату, Бранку, и све што се, слабо, из подграђа бејаше у град склонило. А кад град би освојен и сами прођоше туда са малим остатком своје посаде, да још једном укрсте мачеве са Мусом и одметником.

Муса скупи војску у освојеном граду и бесомучно рикну кад виде да му победа не донесе радости. Ни пуна половина не остаде. Са њоме Муса ни могаше даље.

Сломљен у својим надама, заповеди да се град спали и разметне, па се с војском стаде повлачити ка Старој Планини.

ДВАДЕСЕТ-ОСМО ПОГЛАВЉЕ

Покајани.

Други је део војске ударио на Сталаћ и његовог бесмртног војводу Пријезду.

Знале су обе стране, и деспот и Муса, и Срби и Турци, да се Сталаћ не узима за живота Пријездина. Тако је и било. И кад се ратник преко ратника пео, једни редови над другима се издизали да се дочепају бедема од Сталаћа, ушли су унутра Турци да се састану са својим одељењем које је дознавши за тајни улаз у град ушло лагумом и граду судбину одлучило.

Само су била остала још два живота. А то бејаху војвода Пријезда и верна му љуба. Сила се турска, раздражена ужасним губитком својим, сложи на кулу из које се брањаше Пријезда са својом љубом. Напоследку и кула сагоре али господари Сталаћа не па-

доше у руке Турцима. Њих је, кржаве и рањене, примила хладна и вазда им верна Морава.

Али Турци не могаху ни разгледати лепо освојеног града, јер им стиже Мусина заповест да се што пре повуку за њим

Сазнавши за све што се догодило, деспот из Новог Брда даде знак за општи скуп у Добричу, у Топлици. Ту дођоше све деспотове војводе па и неки некадашњи доглавници Мусини, које његова крвожедност нагони да пруже руку српском деспоту. Још не изоста ни стари војвода јужни Богдан, али савест прозбори и у Ђурђу Бранковићу који дође са својим људима и поклони се ујаку своме а деспоту српском.

Сада у великом деспотству српском, које бејаше веће и јаче од укупне некадашње државе кнеза Лазара и Вука Бранковића пре косовског боја, заповедаше једна јуначка воља — деспотова, и осећаше се једна жудња само.

Још једном прозбори одлучно деспот — и војска се, велика и јака, крете да освети Липовац и Сталаћ. А у тој војсци десна рука деспотова, велики челник Радич, имаћаше два крила своја: Синушу и Јанка. Њих тројица имаћаху још да освете и смрт свога друга, таста и оца — ћесара Угљешу.

У Нишу остадоше Злата и Бранка с тугом и поносом у души, слутњом, и с молитвама на уснама.

Муса је знао да му се сада није лако борити с оваком снагом српском па грабљаше да се склони далеко у Балкан. Али му отуд већ иђаше на сусрет — Мехмед.

Деспотова војска с једне и Мехмедова с друге застадоше Мусу код Витоша.

Рањена се звер, кад је на лежишту ухвати, брани очајно. И Муса бејаше звер.

У силној сечи која се утопи у мрклу ноћ паде све што остаде уз Мусу и што се раније не предаде једној или другој страни.

Не изнесе главе ни Лобојевић. Он се пред заход сунца сукоби са Синишом. Познадоше се и гневно грунуше један на другог. Тада паде Лобојевић.

Али кад у неко доба ноћи изгреја месец и осветле крваво разбојиште, подухну ветар с Витоша и разнесе по свему логору јуначку тугу: јер Синиша више не виде светлости месечеве.

Његова смрт би цена којом се мораде платити спас и мир српског деспотства, обновљене и далеко на исток и југ размакнуте међе српске државе, што све донесе победа код Витоша.

Нове наде завладаше срцима српским, али туга за палим витезовима опет не бејаше лакша нити мања.

Величанствена задужбина деспотова, Ресава, би наскоро за тим довршена, и прва свечана служба у њој одслужена као молитва Богу за блажени покој душе палих јунака српских. А зраци побожности и ума, што у њој засијаше, расветљаваше таму у тешкој ноћи српској и онда кад одавно не бејаше ни деспота ни његових крила, ни слободна дома ни деспотства српског.

Јанко Угљенић достојно наследи оца свога и остаде, срећан у дому своме, вазда уздаће и нада деспотова као и новобрдски војвода са својим сином. А Злата, смерна у поносу своме и велика у тузи својој, живљаше на дому Радича Поступовића који је, покоран на земљи само вољи деспотовој и жељи Оливериној, још стократно пута кајао смрт драгих и милих на крвавим казнама што од њега сустизаху и потоње издајнике отаџбине.

Соколац, Бован и Сталаћ причају и данас о господству које некада имађаху, а под са свим расутим Липовцем звони и сада звоно у смерној деспотовој задужбини, манастиру Светог Стевана. Па је и Свети Аранђео опет угледао сунца испод рушевина и поново пропојао.

Само Врмца, скромна Врмца, стоји пред путником нејасна и загонетна као некада душа њене лепе и злосрећне госпође...

